

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1972

A TARTALOMBÓL

CSORBA GYÖZÖ
DEMÉNY OTTO
MAKAY IDA
KÁROLYI AMY
SOLYMOS IDA
TAMÁS MENYHÉRT
VERSEI

★

BERTHA BULCSU:
INTERJÓ
TATAY SÁNDORRAL

TATAY SÁNDOR:
AZ UDVARUNK LEIRÁSA

VÁRKONYI NÁNDOR:
PERGŐ ÉVEK

★

BODRI FERENC:
KIÁLLÍTÁSI NAPLÓ

PETÉNYI KATALIN:
DEIM PÁL FESTÉSZETE

TAKÁTS GYULA:
KISS TAMÁS MÉRLEGE

TAXNER ERNŐ:
SZÍNHÁZI LEVÉL
BUDAPESTRŐL

TANULMÁNYOK
AZ IFJÚSÁGI IRODALOMRÓL

6,—Ft

SZAMUNK SZERZŐI:

ANGYAL ENDRE
BENKŐ ÁKOS
BERTHA BULCSU
BODRI FERENC
CZILCZER OLGA
CSANYI LÁSZLÓ
CSIKHELYI LENKE
CSORBA GYÖZÖ
CSULAK MIHÁLY
DEMÉNY OTTÓ
DÉVÉNYI IVÁN
FUTAKY HAJNA
KÁNTOR ZSUZSA
KÁROLYI AMY
LACZKÓ ANDRÁS
MAKAY IDA
NÉMETH TIBOR GYÖRGY
PETÉNYI KATALIN
RÓNAY LÁSZLÓ
SIKLÓS LÁSZLÓ
SOLYMOS IDA
TAKÁTS GYULA
TAMÁS MENYHÉRT
TATAY SÁNDOR
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPAD
TÓTH BÉLA
VÁRKONYI NÁNDOR

KÉPEK:

DEIM PÁL
MARTYN FERENC
MÖSER ZOLTÁN

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XV. ÉVFOLYAM 12. SZÁM

1972. DECEMBER

TARTALOM

CSORBA GYÓZŐ versei: Csörtess immár, Révfülöp, október, Nyugalom, Jó lenne lassan, Alkonyodó, Ezért kell	1059
BERTHA BULCSU: Interjú Tatay Sándorral - - - - -	1063
TATAY SÁNDOR: Az udvarunk leírása - - - - -	1071
DEMÉNY OTTÓ versei: Szikrák lobbannak, Végül vidáman	1078
SIKLÓS LÁSZLÓ: Nem volt elég egyszer lecsapolni (elbeszélés) - - - - -	1079
KÁROLYI AMY versei: Korona, Október vége, Targyeset, Kék füst - - - - -	1089

*

VÁRKONYI NÁNDOR: Pergő évek (V.) - - - - -	1091
SOLYMOS IDA versei: Lugas, Négy hallgatás - - - - -	1099
PETÉNYI KATALIN: Deim Pál festészete - - - - -	1101
BODRI FERENC: Kiállítási napló (<i>Chagall-tárlat Budapesten, Bernáth Aurél gyűjteményes kiállítása, Szántó Piroska tárlata Esztergomban</i>) - - - - -	1104
DÉVÉNYI IVÁN: Képzőművészeti könyvszemle (<i>Sík Csaba: Brâncuși, Székely András: Franz Marc, Csáky József önéletrajza, Jean Cassou és Kovács Péter könyve Vilt Tiborról, G. Karginov: Petrov-Vodkin</i>) - - - - -	1108
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről - - - - -	1112
TAMÁS MENYHÉRT versei: Egyetlen arcban, Tükrök - - - - -	1115

*

TÓTH BÉLA: Nemzetközi konferenciák az ifjúsági könyvekről és az olvasásról - - - - -	1117
KÁNTOR ZSUZSA: A szovjet ifjúsági regényről - - - - -	1123
CSÍKHÉLYI LENKE: A bolgár és lengyel ifjúsági irodalom	1126

BENKŐ AKOS: A jugoszláviai magyar ifjúsági irodalomról	1130
CZILCZER OLGA versei: Egyetlen ablak, Ébredés, Szerepek	1135
MAKAY IDA versei: Őszi bokor, Októberi csendélet, Az ok- tóberi réthez - - - - -	1136

*

TAKATS GYULA: Kiss Tamás mérlege - - - - -	1137
FUTAKY HAJNA: Átváltozások (<i>Károlyi Amy összegyűjtött versei: -talan, -telen</i>) - - - - -	1140
RÓNAY LÁSZLÓ: Kálnoky László: Letépett álarcok - -	1143
CSÁNYI LÁSZLÓ: Bárdosi Németh János: Fehér pille - -	1145
THIERY ÁRPAD: Arató Károly: Szívárvány után - - -	1146
NÉMETH TIBOR GYÖRGY: Veress Miklós: Erdő a vadak- nak - - - - -	1147
CSULÁK MIHÁLY: Nemeskürty István: Krónika Dózsa György tetteiről - - - - -	1149
LACZKÓ ANDRÁS: Kiss Dénes: Utolsó indián nyár - -	1150
ANGYAL ENDRE: Meša Selimović: Az erőd és foglya - -	1151

KÉPEK

MARTYN FERENC „Petőfi olvasása közben” c. sorozatából 1070, 1090, 1100, 1111,	1116
DEIM PÁL: Önarckép hátulról - - - - -	1103

Műmellékleten

- 1-2. Tatay Sándor-portrék
(MÓSER ZOLTÁN fotói)
3-4. DEIM PÁL: Alugrafika
Csend IV.

A borítón

- MARTYN FERENC „Petőfi olvasása közben” c. sorozatából
1-2. János vitéz
3. Salgó
4. Az apostol

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly
Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (Buda-
pest V., József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszám-
lára. Évi előfizetési díj 72.— Ft.

73-4891 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Csörtess immár

Így szép, hogy csak tettei súlyos nyomait őrzi az idő,
 lábai dőndülését a levegő, a történelemé,
 serege bunkós szavait, a nyerseket, a félig állatiakat,
 az égből a pokolba hulló s fölcsapó lelkek zajait
 s hetvenhétszeres változással az égő hús szagát,
 az ökrendeztetőt, okádtatót, a képtelent és ezért örökkévalót.
 Iszonyatok, iszonytatások, hevek, homokszín tompaságok:
 kóc-gubanc-megpróbáltatás visszanézni rá nyitott szemmel.
 Így szép, hogy csak jött valahonnan, hogy a szándékos kegyelet
 ingó habhoz tud csak kötődni, ha emlékezni készülődik.
 Így szép, hogy csak ment valamerre, mert a vég is csak gát fölött
 átbukó ár szétágazódó-bogazódó lomb-útja lett.

Mi jutott belőle a földbe? a test illendő nyughelyére?
 és hányfelé jutott az is, ami végre belé jutott?
 Makacs felhőként ötszáz éve áll az ország egén,
 felhőként, amiről ugyancsak nem tudni: honnan és hová?
 Ha az ostorsuhogatók türkészték: éjszín-vad gomoly,
 riasztó villámrándulások, dühök tengerhullámai.
 Ha az ostorvertek türkészték: bárány-gyapjas puhaság öble,
 szelid fészek, országos dunyhának-való,
 se télbe, se éjbe nem guruló fényes kerék,
 úgy biztató, hogy szilajságra, dacra, sőt hetykeségre bujtó,
 fogyhatalatlan forrás, ahonnét évszázadok jóvize ömlött.

Hej Dózsa! Dózsa! finnyás-kényes, gondoktól aggályoskodó,
 csupa-gátlás lelkünkbe merhessünk-e hívni?
 Elbírnunk-e, beférsz-e hozzánk, zárjunk-e falaink közé?
 Vagy jobb-e hagynunk inkább, hogy te is, mint a regebeli
 szarvassá változott fiú, csörtess immár szünős-szünetlen
 történelmünk rengetegében, kívül, de mindenütt jelen,
 kőhegyű szarvaiddal őrizd nappalaink és éjszakáink,
 s olykor végy föl rájuk virágot, állítsd ivük közé a holdat,
 a napot s a csillagokat (mint ama todor tejér bárány),
 hozz a citrátlan köznapok mellé ünnepi ámulást is,
 engedd magad szükség szerint olyanná tennünk, ami ép kell:
 táplálékká számunkra is: hol véres hússá, hol kenyérré.

Révfülöp, október

I

A Fülöp-hegy mögül mintha a túlsó
lejtőről csúsznának föl a gerince
s a lendülettől még följebb az égre
hajszolva szinte egymást rosszkedélyű
kajánsággal fakószürkén a felhők
s a napot egyre-másra eltakarják

Tanácsstalan az őszi táj: a zöldet
még csaknem épen őrzi de a fény-árny
kavargásában kétkedik melyiknek
jobb hinnie melyik szabály s kivétel

De én tudom ha kicsit kora is még
záróráról beszélni új csírát csak
a pusztulás hajt s kertben réten erdőn
a parti parkban szőlőkben kövek közt
rokon a bomló vegetáció: a
negatív sarjadás és nemsokára
az gyűjlhető csokorba

Lám a tó is
másik szerepre készül: mind sűrűbben
párákba bújik nyilván próba végett
s az izgatott nád-nép nem győzi vinni
az egyenmű híreket két irányban:
szünet nélkül ság-búg hogy ezt se azt se
érjék váratlanul az események

II

Szögletes kemény szelek
vándorlás otthontalanság
itt is ott is hontalanság
rendes fészkében a testben
nem nyugszik meg a lélek sem
rideg-hideg a világ
szem túl bőr nyelv orr egyet észlel
s hőköl menne is tovább
maradék reménykedéssel
hova menne? túske nőtt
mindenütt ha út ha cél
csak a múltat a jövőt
az előre- s vissza-álmot
lakhatja meg aki fél
októberi koratél
cidrizteti
az emberi
a növényi s az állati nagy családot.

Nyugalom

*A csöndből a csönd zajaiból a zöldből
a napfényből a kristály-levegőből
a magányból a hirtelen napokból
az emberekkel meglazult kötésből
a természettel megszorult kötésből
abból hogy tudok testemre figyelni
a testiség metafizikumából
abból hogy régesrég kinőtt szavakkal
a kerítést a körtét a szobába
szivárgó esővizet a borotvát
megszólítom*

*abból és más ilyenből
nőtt ki ez a jóltáplált nyugalom
mely most magam fölé emel.*

Jó lenne lassan

*jaj kicsi nyájam
jaj kicsi nyájam
ki tudja meddig
lehet maradnom
jó lenne lassan
megállapodnunk
valami jelben
s valami helyben
hogy majd a nyüzsgő
tömegbe veszve
a végtelen tér
redői közt is
megleljük egymást
én gyöngye nyájam
hogy össze tudjunk
örökre bújni
a túli fagyban
ahogy tanultuk
a földön egykor.*

Alkonyodó

*Lángok kórusa után éles-hegyes-tüzes nyelvek
egyértelműsége után boldog elfogultságok után
kétszer-kettő-négy-hit-és-okozatiság után
kerek és hiánytalan rend után
tudom után így után bizonyos után
bal-jobb bal-jobb bal-jobb után
én után én után én után –*

*Léptek szélrózsa-tétovasága léptek nem-ismétlődő
mérete zavaros ritmikája
kétkedés tüstös-kúszó meglobbanások riadó villanások
ki tudja ignoro sejtelmem sincs talán-talán
én te mi ők ő mi ti én*

*A teljesség ezzel teljesedik be
az emberség ezzel emberesül meg
a metszett szavakat a motyogók élesítik
az öregség héja magja szára is a gyümölcsé
az alkony is a nappalé.*

Ezért kell

*Zsúfolódnak az alkonyok
a reggelek A percek perce
lesz lassan minden perc: az elsuhanak
valamennyi lélegzetével*

*A mellémdőlő mozdulat
a szeretkezés lihegése
sokezer mozdulat párlata magja
sokezer lihegés kórusa immár*

*Így lehet kötetnyi szöveg
egyetlen szó cselekvés-halmaz
a test parányi jámbor rezzenése*

*ezért kell ólom-súlyokat
vállalnom ha csak egy madár is
elvillan az üres ablakkeretben.*

Interjú Tatay Sándorral

A Badacsonyi 438 méter magas. Tatay Sándor háza a sziklák alatt áll, 250–300 méteres magasságban. Gyalogosan vágok neki a hegyoldalnak. A hideg, délelőtti fényben a nyárfák árnyéka komor rajzolatot ejt a meredek bazaltúton. A szőlőültetvények erdőként borítják a lejtőket. A vágók egymásra épülnek, a támfalak között ide-oda verődik a csőszpuskák és a karbidágyúk dörrenése. Úgy érzem, kitört a háború... A dörrenések után seregélyfelhők csapódnak az őszi égre, kóvályognak néhány pillanatig, aztán visszazuhanak a szőlőkbe. Újabb dörrenés, újabb madárfelhő, mintha csak a dörrenés füstje lenne a sok-ezer madár. A kaptatón lassan kimelegszem. A bazaltfalak között megszorul a meleg. Lépdelek, megállok, visszapillantok a vízre. A Balaton egyre hatalmasabb lesz. Tükre néhol mélykék, máshol ezüstösen csillogó, mintha higannyal öntötték volna végig. A hajók fehér teste lassan sodródik a partok felé. Ahogy folytatom utamat és magasabbra hágok, növekszik körülöttem a fény. A vasútállomástól Tatay házáig egyetlen emberrel találkozom, egy csősszel. Karikás ostort forgat a feje felett, azzal riogatja a madarakat. Nagyobbakat durrant az ostorral, mint a többiek a puskával, ágyúval. Megszólítom:

– *Ismeri-e a Tatay Sándort?*

– Ismerem én...

– *Hol a háza?*

– Túl a bormúzeumon, a sziklák alatt...

A bormúzeumon túl egy gyalogút kanyarog felfelé. Az emelkedő annyira meredek, hogy nem merek visszaneézni. Aztán autónyomokat veszek észre. Csak nem hajt neki Tatay ennek a meredélynek? De nekihajt. Alig érkezem fel a ház alá, megpillantom az autót. Új Zsiguli áll az udvaron. Amint előbukkanok a bazaltkatlanba süllyesztett útról, hidegen végigvág rajtam a szél. Borzongva tipródok a lugasban. A ház cseréptető, elég kicsi, a toldaléképület beleveszik a szőlő és a gyümölcsfák takarásába.

Előkerül Tatay. Rég ismerjük egymást. Mégis az arcára, alakjára pillantok és a hegy árnyékában igyekszem újra felmérni. Az első benyomás nagyon határozott. Olyan, mint egy prépost. Nem egészen... Inkább egy prépost és egy vidéki, földműveléssel is foglalkozó, sokgyermekes kocsmáros keveréke. Amíg meg nem szólal. Ha megszólal, mozdul, azonnal tudja az ember, hogy író, méghozzá profi író. Olyan író, aki bízik magában és közönségében. Olyan író, aki nem az állása mellett, esténként és vasárnap délelőtt írogat, hanem főfoglalkozásként, reggel, délelőtt. Írással kezdi a napot. A maga gazdája, minden vonatkozásban. Tatay Sándor jó író, stílusa jellegzetes, világa, ízei, szép és különös vidéki ízek. Életútja, életműve jelentős. Bakonytamásiban született 1910. május 2-án. Művei: Az eke (regény, Sopron, 1931); Jelek a porban (elbeszélések, 1939); Zápor (regény, 1941); Csipke (tiz elbeszélés, 1942); Húshagykó (regény, 1943); Ludas Kata (elbeszélések, 1944); Kinizsi Pál (ifjúsági

regény, 1955); Simeon család (regényciklus: Simeon ház 1955; A második leány, 1956; Kenyér és virág, 1959; A nyugati kapu, 1962; Az ítélet napja, 1964); Ének a szőlőhegyről (válogatott elbeszélések, Pécs 1955); Ház a sziklák alatt (film, 1958); Vulkán (kisregény, 1958); Fehér hintó (regény, 1960); Üvegcsengő (mese, 1960); Puskák és galambok (ifjúsági regény, 1960); Kelj fel és járj! (novellák, 1961); Szülőföldem a Bakony (visszaemlékezések, 1967); Bújdosásunk története (ifjúsági regény, 1967); Díszharmónia (regény, 1969); A szerelem szőnyege (regény, 1970); Eszter és a fajdkakas (regény, 1971). Tatay Sándort 1957-ben és 1961-ben József Attila-díjjal tüntették ki.

Allunk a fényben. A Badacsony oldalában a legközvetlenebb természeti közeg nem a gyümölcsfák sokasága, nem is a szőlők erdeje, hanem a fény. A délelőtti órákban napfényzuhatag borítja el a meredek hegyoldalát. Azunk, fürdünk, lubickolunk a fényben. Szinte csobban... A Balaton tükre megsokszorozza a ragyogást. Atizzanak a szőlőfürtök, a karók, a talaj. A védettebb sarokban forró a talaj, a kő, s a mandulafák törzse is. Ahol a szél átsüvölt a növényzet között, hideg van, szinte jégvilág. Ilyen a Badacsony.

Bemegyünk a házba. Folyosó, ajtók, egy alacsony mennyezetű, tágas szoba. Tatay megszólal:

– Ezt a házat 1947-ben a turistaház-kezelői jövedelmünkből építettük. Nem lehetett fát kapni, csak kukoricáért. A déli parton megvettem a kukoricát és Tördemicen cseréltem be gerendákra, lécekre...

Az ablak mellett régimódi íróasztal áll, odább televízió, az asztal sarkán táskarádió. Az asztalon nyitott könyv hever, Kisfaludy Sándor Napló és francia fogságom című munkája. Mellette Tatay sebtében letett szemüvege. Túl az asztalon, sublóton, egy szekrény áll, a szekrény tetején dunsztosok sorakoznak. A szekrény és a sublót között könyvespolc lóg a falon. A sarokban rézággy és réz éjjeliszekrény. Az ágy végében duruzsol és füstölög az olajkályha.

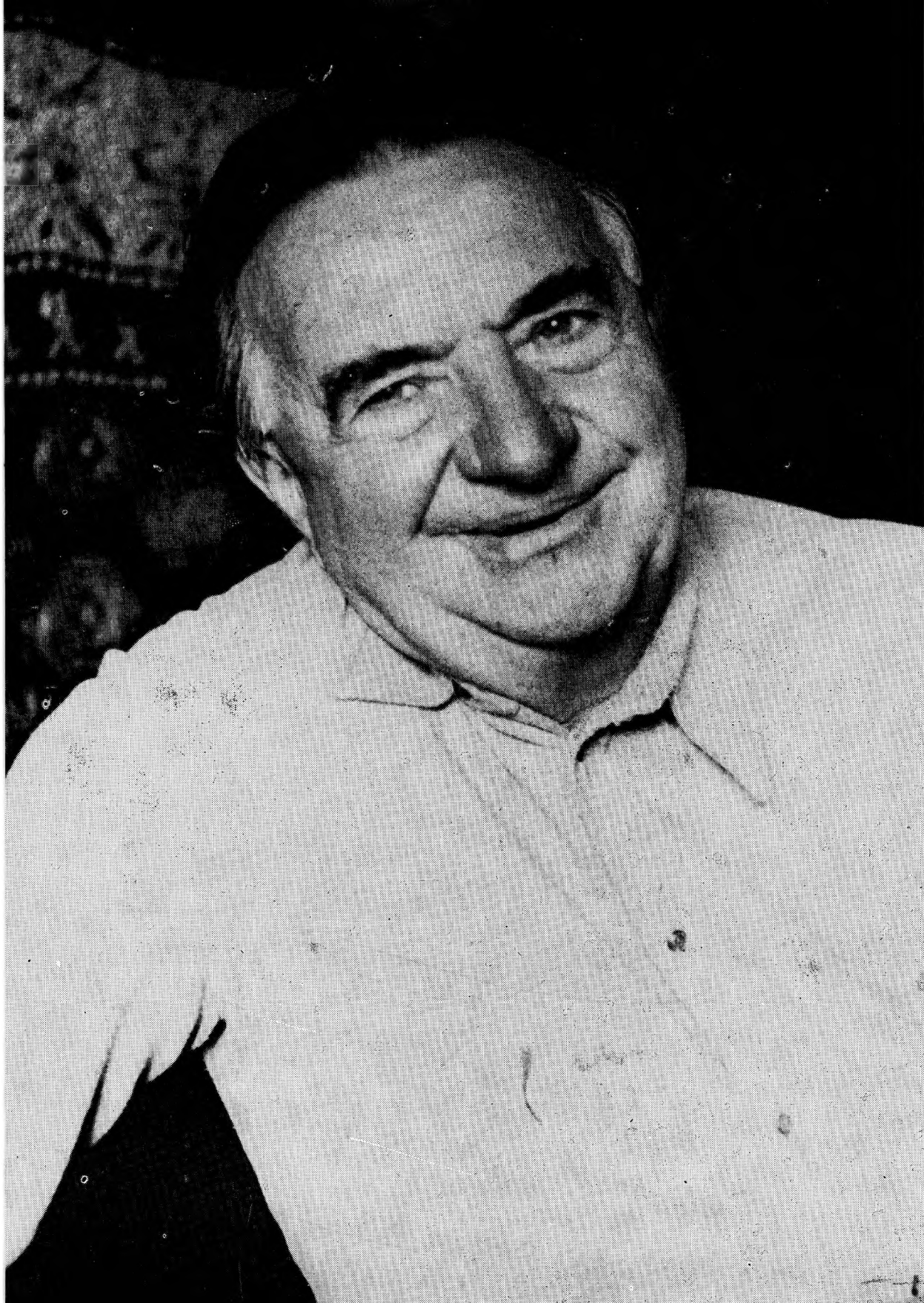
Leülök Tatay Sándor asztalához és kipillantok az ablakon. A lugas himbálózó karjai között messzire látni. A Balaton csillámló tükrén szelek nyargalásznak. A kavargó, fénylő víz Szigliget zöldellő partját rohamozza. Jól látszik a nádas, s a nyárfák is a „Királyné szoknyája” körül. Megszólalok:

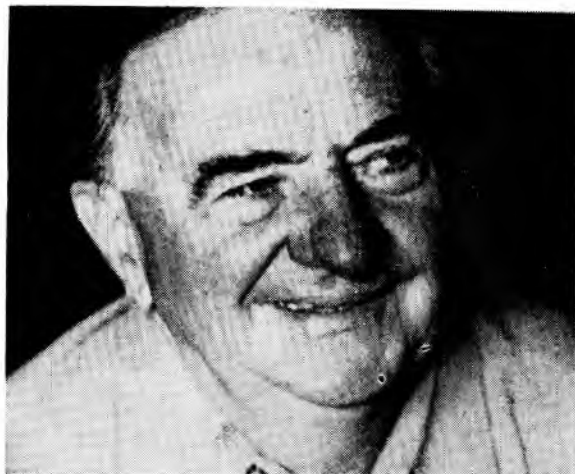
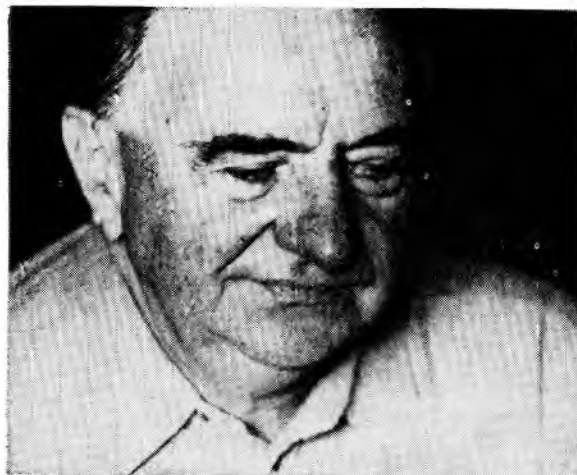
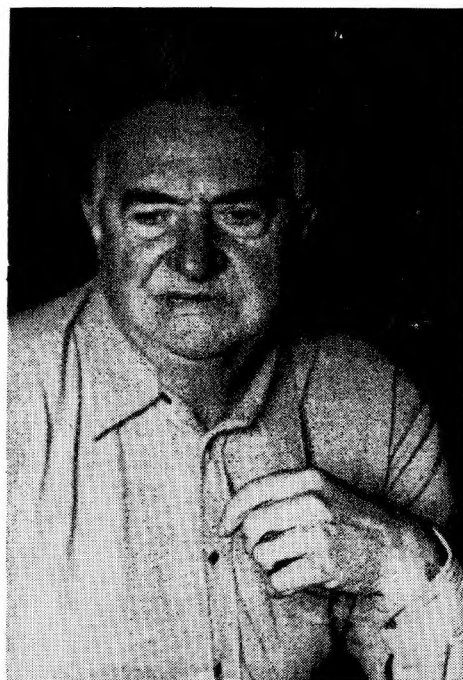
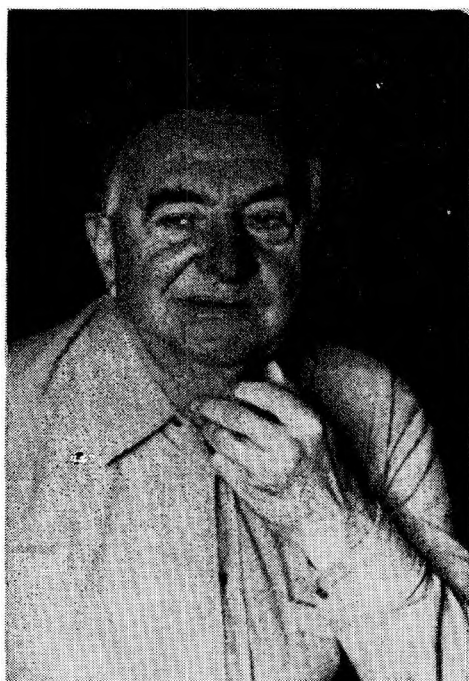
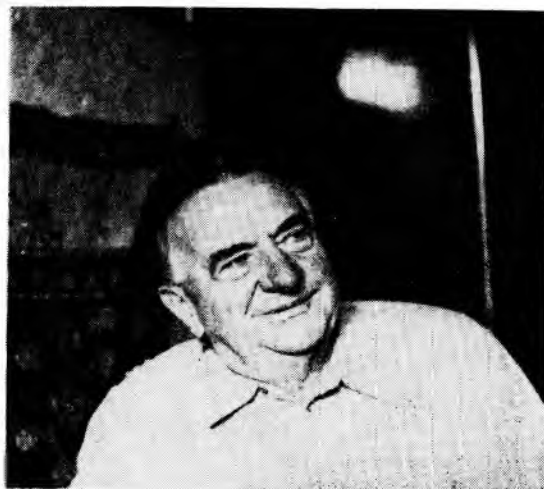
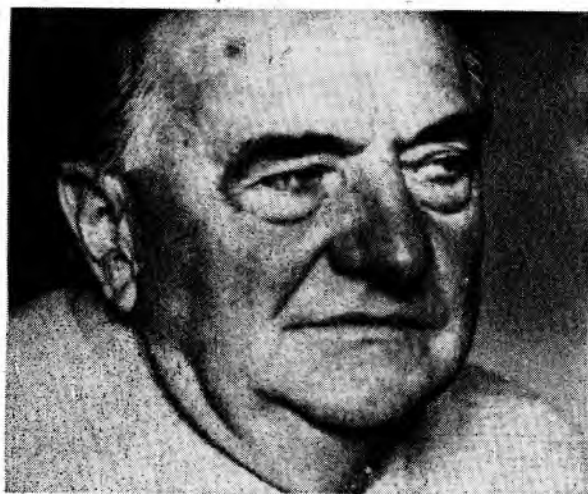
– *Hogyan kerültél ide?*

– 1944-ben filmet csináltunk itt. Hegyen égő tűz volt a címe, Gárdonyi Géza novelláiból írtam. Szigligeten laktunk, a grófék odaadták a kis kastélyt. Amíg a forgatás tartott, katonai mentességünk volt... 16 ezer métert elforgatott itt Szőcs István. Elmúlt a nyár, ősz lett, én pedig újra és újra átírtam a forgatókönyvet. Aztán a Rodostó turistaházban laktam... Ott a feleségem volt a gondnok. Késő ősz volt, beteg lettem, ápolgatott engem. Megnősültem, jó darabig ott voltam vele. 1944. december 6-án fölmentünk Budapestre. Könyvkereskedésünk volt a vár oldalában. Körülkerítettek bennünket, jött az ostrom... Májusban visszajöttünk ide, felköltöztünk a turistaházba és 1953-ig ott voltam a feleségemmel együtt. Közben építettük ezt a házat. Közösén, egy gazdától vettük a szőlőt Jankovich Ferivel. Amíg élt, sokat voltunk itt együtt...

Nyílik az ajtó. Fázós, kabátokba burkolózott asszony lép a szobába. Marika asszony, Tatay Sándor felesége. Bort tesz az asztalra. Amíg Tatay megtölti a poharakat, áll egy kicsit és dörzsölgeti a kezét:

– Megígérte a szomszéd, hogy hoz egy vödör vizet, de nem hozott... Senkire sem lehet számítani. Magunkra maradunk itt a hegyen.

Tatay orra a pohár felett tétovázik. Ellenőrzi a bor illatát, aztán belekortyol. Amikor Marika asszony mögött becsukódik az ajtó, megszólal:

– Messze van a kút . . .

– *Menjünk vissza az időben úgy ötven-hatvan évet. Milyen volt az élet Bakonytamásiban? Mit csináltak a szüleid? Mire emlékszel?*

– Evangélikus pap volt az apám, én voltam a hetedik gyereke . . . Az őseim dunántúli középnemesi családból származnak, Sopron megyéből. Volt egy kis földünk . . . Lelkészösök hat generáción keresztül. Nagypapam is Bakonytamásiban volt pap, előtte a nagypapam apja, még az előtt a nagyanyám nagypapja. Bakonytamási jómódú falu volt. Nem tartozott a nemességgel bíró, várvédő faluk közé, egyszerű jobbágyfalu volt, de a jobbágytság felszabadítása után hamar összeszedték magukat az emberek. Szorgalmas nép lakta Bakonytamásit. 1873-ban a kolerajárvány a falu kétharmad részét három hónap alatt kipusztította. Aztán benépesedett újra. A népesedés a századforduló táján ismét megállt. – Nagyon szorgalmas, de a vagyon gyarapításáért mindenre képes parasztok voltak. A harmincas években már három traktor volt a faluban. Ugyanakkor a legnagyobb gazdának sem volt többje 25 hold földnél. A gazdasági válság alatt átálltak a belterjes állattenyésztésre. Akadt olyan gazda, amelyiknek 70 darab marhája volt. Mindent megetettek a marhákkal, még a rozst is . . . Nagyon nagy különbség van a bakonytamási, meg az itteni nép között. Itt az emberekben sokkal több a hangulat, vidámság, de a munkaerőkölcsük nem is hasonlítható. Amikor idejöttem, amit itt láttam, megdöbbentő szegénységnek látszott. Amit az ital csinál itt, az borzasztó. Most egy asszonybrigád jár a szőlőmbe, de érdekes, a bort éppen úgy megisszák, mint a férfiak. Másfél liter van kialkudva fejenként, de fél litert ráadok nekik. – Nagy családban éltem, ami kitűnő dolog. Hat testvér . . . Apám, nagypapam, műveltség dolgában talán ki is ugrottak a falusi papok átlagszínvonalából. Az első világháborúra esett az én gyermekségem. Nővéreim férjhez menő korban voltak akkor már. Négy eladó lány volt nálunk, zongora, az úton lévő katonák között pedig mindig volt, aki tudott játszani.

– *A felnőtte válás időszakára emlékszel?*

– Eszmélkedésem idején, a húszas, harmincas évek fordulóján a magtermelő szövetkezet megbízottjaként jócskán bejártam az országot. Amikor búzából ki lehetett hozni ötven-hatvan pengőt egy holdból, négyszáz pengőt adtak egy hold salátamagért. Nagyon érdekes volt. Ezekhez a gazdákhöz jártam biciklivel és termelési tanácsot adtam nekik. Nagy erőfeszítést tapasztaltam a kisgazdák között, hogy megmaradjanak. Első indítékot az írásra a parasztok hősi erőfeszítése adta.

– *Úgy hallottam, papnak szántak a szüleid.*

– Teológiára kerültem Sopronba az evangélikusokhoz. Ez természetes volt, mert mindig voltak papok a családban. A gimnáziumot Tatán kezdtem a piaristáknál, utána a pápai református kollégiumba kerültem. Ott jártam négy osztályt, majd hetediket-nyolcadikat Szarvason, ahol a Tessedik-Sámuel-féle világba csöppentem bele. Egy papnál laktam . . . Hitbéli aggályaim voltak . . . Ha már pap leszek hinni is kell, de nem volt ez könnyű. Sopronban

jelent meg első könyvem Az eke, ott jutottam irodalmi körökbe és ellenzéki fiatalok közé, akik vilásképe ellentmondott a teológia szellemének. Össze-kerültem Parragi György újságszerkesztővel is. Bajok támadtak körülöttem a teológián, így hát világgá mentem. Elindultam pénztelenül, mert azidőtt apámnak már nemigen volt többje, mint a papi jövedelme. Nagyanyámnak még jókora volt, de 48-as képviselőket pártfogolt, földje is ráment. Nagyanyám Habsburg-ellenes plakátot ragasztott a templom ajtajára. Hazafias érzületből verte el vagyonát. Világot akartam látni, és ez volt az egyetlen mód. Ausztrián, Németországon, Dél-Franciaországon át egészen Spanyolországig eljutottam, de Párizsban nem voltam akkor... Amikor innen hazakerültem, a család erkölcsi nyomására visszamentem a teológiára, de nem sikerült elvégezni: Pécsre települtem bölcsésznek. Pécssett Várkonyi Nándorral, Weöres Sándorral, Takáts Gyulával ismerkedtem meg. Lapot is alapítottunk, semmi sem lett belőle. Pécshez kötődnek első tartalmas írói kapcsolataim. Megírtam Az eké-t, anélkül, hogy a hazai irodalmi élettel kapcsolatom lett volna. Nem irodalmi becsvágy, hanem egy csomó falu-probléma gyötört... Az élő irodalomhoz fel kellett zárkóznom. Pécsre kerültem. Nemzedékem a Nyugat harmadik nemzedéke volt, de nem tartoztam közéjük. A Nyugatban nem jelent meg írásom, kivéve két álnéven beküldött versemet. Nem is találtam otthont a Nyugat körül. Írói tevékenységem ma is közönség-centrikus. A jóra való embereket igyekeztem ellátni valamivel, ami üdit és épít. A Nyugat körül zárt világ alakult ki. Nagyon tiszteltem mint irodalmi jelenséget, de nem vonzott. Barsi Dénesnek írtam levelet. Szabó Pállal ők a Kelet Népet kezdték szerkeszteni Berettyóújfaluban. Így kerültem én az ország másik végéről a népi irodalom bölcsőjébe. Az első irodalmi folyóirat, ami az én írásomat közölte, a Kelet Népe volt. Hamar megismerkedtem Szabó Pállal, Sinka Istvánnal, Féja Gézával. A Kelet Népe aztán hamarosan anyagi bajba került... Én felköltöztem Pestre, a nővéremmel vettünk ki lakást. Egy hold örökségem volt nekem is, nővéremnek is. Eladtuk, és ezt ráköltöttük a Kelet Népre. Az Almási téri ház, ahol laktunk, eredetileg titkos találkahely volt. Miután megszűnt, azután is bekopogtak oda emberek. Egyszer kísérem ki Veres Pétert, Szabó Pált, Nagy Ferencet. Éppen jött egy lány egy férfivel. Mondom neki, hogy ez már nem olyan hely. Erre ő: „Ezek a földbirtokosok bemehettek?” – és Veres Péterre mutatott. „Parasztok ezek” – mondtam neki. Mire a lány: „Ilyen parasztot adjon nekem az isten minden szombat estére” – és cuppantott egyet. Hogy Az eke után nem adtam ki könyvet nyolc éven keresztül, az azért van, mert bennem a szemléleti változást, az előrelépést, a népi irodalomhoz való csatlakozás hozta meg. Pesten a legkülönbözőbb módon tartottam fenn magamat, házitanító voltam, címíró, grafológus, fizikai munkás...

– *Badacsonyban írsz inkább, vagy Budapesten?*

– Itt főleg... A pesti íróasztalom kétszáz éve a család birtokában van. Nagy asztal, azon szokták a halottainkat felravatalozni. Kényelmesen elfér rajta egy koporsó. Ezt a badacsonyi íróasztalt nagynénémemtől kaptam, Dukai Takács Mártonnétóitól. Itt dolgozom. Kora tavasztól késő őszig itt vagyok. Az elmúlt télen januárt és február elejét is itt töltöttem. Nekem kell valamilyen fizikai mozgás, de a sétát mint műfajt nem bírom. Nem tudok sétálni. Inkább kimegyek a szőlőbe, teszlek-veszek, fát vágok.

– *Mikor írsz? Reggel, este?*

– Nyáron leginkább . . . Reggel írok, amikor a nap felkel. Pesten is inkább nappal, este én nem dolgozom. Koránkelő ember vagyok.

– *Jelenleg min dolgozol?*

– Az év elején kezdtem írni egy lírai visszaemlékezést a gyermekkorról. Tulajdonképpen önéletrajzot akartam, de olyan lírai hangot találtam megütni, hogy az első hús oldal után elköteleztem magamat erre az áttételességre. Reálisabban, naplószerűen akartam megírni az irodalmi emlékeimet. Ha irodalmi ambícióval látok neki az ifjúsági regénynek, nagyon nehéz a munka. Olyan gyermekkorról és gyermekeknek is szóló regényt akarok írni, aminek megvan az irodalomtörténeti jelentősége. Ezt kedvenc feladatomnak tekintem. Úgy érzem, most sikerül is. Minden könyvnél, amit írok, új feladat elé állítom magamat. Ezért vannak a munkásságomban színvonalbeli hullámzások . . . Mert hol sikerül, hol nem. Egy-két könyv után (ezeket etüdöknek tekintem) jutok oda, hogy megírjam azt a könyvet, aminek jelentősége van . . . Szerencsésnek tartom magam, abból a szempontból hogy nincs és alig volt valaha állásom. Soha nem kellett pénzért írnom. Szűken mindig meg tudtam élni abból ami beletartozik a természetes munkámba. Nagyon sokat köszönhetek, ifjúsági regényeimnek. A Kinizsi nyolc kiadást ért meg, 350 ezer példányban fogyott el. Lélegzethez jutok az új kiadások révén . . . Néha évekre kiesek az irodalmi érdeklődés látóköréből. A múltkoriban találkoztam valakivel: „Mi van veled, évek óta nem hallok rólad semmit” – kérdezte. Ezen évek alatt négy könyvem jelent meg. Az irodalmi élet kikerülésével a közönséggel szüntelen kapcsolatom van. Főleg az ifjúság nagy közösségével, és ezt nem tartom szerencsétlen helyzetnek . . . A közelmúltban eltelt esztendőben négy könyvem jelent meg, de egyetlen irodalmi folyóirat sem írt róluk egyetlen sort sem. Nem panaszképp mondom, jól érzem magamat ebben a helyzetben.

– *Egry József is itt élt Badacsonyban. Mire emlékszel? Mondhatnál róla valamit.*

– Annak is itt fönn volt egy háza . . . Arról, hogy ő milyen festő, fogalmuk sem volt az embereknek. Amit tudtunk, segítettünk, élelmet szereztünk neki. Egyszer szánkón vittünk neki krumplit. Összetört a magam ácsolta szánkó és hason csúsztuk végig a Kisfaludy úton. Nagyon sokat jártam hozzá. Háború után igazában az egyetlen baráti kapcsolatom volt. Először annyira nem tudták, hogy ki . . . Hogy keresethez juttassák, megbízták a vízirendőrség cégtáblájának a megfestésével. Így történt, hogy egy Egry képet én festettem. Annyit kínlódott vele . . . (a füle mellett a falakra bök) Ide való lenne négy Egry képem, de nem merem itt hagyni, mert háromszor betörtek ide. Nagyon ügyetlen betörőim voltak. Ott hevert a kis szobában egy zsák dió. Kiöntötte a diót, s a zsákban a hősugárzót és a rádiót vitte el. A dió ezer forintot ért, a rádió két-százat. A diót minden veszély nélkül el lehet adni . . . Az első betörőm, egy pincér, a kihízott fiatalkori szmokingomat vitte el. A harmadik úttörőtiszt ruhában jött be az ablakrácsra. A szomszéd elkapta a nyakát, mire a fiú: „Bácsi kérem, láthatja, a családhoz tartozom”. Elengedte. A fiú összehalkolta a szobát. Mind a hármat elfogták, de vissza nem sokat kaptam. Nagyon ronda dolog a Balaton körül ez a minduntalan betörés.

– *Hiszel a barátságban?*

– A barátságban én nagyon is hiszek, csak egy a baj . . . Tudod, a barátság igazában a fiatal emberek között kötődik. Ha ebből a korból nem marad meg, akkor ilyen korban már nagyon nehéz. A régi barátok pedig meghalnak.

– *Ellenségeid vannak?*

– Valószínűleg vannak, de olyan nagy ellenségem nincs, aki az utálatát nekem meg is mutatja. Az ember azzal hizeleg magának: ha van ellensége, az csak félreértésből származhat . . .

– *Ha megengeded, megnézném a szőlődet . . .*

– Nézzük meg akkor ebédelés előtt.

Kilépünk a lugasba, majd a hegyoldalba a szőlőtáblák közé. Tatay birtoka áttekinthetetlen. Utak erre-arra, kamrák, pince, raktár . . . Körben gyümölcsfák, s az út alatt és az út fölött régi vágók. A tükék magasak, vastagok, erősek, a fűrtök sárgák, duzzadtak, szüretelni is lehetne, ha Tatay nem spekulálna a bazaltrá. A gyér őszi fényt ezen az esős, nedves őszen a kékszürke sziklák magukba szívják, s lassanként adagolják a tükék alá, mint a falusi kemencék. Felmászunk a bazaltból rakott régi, urasági támfalig. A szélárnyékban olyan meleg van, hogy még az ing is lekíváncozik rólunk. De alig lépünk huszat, ötvenet, újra elér bennünket a szél, s már borzongunk. A szőlő felett akácfaerdő sűrűsödik, az erdő mélyén banya szürkül. Külszíni fejtés. Ez is Tatay birtoka. Sziklákon bukdácsolunk, Tatay Sándor otthonosan, én vitézül, s valahogy nem irigylem a birodalmát . . . Hátországa gazdag és gyönyörű. Minden író mögé kellene néhány száz négyszögöl szőlő, vagy valamilyen másféle biztonság. De itt nemcsak erről van szó. Tatay Sándor emberi életművébe nemcsak a megírt könyvek sokasága tartozik, hanem a badacsonyi ház, szőlő és agácás is. Nem a birtok megszerzésére és a ház felépítésére gondolok, hanem a szőlő művelésére, gondozására, a ház örökös tatarozására, a széllel, viharokkal, esőekkel vívott küzdelmekre, a köfejtésre, támfalépítésre, favágásra, karóhasogatásra. Mindez anyagilag soha nem térül meg . . . Legfeljebb az ember lélegzik a hegyoldalban mélyebbeket, s válik keményebbé, amikor baltát vagy tollat ragad.

Az ebéd jó ízű. Paradicsomleves, sült hús és zöldbabfőzelék. Marika aszszony éppen úgy megadja a módját, ha főz, mint Sanyi bácsi, ha ír. Mindketten jó ízeket, s jó szellemeket varázsolnak elő. Aki persze ebédelés közben jegyzetel, hol a sült hús, hol pedig a szellem ízeiből mulaszt el valamit. Két falat és két nyelés között a séta hatására a következőt kérdezem:

– *És a táj?*

Tatay Sándor leteszi az evőeszközöket:

– Több mint huszonöt év után sem vált megszokottá. Annyi színe van . . . A tájért élek itt, nem másért. Az az érzésem, hogy a világ egyik legszebb tája. Ez csak érzés . . . A hegy különböző zugaival olyan barátságot kötöttem, hogy enélkül már nehezen felhetnék. Azért szeretem Kisfaludyt, mert a természet emberformáló hatását felismerte előbb a romantikusoknál . . . Nézd, énnekem az irodalmi munkásságomat körülhatárolja az a világ, amiben élek. Munkám egyik része ott játszódik, ahol a gyermekkort töltöttem, a kisebbik rész Badacsonyan és környékén. Valami hihetetlen varázsa van ennek a hegynek. Nem-

csak a színek, hanem az illatok . . . Nemcsak a pincék leheletére gondolok, hanem érő gyümölcsök, fonnyadó növények, az erdő leszálló illatára, melyeken már a vadak életét érzem. A földnek pedig itt rendkívüli ereje van. Minden gyümölcs, giz-gaz elharapható termése jobb ízű, mint másutt. Ha egy somot, földiszédret megkóstolok, egészen más ízű, mint az ország többi részén. Amikor idejöttem, éreztem, hogy az öregekben meg is van a hegy erejének valamilyen babonás tisztelete. Amikor a Rodostónál voltunk, a szomszédságunkban a sziklafalból leomlott törmelékelt elkezdtek fejteni. Mivel alábányászták, a görgeteg megindult. Apokaliptikus jelenség volt, mert az akácfák vízszintesre hajoltak. Akikkel azután találkoztam a hegyben, valamilyen természetfölötti erő közreműködését sejtették. Bűnről beszéltek. Ott kezdték ki a hegyet, ahol nem lett volna szabad. A hegyet, a hegytető fantasztikus jellegű szikláit nem a költők, hanem az itteni emberek személyesítik meg. A kő általában hideg, ha az ember köre gondol, hidegre. A badacsonyi ember élete összefügg a kővel. A kő itt forró. Ha nem úgy pattan, ahogy akarják, azt mondják: „Ez megfagyott”. A kő megőrzi a meleget, ha éjszaka odatartod a hátadat, melegíti.

– *Voltak beteges, szorongó életszakaszaid?*

– Nincsenek szorongásaim, nem szorongok. Harcban vagyok a betegséggel. Ha fel tudok kelni, szembeszállok. A szellemi depressziót egyszer azal védtem ki, hogy jóval ötven felett nekiálltam angolul tanulni, és megtanultam legalábbis élvezettel olvasni e nyelven. Pihentetni nem tudom sem az agyamat, sem a testemet. A munka tart fenn . . . Most írok. Ha tudok írni, akkor nem tanulok. Ha mással nem, akkor a szőlőtermelés elméletével foglalkozom, vagy irtom a dzsungelt az erdőben. Ha nem tudok írni, nem erőltetem, nem foglalkozom irodalommal. Írásban soha nem hajtottam túl magamat. Semmiféle lelkiismereti problémáim nincsenek, ha hónapokig nem írok semmit. Igaz, elég sokat írok, és ennek ellenére lassan.

– *Álmodni szoktál?*

– Folyamatosan álmodom, és nagyon sokat beszélek, kiabálok álmomban. Nem hortyogok, mégsem jó velem egy szobában aludni. Olyan is volt, hogy a szomszédok becsöngettek, mert segítségért kiabáltam álmomban. Addig csengettek, amíg fel nem ébredtem. Nem vagyok szorongó alkatú ember, de nagyon szorongató álmaim vannak.

– *Visszatérő álmaid is vannak?*

– Gyermekkoromban a családban beszéltek a nagyanyám álmáról, aki akkoriban halhatott meg, amikor én születtem. Egy sárga kezű asszonyról álmodott. Ez a sárga kezű asszony a problémáimmal összefüggésben máig is megjelenik nekem. Rettenetes, félelmetes. Mindez azért van, mert a nagyanyámmal sokat foglalkozom, akit valójában nem is ismertem. Gondolataimban többe foglalkozom vele, mint álmaimban. Általában az egész környezetem gyenge szívű emberekből állt, így a nagyanyám emlékezete, aki szigorú, kemény anya volt, állandóan ott lebegett a család felett. – Aztán álmomban sokszor megjelenik Tolsztoj. Tolsztoj is abban az évben halt meg, amikor születtem. A prózáirók nagy részére irtózatossá hatással van Tolsztoj, ebben nem állok egyedül. Annyira átéltem Tolsztojt, hogy amikor Jasznaja Poljanába kerültem,

szinte ismerős volt ott minden, pedig ezek álombeli képek voltak. – Rettentő babonás vidékről kerültem az életbe, a Bakonyból. Félelmetes mesék uralták a gyermekkoromat teljes mértékben. Soha nem féltem attól, hogy megtámad, vagy az utcán megöl valaki, de máig is félek a temető közelébe menni. Azt mondtam már, hogy fiatal koromban nem voltak ilyen álmaim, de nem is voltam szenvedélyes olvasó. Később sokkal inkább. Összefügg a babonával, hogy gyermekkoromban legkedvesebb olvasmányom Shakespeare volt. Nem a gondolati tartalma, hanem a meselem miatt. Az apám is így szerette Shakespeare-t. Nagy könyvtára volt, szép Shakespeare-fordítások. Sok Shakespeare-t megtanultam kívülről. Nagy értékű könyvtára volt apámnak, aztán két püspök elvitte. Nagyon sok könyvünk volt a XIX. század elejéről, például az Auróra legtöbb száma, és több száz éves kézzel írott ágendák. Kisfaludy, Berzsenyi, Csokonai. 1902 táján a veszprémi püspökségtől két pap kijött megnézni a könyvtárat, s kérték apámat, ajánljon fel valamit a püspökségnek. Megnézték... Közben apám elment a szomszéd faluba úrvacsorát adni. Mire visszajött, a papok több zsák könyvet összepakoltak és lovas kocsival elvitték. Apám nem volt harcos ember, belenyugodott. Amikor meghalt, nehéz körülmények közé kerülünk. Én kétszer voltam külföldön, azt hitték, talán vissza sem jövök. Kovács Sándor evangélikus püspök azt mondta a nővéremnek, ajánlják fel a Lutherkönyvtárnak, és majd megfizetik a könyveinket. Elvitték, aztán nem fizettek érte. Az elvitt könyvek között voltak a legelső magyar, kézzel írott ágendák, amik nagyon nagy értéket képviselnek. Egyik darabról hallom, hogy a Nemzeti Múzeumban van, de hogy került oda, azt nem tudom.

Tatay Sándor elhallgat. Feketét kortyol, aztán bort. Jól érzem magamat a szélfújta házban. Maradnék még, de kérdezni nincs már kedvem. Így hát felállok. Tatay Sándor beleültet új Zsigulijába, s negyven fokos szögben leszánkázik velem a hegytetőről. Körben ősz van, fényeső, szélzúgás.

Az udvarunk leírása

Nagy szénapadlásunk volt; két istálló és kocsiszín alatta. Elfért benne jócskán az állatok téli elesége. Ősszel tömve a cserepekig, tavasszal már csak törekes maradék az alján. Míg tömve volt, alagutakat fúrhattunk a szénába, kunyhót vájhattunk a belsejébe. Az udvar felől szépen kiképzett padlásajtó a feketére öregedett soproni cserép alatt. Nyurga létra vezetőit hozzá. Ennek a létrának a legfelső fokán szerettem ülni.

Beláttam innen az egész udvart: az elsőt, a virágosat, a hátsót, melyet marhák, lovak tapodtak, disznók túrtak, tyúkok kapartak, szél szemetelte be takarmány- és szalmahulladékkal szombat estig, mikor is János végigseperte terebélyes nyírágseprűvel. A patakon túl látható volt a kert virágzó, termő, vagy kopaszon himbálódó fáival, a kerten túl szabad kilátás keletnek, meddig a szem bírta. De a napnyugtát óriás tömegével elfödte a templom, mely házunk előtt magasodott, megtoldva a Templomdombbal. A Templomdombbal, mely – legalábbis én úgy véltem – csontokból állt. Emberi csontok fehérlettek az oldalából, ha virágok vagy bokrok ültetésekor belevágtak csákánnyal-kapával. Csontokat fordított ki onnan a szánkónk, ha télvégén meglazult a föld. A dombok mindig kopnak, volt úgy, hogy a papsajt sötét zöldjéből előbukkant egy koponya, és legurult az útra.

A templom padlásán pedig denevérek laktak. Esténként zuhanó repülésben jöttek ránk és nemegyszer érintették a kalapunkat. Ha búvóhelyükről le akartuk szedni őket, vijjogtak, és ettől manapság is megborzong a hátam. Így aztán hagytuk őket szaporodni, és elszaporodtak rettenetesen: akik a karzaton ültek, hallhatták, hogy belekiabálnak a prédikációba. Különösen nagypénteken meg húsvétkor, mert így tavasszal voltak a legéletesebbek.

A torony pedig a galamboké volt. Rézlemezzel bevont bögyökében költöttek a galambpárok, ahányan elfértek. Meszes trágyájuk bevonta a harangokat, a gerendázatot, a felvezető létrákat. Mert ki sikálja meg a létrák fokait a toronyban? A toronyban akkor jártunk, ha gyanús füst kerekedett a láthatáron. Nem ég-e valamelyik szomszéd falu? Később, a háború végén pedig akkor, ha csapatok közeledtek. Mert tudni kellett, milyen zászlót tűzzünk ki: nemzeti színűt, fehérret, vöröset, vagy román zászlót. A zászlókat anyám varrta ugyanazon a zakatoló Singer gépen, melyen hét gyermekének a ruháit. Varrta lepedőkből, fakult függönyökből, színes alsószoknyákból. És ha hirtelen nem akadt más, feltűztük a sütőlapát nyelére. Szégyent nem kellett éreznünk, mert nem az számít, hogy mi lóg a templomtornyban, hanem, hogy mi van a szívben.

Langék valamelyik nagyobb lánya arra tanított, hogy az Isten előtt is az számít, ami a szívben van. – Lehunyom a szemem és arra figyelek, mi van a szívemben, a szám pedig mondjon, amit akar.

Késő délután a templom árnyéka betakarta az első udvart, a vadszőlővel, borostyánnal, bukszussal burjánzót. Bokrok, futókák, amennyi elfért, és virágok az ágyásokban, aszerint, melyik nénémnek milyen volt az ízlése. A disznók a virágos udvaron át jártak a csordára, ha kürtölt a kanász, de nem dúltak

ott, mert ismerték a vesszőcsapásokat; a két udvart rozoga kerítés választotta el, de hála a bátyám elmés szerkezetének, orrukkal ki tudták tární, és magától csapódott be.

Az első udvarban volt a kút. A kútgém nyikorgása ébresztett rendszert. Aztán láttam már ágyamból fölreppenni a sudárfát, mely kifényesedett az emberek tenyerétől, és deresen csillogott télen a kút éjszakai leheletétől. A kútból verebek röppentek föl. Hogy mit keresnek a madarak a kútban akkor is, ha minduntalan zaklatják őket, máig sem tudom. Az átabota mohás kövek közül surrantak elő nagy csiviteléssel.

Jajj, én attól mindig féltem, hogy a kút beomlik. Minden falunak van olyan története, hogy beomlott a kút, és valakit magába temetett... De mikor tipródik valaki a kútban? Csak akkor, ha takarítják, csak ha kimerték. A mi kútunk bő vízü volt, nem is győzték volna vödörrel kimerni. A tűzoltók jöttek vasárnap reggel, és gyakorlatképpen kiszivatták. Hat ember húzta a fecskendőt, három innen, három onnan. Ilyenkor megdagadt a patak vize, hacsak szárazság nem volt, mert akkor a csővezető ráirányította a sugarat a kertre. Töm-lők kigyóztak végig a hátsó udvaron. A víz erejétől olyanok lettek, mintha él-nének. Végül leszállt valaki feltűrt nadrágszárral, és merte az iszapot. Az iszap-ból előbukkantak a tárgyak, miket időközben a kút elnyelt. Korsó, pohár, lá-bas, kancsó. Sőt fülbevalót is leltünk és karperecet. Előjött a kucséber órája, aki egy búcsú alkalmával megátkozta a falut, hogy meglopták, tönkre tették. Ezüst óra, lila bársonnyal bélelt acéltokban. Sárga celluloid védte a számlap üvegét.

Nehéz tölgyfából készült a vödör, és hiába volt a figyelmeztetés, hogy ab-ból inni tilos; a fogak nyomán mégis megkopott a széle.

A kút mellett állt a lúgos hordó. Félig volt hamuval, azon felül ragyogó, mocsoktalan víz. Síkos tapintású és tisztaság szagú. Ha kavicsot ejtettünk bele, a hamu bársonyos felületén kis vulkán tört ki. A hamueső csak lassan ülepe-dett le. Becsapódás egy égitestre. Volt olyan nagy tél egyszer, hogy szétpattan-tak a hordó abroncsai, a dongák szétnyíltak, mint a tulipán. Nagy jég-henger a megmerevedett hamutömbön. Kristálytisza jég-henger: a szivárvány színeiben tündökölt a szétnyílt hordó romja és a hóderes kútkáva, mikor feljött a nap.

A barmokat nem engedték a virágos udvarba: a vályút nem helyezhettük a kút mellé. Ott volt a hátsó udvarban, a kerítésen túl. Körülötte mély sárban cuppogtak a paták. A vizet oda kellett juttatni, de nem vezettük csövön. Amit lehetett, fából csinálta az ember a Bakonyban. Ez a vízvezető pedig éppen egy májusfából készült, mely ott állt a kocsmá előtt, míg ki nem táncolták. A vá-jatot, melyben a víz folyt, Barkóci, a cigány véste; nem valami különleges szer-számmal, csak azzal az egyetlen éles fejszével, amit vállára támasztva viselt szüntelen. Barkóci nem értett a kapáláshoz, ha meg kaszálni próbált, a kasza hegye beleállt a földbe, de a fejszével csodát művelt. Sem zsinór, sem ceruza, mégis olyan egyenes csatornát vágott a fenyőfatörzsbe, mint annak a rendje.

Futott a víz az elfektetett gyanta szagú fában, sebesen futott, mert lejtett az udvar a templomtól a patakig. Nádból és pálcából malmot készítettünk egy tucatsnyit; végigraktuk vele a fürge vízü csatornát. Forogtak, kelepeltek, ha Já-nos vizet mert a teheneknek. A tehenek föl-, fölemelték fejüket, bámulták a víz ficánkolását az orgonák, a pattantyúbokrok, a jázminok alagútjában. És cso-rogtak nagy cseppek a szájuk szögletéből.

De ne feledjem a kőfalat, mely a kocsmaudvart választotta el a házunk-tól. Régi, rozoga kőfal, érthetetlenül széles és magas. Hozzá még kétszeresére

hízott a ráfutó teméntelen vadszőlőtől. A nagy terméskövek tömege elveszett az életerős növény burjánzásában. Az elhalt indákra újak telepedtek. A levelek sötétzöld mélységéből úde sárgás hajtások törtek elő. Lehetett akármilyen száraz nyár, a nagy fal hossza zöld volt, friss volt, alatta mohás a föld. Olyan kövér volt a vadszőlő, hogy meg lehetett bújni benne. Rücskös szárain felkapaszkodni bújva a levelek között a fal tetejére, és lesni onnét úgy, hogy nem láttak sem a kocsmaudvarból, sem a paplaktól.

Erről a falról egyszer lezuhantam.

A falusi kocsmákhoz rendszerint mészárszék is tartozik. A vágóhíd ott volt éppen a fal mellett. Egy féltető csak néhány oszloppal, betonaljzattal, ahogy ez egészségügyi regula előírta.

Ember és ökör egymással szemben állt. Kicsiny ember és nagy szarvú, szürke magyarökör. Békésen vizslatta egymást az ember és az ökör. Semmi rosszra nem gondoltam. Észre se vettem, hogy az ember kezében bárd van, csak mikor az megvillant a magasban. Aztán lezuhant. A koponyacsontok irtózatos reccsenése. Vér fröccsent és leszédültem a falról. Éppen abba a vajatba, melybe az összeroskadott állat vére csurgott.

Pillanat alatt segítség nélkül talpra álltam, de ingem-nadrágom egy latyak vér volt; meztelen lábam nyomán foltok maradtak. Szaladtam, az emberek meg utánam rémületükben: mert, jajj, mi lesz, ha hazaérkezem nyakig véresen, és rámnéz anyám. Honnét tudja, hogy nem az én vérem, hanem egy leterített szörnyű nagy állaté.

Nem az utca felé futottam, hanem le a kertnek. Az udvarok és kertek között folyt a patak. Afölött is lebegő kerítés választotta el a két udvart. Másutt nem, csak ez alatt bújhattam át. Nagy siettemben elcsúsztam a fenéken görgő sima kavicsokon s megfürödtem ott, ha akartam, ha nem. Hason fekve néztem utána a vértől rózsaszín víznek, ahogy átsobogott udvarunkba.

Megvallom, némileg bántam, hogy nem csorgó véresen állítottam be a nagy téli konyhába, melyet ilyenkor ebédlőnek használtunk, és ahol már gyülekezett ebédre a ház népe. Mert a hatás döbbenetes lett volna. Emlékezetes mindenkinek, amíg a világ. De így, nedvesen a patak vizétől kaptam csak egy hanyag pofont és vezettek átöltözni.

A hátsó udvar középpontjában trágyadomb volt. A nálunk dolgozó orosz fogoly, Julián idejében a trágyadomb szép, négyszögletes, egyenesfalú építmény volt; kis csatorna vette körül, mely jókora gödörbe vezetett. A gödörből az aranybarna levét Julián egy hosszú nyélre erősített kiszolgált rohamsisakkal időnkint visszamerte a dombra, mondván: „Ez tartja életben a trágyadombot”. Különben kifagy és megmerevedik. Nem is fagyott ki. Élt és megolvasztotta hátán a havat, téli reggeleken párállott; sötétén emelkedett a barna domb a fehér udvaron egyre magasabbra. Ha felreppent rá: a mi kakasunk volt a legnagyobb úr a falu kakasai között.

Láttam olyat, hogy anyám ocsút szórt a baromfiaknak. Körülvették libák, kacsák, tyúkok, pulykák és gyöngycsibék; repdestek feje fölött galambok és szálltak a kezében tartott zsompor szélére. Száznál több szárnyas harcolt a hulló szemekért, de a kakas nyújtott nyakkal a trágyadombon kukorékolt, ahogy a torka bírta. Nagyobb volt gögje, mint éhsége.

Mért szeret a lidérc a trágyadomb fölött táncolni? Mert a trágyadomb alá ássák el a meggyilkoltakat. Ott sokkal hamarabb elporladnak a csontok.

Ha szekerek elhordják a trágyát a mezőre, nagy fekete folt marad a helyén. Üszkös ott a föld.

Láttam a kakast az üresen maradt üszkös földön. Bolondul futkosott ide-oda, csapkodta szárnyát, pörölt az orrossal, pörölt Jánossal, emberrel, állattal, mindenkivel, aki csak létezett az udvaron. Perbe szállt a deres reggeli világgal.

Megfigyeltem, hol erednek az utak.

Az utak az erdők mélyén erednek, kanyarodnak, helyet keresnek maguknak a fák között, nőnek, egyre nőnek, mint a hegyi patakok és összefutnak egy hajlatban.

A mi tüzelő fánkkal szekerek indultak az erdők mélyéről, mignem hosszú sort alkottak lent az aljban egy széles csapáson, és azon közeledtek. A szénapadlás ajtajából már messziről láttam őket. Sok fát hoztak nekünk a hívek, mert sokat irt elő a papi hívány. Annyi fát csak sok vén kályha és kandalló zabált meg. És mindez egyetlen nap alatt érkezett, a szekerek sorba álltak rakodásra várva. A cserfa fanyar szaga belepte a hátsó udvart, de jött a szekerekkel az erdő minden illata. Moha hullott a földre, száraz leveleket pergetett a szél. Ólfa darabok zuhogtak estélig, míg kalickába rakták valamennyit. Ökrök bőgte, lovak nyerítettek, erdei történeteket hallgathattam naphosszat.

Másnap reggelre sötétebb lett az udvar a töméntelen fától és a levegője nehezebb. A hosszú-hosszú farakás mögött, a szomszédok istállójának eresze alatt holt tér keletkezett, melyet birtokunkba vettünk. Senki nem látott oda a ház egyetlen pontjáról sem. Csak példaképpen említem: itt feszítettünk denevért egy tölgyfahasáb simára fűrészelt felületére. Itt nyírtuk meg a nyaralók angora macskáját. Itt alakítottuk zebrává a szomszédék kecskéjét. Itt szedtük ki a kisebbik kocsmáros-lány blúzából a piros tojásokat. Nekem kellett befognom a száját, hogy ne sikongasson. Éles foga helye örökre megmaradt. A tojások melegek voltak, szagos szappantól illatosak. Pirosra festették a fiúk tenyerét és a lányka blúzáját. Az én tenyerem a vértől lett piros megint.

A farakás végén, lent már egészen a patakparton egy ronda, bütykös-bogas tuskóba rozsdás fejsze szorult. Nem tartotta érdemesnek kivenni onnan, aki megkezdte a tuskó feszegetését. Csak hírét hallottam, hogy a NAGY EBZÁRLAT idején ezzel verte fejbe János a kutyák hitványabbját, melyekre kár volt a puskagolyó. Megtette, ha kérték rá. A macskák szenvedélyes barátjának nem fájt a kutyák pusztulása. Nekem sem már azoké a régi kutyáké, de nyugtalanított, hogy ugyanazon fejsze által pusztult egy habzó szájú megvesztett kutya. Futott folyóhosszat egyik udvarból a másikba. Mindenütt férfiak lestek rá, de a jobbára süket és elméjében is kicsit fogyatékos János vágta agyon. Mert mindenki rettegett a veszetheztől, de János félelem nélküli volt.

Nem hogy tapintani, de megközelíteni sem mertem azt a rozsdás fejszét. Eső mosta, hó, jég fagyasztotta, mégis attól félttem, veszethezettel fertőz. Mert a veszethezet magkapják az emberek is. Futóbolondok lesznek, megmarják egymást, az új veszettek újabbakat marnak meg, és hol ennek a vége?

Eljött az idő, amikor megtudtam, hogy a nagy háború, mely szüntelen folyt valahol, tőlünk teljesen meghatározhatatlan távolságban, nem valamiféle lovagi torna, hanem az ellenség kiirtásáért folyik.

Ebből az időből való a nagy felfedezésem: elfogni néhányat az ellenség közül, beoltani őket veszethezettel és visszaengedni. Mire kitör rajtuk, éppen hazaérnek. Megmarják szomszédaikat, azok megint másokat, és apránként kiirtják maguk magukat. Persze rájöttem később, kicsoda döreség ez, hiszen nincs rosszabb a veszett ellenségnél. A veszett kutya vakságában bátor. Jönnek

majd vadul, üvöltve és röhögve, félelem nélkül, és nincs annyi puskagolyó, mely leterítse őket.

Szörnyűséges dolog, mindent végiggondolni, mert akkor ne is kezdjen az ember semmihez, csak üljön a létra legfelső fokán és szemlélje a tárgyakat az udvaron.

A patak medrében egyszer, még egészen kicsiny koromban egy pesti rokonunk üldögélt, nagydarab éltes asszonyság. Sárga-kék csíkos fürdőruha volt rajta, szalag fogta össze térde alatt és a nyakán. Piros főkötő és hozzá még színes napernyő. Hiába, hogy János körülföldelte, a vékony erecskéből csak csekély víz gyűlt össze, annyira kiszáradt a patak a nagy nyárban. Alig lepte el a kiadós testet. Hasán a fürdőruhába levegő szorult és a tömény klott hatalmasan felpúposodott. Félelmetes has lett az. Néztem a fürdőző színeit és formáit. Arra gondoltam, ha ilyen iromba nagy virág létezne és ha csúnya virág létezne, akkor virág volna ő.

– Tetszem neked? – kérdezte a nagynéni, látván ámuló arcomat.

– Huu! Mint egy ronda nagy virág – feleltem, mielőtt gondolkodtam volna. Kifejezésem tartalmán mások sem gondolkodtak, hanem letérdepeltettek, nem annyira haragból, mint a pesti nagynéni iránti tiszteletből. Ez még elviselhetőbb volt, mint mikor félreértésből büntettek, de azért azt kívántam, kukoricatuskón térdepelve ott a kocsiszínbén, bárcsak áradna meg a folyó, mint valaha, aminek csak mesékben megnőtt hírét ismertem. Akkor a folyó száz lépés széles volt, a hátán kertajtókat vitt, kutyaólat a tetején tarkakutyával, hidast disznóstul, szekeret ökröstül, bölcsőt síró gyerekekkel, asszonyokat fenékkal felfelé, meztelen embert fénylő térdekkel. Nagy farönkökkel, mint iszonyú kos verte szét a kerítéseket, és összenyílt akkor minden udvar faluhosszat.

A tűzvésznek is ugyanez a nagynénim volt okozója. Mert ő volt az első asszony, akit a faluban cigarettázni láttak. Aranyvégű cigarettájáról azt gondolta a szolgálólány, arany az illata is.

Rágyújtott fejés közben az istállóban, meggyulladt az istálló és leégett a fél utca. Ez is még jóval születésem előtt történt, mint a legtöbb fontos dolog. A legnagyobb események mind akkor történtek, mikor még nem éltem.

A hintó is, melyen valamikor annyit utaztak vendégségbe, csak állt a színben fényét veszítve, kenetlen.

Más alkalommal a gőzgép ült le a folyó medrébe. Mert beszakadt alatta a híd. Akkor kölcsönkérték az utca minden ökrét, egymás elé fogták őket párosával. Aztán elkezdték szidni az Istent és az ökröket. Mintha azok együttesen lettek volna felelősek a balesetért, és csattogtak az ostorok. Az ökrök pedig békésen túrték a csapásokat, mint a szentek. Nekifeszítették vállukat a járomnak. Akkor is a padlásajtóban ültem és láttam, hogy összevissza csépelik a szentek módján tűrő állatokat, és mindegyik akkor húz éppen, mikor az ütés éri, sohasem egyszerre. Bizonyos voltam benne, hogy sosem tudják megmozdítani a gőzgépet.

Am akkor valaki láthatatlan néhány pillanatra megállította az emberek kezében az ostort, és ugyanez a LÁTHATATLAN intett az ökröknek, amely intést ember nem észlelhette. Az ökrök egyazon minutumban feszítették meg erejüket és a gőzgép könnyedén kigördült a mederből.

A folyón túl a kert. Mellette a hídon át kocsiút vezetett a szérűhöz. Mindjárt a kert elején két nagy almafa, ágaik összeborultak és árnyékot adtak a malomköasztnak. Az asztal körül pad és kertiszékek. A veteményeskert jó részét

egyébként is beárnyékolták apám almafái. Casseli nagy ranet, téli arany parmen, nyári fehér tafota . . .

Legkedvesebb játékunk a temetkezés. Alig vártuk, hogy valami megdőgöljék a házban: macska, nyúl, csirke, vagy legalább egy tökösveréb hulljék ki a fészkeből. Akkor aztán mi nagy temetést rendeztünk. Megvallom, engem az egész ceremóniából a harangozás érdekelt. A kisharangot elvitték ágyúcsőnek, a nagyhoz pedig mikor leszek én elég erős, hogy megmozdítam a toronyban? A legmagasabb almafa egyik ruganyos ágára kötelet kötöttünk, mellé kolompot szereltünk. A kolomp szólt, és az ág visszahúzta a kötelet. Föl-le, föl-le, a harangozás teljes gyönyörűségét nyújtotta, a legfőbbet, amit addig ismertem.

A legnagyobb temetésről mégis lemaradtam. Az is megvolt, mielőtt születtem. Csupán egy korlát jelezte a sírt, mely alatt csillag feküdt, a csikó, apám nagy reménysége. Keresztet nem állíthattak neki, csupán annyi, hogy mégsem vitték a dögtemetőbe. Megint egy nagy esemény, melyhez későn születtem.

Egyik lánytestvérem kitalálta, hogy készítsünk az almafák alatt gyepágyat. Valami érzelmes regényben olvashatott róla és megindító események fűződtek a különleges kerti létesítményhez. Csodásnak képzeltük előre, hogy tán majd erdei manók bukfenceznek rajta. Csakhogy mire kész lett, rajtunk kívül senki sem találta ágynak, hanem sírhalomnak. Újra szétszedtük, másodszor is, harmadszor is, megint csak sír lett. Akkor jött az agglegény nagybátyám és azt mondta: ez nem más, mint az ismeretlen katona sírja. Nekünk sem kellett több, gyorsan fejfát ácsoltunk és odaszúrtuk, majd nagy harangozást csaptunk, mert a halál volt a legéletesebb valóság az én háborús gyermekkoromban.

És senki nem ült a gyepágyra, hanem öntöztük és nőtt rajta a fű bodrosan, mint a vékony szálú haj, mert az almafa csak elszórt sugarakat bocsátott rá. Elkésve kinyíltott ott a gyermekláncfű és fehérlett a százszorszép. Az ember megborzongott még ősz felé is, mikor a hulló alma ráhuppan, zavarva durván az ismeretlen katona álmát.

A kert végében volt a szérű.

Cséplés után óriási szalmakazal. Alatta elmés gömbfaácsolat óvta elázástól a pelyvát. A friss szalma finom illatú, és a szérű jó ideig őrizte a cséplőgép átható szagát, nyomait olajfoltokban: emléket az év legfőbb eseményének. De tél végén már csak görnyedt maradéka állt a kazalnak. Tetőzetén a szalma megszürkült, nyári illata helyett pusztaszag.

Tavasszal fölverte a szérűt a gyom. Kikeltek elhullott tavalyi gabonaszemek, feltosan terjedt a gyp. Az új cséplés elé meg kellett tisztítani. A nagy dologidőben ez a mi feladatunk volt. A horolót gyakran figyeltem felnőttek kezében és elkívántam tőlük, mert úgy véltem, a gyomos földnek ez a beretválása szép játék; mint vajban, siklik az éles szerszám. Ám kézbe véve tapasztaltam a gyökerek, fűcsomók makacs ellenállását. Az izmok feszülnek, a hát görnyed. Ekkor tudtam meg, míg a néző gyönyörködik, a munkálkodó minden tagja szenved.

– Jó lesz ám csak ott, ahol a papok táncolnak – mondta apám, látván erőfeszítésünket. Nem volt erőszakos a munkára nevelésben. Én pedig még a közmondást is szó szerint vettem tőle.

Jó lett volna látni a papokat táncolni. Bokázni az esperes-plébánost fényes-fekete reverendájában, a kálomista papnak száll körbe a palástja, libeg-lebeg a mozgástábla a luteránus pap nyakán és dús szakállá a rabbinak. Az lett volna csak gyönyörűség a szérűben. De nem erről volt szó, hanem sámánokról, akik táncot lejtenek a szent tűz körül.

- Mért táncoltak azok a régi papok? - kérdeztem.
- Ropták a táncot Isten dicsőségére.
- Csak úgy rengett alattuk a föld.
- Bizony volt ott csördögölés a javából.
- Az Isten pedig örült a táncnak!
- Az Isten örül mindennek, amit az ember kitalál a dicsőségére.
- És ha fejtetőre álltak volna?
- Bizony azt is öröm lehet nézni, ha sok ember áll fejtetőn. De nem ám inogva, kalimpálva, nem rogyant hassal, hanem egyenesen, mint a cövek. Mintha megannyi márványszobrot fordítanának fejtetőre. Szent igaz, hogy ez is művészet.
- A művészet pedig Istennek tetsző.
- Úgy, ahogy mondod.

A cséplőgépet behúzták két magas asztag közé, kicsit odébb állt a gőzgép, melyet bikának nevezünk. A bika nemigen foglalkoztatott, legfeljebb a centrifugát bámultam rajta sokáig, a két fényes golyót, mely pergett, szállt föle, mindig éberen, hogy füttyszóval jelezze a veszedelmet, ha túlságos a gőznyomás.

A nagy piros verő széttárult az asztagok között, egyiktől a másikig, hogy teret adjon a ráhulló kévéknek. Irtózatos, hogy mi minden zúgott, dohogott naphosszat e gép óriás bendőjében. És rengett a föld még körülötte is.

Csak a létra legalsó fokára léphessek, hogy érezzem azt a mindent átható remegést, mely benne volt a kévebontó lányok hangjában is, ha kiáltottak onnan fentről. Az volt a jó, ha vízért kiáltottak, mert akkor felmászhattam a szegélydeszkáig és benyújthattam a korsót. A dobra lépni nem volt szabad. Egyszer valahol egy éhes cséplőgép bekapott egy gyermeket, és akkor míg meg nem állt, piros volt a zsákokban a búza, piros a szalma és a pelyva a rosták alatt.

Nem hittem el. A nagy piros verőt nem tudták meggyűlöltetni velem. Csak a harangozás volt hozzáfogható a gyönyörűséghez, mely átjárta minden porcikámat, ha együtt remeghettem a nagy piros verővel.

A gépész a verő alá húzódott egy nehéz pokróccal, ott éjszakázott, hogy el ne lopjanak valamit. Legféltebb kincs volt a gépszíj a háborús időkben, mert jó volt az csizmatalpnak, de akadt ott egyéb értékes holmi szekérszám.

Egyik szomszéd lányt szólták, szapulták, hogy kilopózik éjjel, és bebújik a gépész mellé a nagy piros verő alá. A megbotránkozást nem értettem, de értettem a vágyat, mely űzte meleg nyári éjszaka a nagy piros cséplőgéphez. Hej, de mentem volna vele, és simogattam volna a kifényesedett deszkákat, kerekeket, szíjakat. Bizony hasonlatos volt a szerelemhez, amit én ez iránt a gép iránt éreztem. Elsírtam magam, mikor három pár fehér ökör kihúzta a szérűnkől. Összecsukott fődémdeszkáin fekete betűk:

HOFFER SCHRANZ CLYTON SHUTTLEWORTH.

Szikrák lobbannak

*Micsoda tisztaság lobog
ebben a csöndes délidőben?
Milyen árnyalt a mozdulat
– lehajtod a fejed előttem.*

*Érzem most nagyon messzi nézel.
Lábadnál a füvek parázsa;
hangya sors a zöld szövevényben.
Küzd az ember, mert nagyon árva.*

*S menedéke vagy pusztulása
ugyanazon töről fakad.
Végasz incseleg, gond igaz,
hullámszik vállad, derekad.*

*Nem sietek, már úgyse hül
bennem a remény maradéka.
Hisz csak magamban bízhatok
s abban az eszeveszett célban.*

*Ez az én egyetlen esélyem.
Föl nem cserélném könnyű sorsra!
Szikrák lobbannak hajadon.
Nézem őket föléd hajolva.*

Végül vidáman

*Végül vidáman – hozzád ez illik –
játsszunk színes kövekkel.*

*Nyomunkban hol a fű kiszökken
trissz szél borzong reményeinkkel.*

*Megleled-e a békességet
ama rég járt úton – ki tudja?
Itt – emlékezz! – makacs tavasz volt.
A vén kert a telet megúnta.*

*S jó volt a szemnek, szájnak, kéznek
csúfolkodni az árvaságon.*

*Nem tudom mit őrzöl belőle?
Nélküled már ki sem találom.*

*De bodzaág, fanyar fenyők
s a hegyoldal köorgonái
telizengik üzenetekkel
a sorsom – vissza kéne szállni!*

*Oda a fénnel vert örömbe,
sóvárgásaim küszöbére!
De csak színes kövekkel játszom.
Akkor is, mindenképp megérte!*

Nem volt elég egyszer lecsapolni

Lányok, fiúk, szakállasak, borotváltképűek, természetes szőkék, festett feketék, zauberton-vörösek, elmélázók, bambák, égőtekintetűek, borsónyi pupillával, benőtt disznószemmel ülnek, lötyögnek a lakótelep tizenegyedik emeleti lakásában. Tíz-tizenkét fiatal, kedden délután. A kedd: hétköznapi. A nyár: ünnep. Tizennyolc-húszévesen a nyári hétköznapi is ünnep.

A létezés önmagában nem elég. Aki létezik, az sebezhető. A létezést úgy lehet elviselni, ha valami véd.

„Te hogy védekezel?” kérdem egy fiútól.

Bambán néz.

„Mi ellen kell védekezni?” kérdi.

Közönye totális óvszer a világ ellen.

„Te hogyan?” kérdek egy szakállast. Hajkorona, pajesz, bajusz, szakáll. Valahol a szőrösomók mögött van arca is.

„Nekem nem kell védekezni” mozog az egyik pamacs, vízszintesen. A nyílás összeshárul.

„Te hogy...” kérdem a kopasz beat-et. Elsőnek borotváltatta kopaszra a fejét, hogy különbözzön a többitől.

„Nekem a koponyámat nézik. Eltereli a figyelmet minden másról.”

Arlequin-léptekkel, pipiskedőn, nesztelenül jár egy lány. Köpenyét leveti, testszínű, rántalan trikóban áll, mellbimbót festett a mellére, hónalj-szőröket a hónalja alá, összeragacsolta műizzadtsággal.

„En vagyok, de nem igazán...” billeg a fenéke, rajta közepén függőleges sötét vonal.

Mély árkok húzódnak egy húsos arcon. Ezek az árkok igaziak. De nem folyik bennük semmi, kiapadt mélyedések csupán.

Tizenkét éves forma kisfiú siklik a testek közt. Angyali arc, szándékolt vásottság grimasza rásütve, romlottságot sugároz. Kölyök Verlaine, ABC-áruházak rettegett tolvaja, iskolájának réme, cigarettázik, szívott már kábítószert is. Papájának, mamájának féltett csemetéje. Életük értelme. Egyetlenke.

Szelíd társaság, szelíd buli. Csak a létfenntartás érdekét szolgálja, hogy a folyamatosság meglegyen.

Az egyéni módszer ugyanis nem elég, mert a közöny, a szőrösomók, a kopaszság, a rántalan trikó széthasad, rés támad rajtuk. Az állandósított burok: az együttlét. A társaság. A zene. A zene, a zaj, az üvöltés, a gitárok, dobok, szakszofonok, trombiták villamossággal felfokozott rezgése. Hangok nélkül védtelen az élet. De sokszor még a hang se véd. Elhagyja az embert, mint ahogy elhagyott engem is.

Bolyongok a lakásban. A nagyobb szoba teli van, a kisebbikben alig akad hely, mert benne egy dupla, négyszemélyes rekamié terpeszkedik. A rekamié a család büszkesége: nemzedékek vágyhattak erre a fekhelyre. Barnára pácolt, politúrozott jelkép. Cicomás, matt üveglapok rejtegette jelkép. A zauberton-vörös játszik vele, kattogatja a villanykapcsolót. Kék, piros, lila fények

gyúlnak az üveglapok mögött. Tízperces tűzijáték este, lefekvés után. Be-programozott fények. A házigazda boldog lehet. Tíz perc reumaszünet, tíz perc házastársi szerelen.

Hatvan-hetven év késéssel kigyúló fények. Egy fekete hajú és egy szőke lány fekszik a rekamién. Henteregnek, nevetnek.

„Az öreg nem valami modern fej” mondja a szőke a bambaképűnek.

„Pár évet késett az eszményeivel” jegyzi meg a lámpagyújtogató zauberton-vörös.

„Ne bántsátok a szüleit” mondja a borotváltkoponyájú.

A bambaképű bamba.

„Csak azért, mert nincsenek itthon...”

„Jó vicc, majd minden ősdit tiszteletben tartunk...”

A kölyök-Verlaine fejest ugrik az epedára.

Borsónyi pupillával élém billeg egy sánta. Itt ő is teljes értékű. De rosszul érzi magát, elhagyta létezése burka.

„Nem érzed” hajol hozzám, „milyen bűdös van itt. Mindjárt hányok.”

„Rajta” mondom neki „pávatollat akarsz?”

„Anakronisztikus.”

„Nálunk az iskolában volt pávatoll. Földrajzórán avval mutogattunk a térképen. Hegy- és vízrajzi térkép.”

„Muris lehetett” mondja a sánta lány.

„Háttal a térképnek.”

„Háttal?” kérdi. Elfelejtette, hogy hányini akart.

„Az volt a tanító rögeszméje, hogy aki tudja, az háttal is tudja.”

„És tudtad?”

„Igen, de fordítva. Balparti folyók a jobbparton. Kelet nyugaton, nyugat keleten. Neked hány testvéred van?”

A sántító lány csuklik. Kicsit megretten.

„Minek kérded?”

„Csak” mondom.

„Azelőtt nem kérdeztél. Nem meséltél ilyen fordítosat, térképeset, pávatollasat.”

„Baj?”

„Ahogy beszélsz, úgy érzem, egyre nagyobb itt a bűz.”

„Mert távolodik tőled a burok. Azért érzed.”

„Micsoda hülyeség!” veti el magát a rekamién. „Hol tanulsz ezt a sok hülyeséget? A munkahelyeden?”

„Ott is.”

„Hol dolgozol?”

„A Népeségkutató Intézetben.”

„Ketten vagyunk testvérek” mondja megtörten.

„És az a kopasz... nem tudod?”

„Megkérdezhetem neked, ha érdekel.”

„Nagyon.”

„Túl sok minden érdekel. Minek jársz közénk?”

„Azt hiszem, nem sokáig járok.”

„En se. Engem is kezdenek érdekelni... Hol jártál mostanában? Mit csináltál?”

Akinek a trikóján pattan a gomb, akinek a szörpamacsza nyílik, akinek a közönye reped, annak a nyíláson betódul a világ.

„Milyen ott a világ?” – kérdi.
„Hol?”
„Ahol jársz. Ahol, például legutóbb voltál.”
„Érdekes.”
„Elmeséled?”

A folyó ezen a szakaszon egy földnyelvet szorongat. A földnyelv házakat szorongat, a házak embereket szorongatnak.

A földnyelven ideiglenes az élet: ideiglenesek az épületek és az emberek is. Az emberek egysoros téglából fölhúzott, valamikori felvonulási épületekben laknak. Furnírolemezekből összeszegelt csónakházakban, deszkákból összetákolt sufnikban laknak. Palatető a felvonulási épületen, pléhdarabok a csónakházon, kátránypapír a sufni tetején. Ritkák az ajtók, egy sufni egy. Sűrűn egymás mellett az ajtók. Nyílások a falban, nem ablak, nyílás. Hézagok: kőfal repedése, két furnír gondatlan összeillesztése, vetemedett deszkák közei.

Közeledek a poros gyalogúton az emberi lakhelyekhez, s ahogy közeledem, idegenségem érzem. Idegenségem álcázom az út porával: port kavarok, aprókat lépve, egy helyben topogva, hogy gyorsan átragadjon rám az itt élők szürkesége. Por fedi cipőmet, por rakódik nadrágom gyűrődéseibe. Belebámulok egy szembejövő fiú arcába. Egy fiú – inkább legény – jön a telepről. Piszkos a ruhája – ahogy délután a gyárból kilépett. Fáradt az arca – ahogy reggel, fél-ágyából kikelt. Semmibe mélázó, bamba a szeme, ahogy ki tudja, hány éve néz. Kezében literes, zöld borosüveg. A talpánál fogja, az üveg szája lefelé lóg. Tehát a kocsmába indult.

Döccenő járását figyelem, ritmustalan tempójára lépek, döccenek, fáradtra engedem arcomat, szemem elmélázó, bamba, a kezemet úgy lógatom, mintha szájával lefelé fordított üres borosüveget vinnék.

A fiú eldöccen mellettem. Közeledek a lakótelephez.

Piciny kertek az egykori felvonulási épületek előtt: alacsony léckerítés-sel rekesztettek el minden portát. A kertekben tulipán virágzik, retek nő, fejessaláta magvadzik, nárcisz és újhagyma-ültetvények tenyésznek. Fölöttük spárga feszül. A spárgára sárgult pelenkát tereget egy öregasszony. Az asszony mezítláb tereget, lába repedezett, szikkadt, mint a sziksós föld, fejken-dője s köténye kifakult.

Tétova, ám mégis gyors mozdulatokkal kapkodja a fejét arra, ahol lát valamit, ahonnan hangot hallani vél, mozgást, eseményt, a dolgok kisebb-nagyobb változásait reméli.

A szomszédos kertben hagymaszárak hajladoznak, reteklevelek rezzennek, egy-egy tulipánszirom hull puhán a földre, ha dongó, légy, lepke rárepül. Az egyik kertben a csenevész orgonabokor tövében ember piheg: negyven-ötven év előtti hálósobák félkaréjos támlájú tonet-székében öregasszony ül, előtte a köves-kavicsos földön lavór. A foltozott lavórból langyos víz párája száll a nárciszokra, török szegfűre: az asszony lábat áztat. A lábak mozgásától a víz néha loccsan, gyűrűzik, hullámot vet.

A két asszony a világ jelzéseire figyel. Kölyök rugdossa a labdát közeliükben, csattan a labda, ha fának ütközik, s porzik, ha a földre ér. Egy kerítést dönget az ütés, a lakó nincs itthon, különben kirohanna; egy másik rugástól a labda betoppan a kiskertbe, s köszön a lavórnak.

„Már megint itt ez a rohadt kölyök. Nem tudsz másutt játszani?” Az

asszony próbál indulatot szítani magából, de nem sikerül. A gyerek, amióta él, itt labdázik, a többi gyerek is futkos, kiabál, rendetlenkedik. Nincs mit tenni. Nem lehet mit tenni ellenük.

„Legalább a pelenkára vigyázz! Legalább arra ne rúgd azt a kurva labdát. Most mostam, te szemtelen. Erre tanít az anyád?”

A gyerek nem bocsátkozik magyarázatba arról, hogy az anyja mire tanítja.

Labdája irányt vált.

Ez a labda, furcsa mód, nem pattan úgy, ahogy a labdák általában pattanni szoktak. A srác minden erejét beleadja, hogy földobja, hogy tovább rúgja. Valamikor gumiból volt ugyan, de kilyukadt. Ronggyal tömték ki. S a rongy nehezebb a levegőnél. Egy kis kóc kilóg belőle. Pedig a szakadást spárgával bevarrták.

Megyek a labda és a gyerek után, ők ketten, – ki szökkenve, ki a földön – egy csónakházhoz érnek. A csónakház falán dörren a rongy-tömeg. A furnír felnyög. Még egy ilyen ütés, és szétreped.

„Bagiékát keresem”, fordulok a sráchoz.

Sunyit. „Ezek azok” mutat a házikóra. És játszik tovább.

A földszint valami konyhaféle. Nyitva az ajtaja, de nincs benn senki. Üres lábasok, kinyalt tányérok, kenyérmorzsa. Nyitott lépcsőház vezet az emeletre. Nevetséges. A szavak ironikussá válnak. A fogalmak mást fejeznek ki. A lépcsőház egy srégen támasztott, rozoga fadoboz. A lépcső tyúklétrá. Az emelet alatt nincs igazi földszint. Ahogy a lépcsők – csorbult, kiálló, besüllyedt deszkák – véget érnek, egy kis terasz mögött ajtó van. Kopogok, benyitok, itt sincs senki. Lépek egyet, hogy körülnézzek. Zsákként eldülök valami fekhelyre.

A meglepetés helytelen, hiszen az egész szoba egyetlen fekhely. Ez a szoba tulajdonképpen egy kabin. Kabinszoba. Az ágyféle ezt a kabinszobát teljesen beborítja. Egy rekamié, kihúzott állapotban. Oldalt deszkájáról a politúr, a festék rég lepattogzott. A csupasz érzet látszik, a fája szálas, rojtos, mintha megrágták volna. Lehet, hogy megrágták. Göcsök estek ki belőle, a kihullt dugók helyén lyukak.

Aporodott szag ölel, fojtogat. A szövet rejti magában, nyilván a szövet s a kóc termeli, gőzölög-párolog a sok éven át gyújtógetett ágyszag, lebeg, mint rothadó tőzegtelepek, mocsári lápok fölött, amikor a büzt nem fújja el a szél.

Légáram csapódik az arcomba, a nyitott ajtóban egy nő – egy asszony – áll, s mögötte, mellette bábmesz gyerekek.

„Jaj, csak nem ütötte meg magát?” kérdi az asszony. Oszlopos lábait látom meg előbb, mozdulatlanul áll az ajtóban. Nem volt ott mostanáig? Mintha odanőtt volna.

„Nem, nem ütöttem meg semmim” tápázkodok, de valami visszahúz. Pulóverem szála egy kiálló rugó végébe akadt. Nem tépte el, csak húzza a pamutot.

A fiatalasszony mozdul, hogy kiszabadítsa, de megelőzi egy öt éves forma lányka. Ugrik, vetődik. Vékony, maszatos ujjával – egyetlen finom mozdulattal – kiszabadítja a pamutot. El se szakadt. Jó munkás lesz belőle a textilgyárban.

„Köszönöm, kicsikém” mondom és a zsebembe nyúlok. Cukorkászacskót húzok elő.

„Köszönd meg szépen” mondja az anyja.

De köszönésre nem kerül sor: egy szempillantásnyi idő alatt hatan-nyolcan ugranak a rekamiéra, az ötéves forma kislány – aki elsőként kaparintotta meg a zacskót – nem tudja magánál tartani, kitépik vékony ujjai közül, kisebbek és nagyobbak húzkodják, a cukorszemek szétgurulnak, némelyikhez papír ragadt, s aki egyetlen szemhez hozzájut, papírral együtt a szájába dobja, egy tökmag-gyerek egészben lenyeli, mert már illetéktelen kis kezek kezdtek a szájába turkálni.

„Ilyen vadak ezek” mondja a fiatalasszony, „most szépen bemutatkoz-tatok”, teszi hozzá némi szégyenkezéssel, amit, úgy tűnik, nagyon mélyről halászott elő.

A rekamié alá nyúl, jókora husángot húz elő, aprítja-vágja, üti-veri a gyerekeit. Válogatás nélkül üt a testükre. Visongásukkal egymást ijesztik, hasoncsúszva másznak ki anyjuk lába közt, mellette, alatta az utolsó föllöki, és az asszony mellém vágódik a rekamiéra. Liheg.

A szövet színét nehéz megállapítani, most csak az látszik rajta, hogy kopott. Nagyon kopott, fakó és foltozott. A foltok sehogyse illenek hozzá, mivel a legtöbbje zsákdarab, vagy egykori szoknyából való. A zsákdarabokat, szoknyát ügyetlenül szabták, a foltok formája nagyjából ovális, kerek, vagy téglalap alakú, s elnagyolt öltésekkel, otrombán varrták az ócska szövethez.

A rekamié hepehupás. Gödörnek beillő mélyedések, árkok húzódnak rajta. Egy ilyen gödörbe zuhantam, s ilyenbe zuhant az asszony is. Úgy tűnik, jólesik neki a pihenés. Alig mozdul, ahogy eldült, úgy maradt, csak egy kicsit följebb húzza a lábát, hogy kényelmes legyen. A gödröket nézi kitágult szemmel.

„Ez a Jancsika gödre” mondja szerelmesen, „ez itt a Józsikáé, ez a Kisbőzsié, itt Marika alszik... Marikának hamarosan másik gödröt kell keresni, mert kinőtte. Nemhiába sokat eszik.”

„Melyik a maga gödre?” kérdem. Az ágy selymes közvetlenségbe kezd húzni bennünket. Az asszony elmosolyodik, kéjesen simogat egy nem is túlságosan nagy gödröt.

„Ez a miénk” mondja, „mert az enyém közös az urammal” s erre enyhe bizsergés rázza meg a fekhelyet, a ferdére csuklott rugók fájdalmasan felnyögnek, elfogódottan zúgni-bongni kezdenek.

Izeg-mozog az asszony, kartonruhája a combján felcsúszik, csak két-három gomb tartja össze elől, testét a vállával oldalazva közelebb húzza ahhoz a helyhez, ahol kuporgok.

„Pompás rekamié volt, amikor vettük” simogatja, „világospiros szövet borította, olyan, mint a málna, puha és hamvas, lánykoromban pont ilyenre vágytam”, lihegi. „Még világított is az üvege, villany volt benne, amíg Zsó-fika meg Edina ki nem törte. Jobb is így. Legalább nem csörömpöl az üveg, amíg meghág az uram” teszi hozzá magyarázón. A gödrükbe merül és nyúlt mellét, sovány combját, bozontos ölét már nem takarja ruha.

„Igyál rumot” sipítja valaki „azt mondják, portoricoi” sipítja a lány. Ráncatlan trikóján mellbimbót festett a mellére, hónaljszőröket a hónalja alá, összeragacsolta műizzadtsággal. „Imádom a portoricoiakat” sóhajtja s a rekamiéhoz botladozik, a hibátlan kék, piros, lila üveglapok fölül leemel egy vizespoharat, belekortyol, lehuppan a finom bordó plüss szövetre, melyen a rugók kifeszítve, kicsővekelve teljesítik kötelességüket. Keresem rajta a gödröket, jó lenne belegurulni egy *kihált* hepehupába, de ezen a rekamién a gödröket hiába keresem.

„A férje mikor jön haza?” kérdem a fiatalasszonyt, amikor föltápászkodik az ágyról s már ismét rajta az olcsó, gyűrött kartonruha.

„Túlórázik, mert nagy a hajrá a műhelyben. Hónap végén mindig nagy a hajrá, de legalább több dohányt hoz haza.”

„Kell is ennyi éhes szájnak.”

„Ha már megcsinálta őket. Mást se tud. Mondja meg, mit lehet csinálni ebbe a házba... Mért keresi az uramat?”

„Beszélni szerettem volna vele.”

„A tanácstól jött? Adnak lakást?”

„Nem, nem a tanácstól jöttem. A Népességekutató Intézettől.”

„Intézettől? Mit akarnak felőlünk intézkedni?”

„Majd visszajövök.”

„Ahogy gondolja.”

Lebukdászok a lépcsőn, benézek a kifosztott konyhába, távolódok a csónakháztól. Arcomról a közömbösség álarca a földre zuhan. Porfelhő keveredik. Nyíltan, tágranyitott szemmel keresem a létezőt, a föltehetőt, az elképzelhetetlent. Az ösvényen emberek jönnek és mennek, valahonnan jönnek és valahová mennek, lépkednek az ösvényen botorul. A férfiak szájából cigaretta lóg, a nők szájából cigaretta lóg, a gyerekek szájából is cigaretta lóg. Unott kíváncsisággal néznek egymásra a jövők és a menők, köszönnek, bólogatnak, nem köszönnek, nem bólogatnak. Útjuk a munkahelyüktől hazavezet, otthonról az italboltba.

Az italbolt pontatlan kifejezés. Italkertnek, italudvarnak nevezhető inkább. A házaktól nem messze, az ösvény végében, egy csalt innenső részén áll egy bódé. A bódé furnírból van, műanyagtetővel, ideiglenesen, mint minden más ezen a földnyelven. A bódé előtt egy kis tető, hogy az eső, a nap ne vágjon be a söntéspultra, ahol a csapos dolgozik. A bódé előtt egy csöppnyi helyen letarolták a dudvát, gyomot; sódert szórtak rá, a négy oldalára vas-korlátot szereltek, középre két állópultot, hogy a poharat beszélgetés közben le tudják valahova tenni.

Még koradélután van, de a vendégek szállingóznak. Zsebetett kézzel kajla kamaszok ténferegnek; öregek, fáradtak, fiatalok.

„Féldecit a poharamba” motyogja egy bambaképű, s piszkos poharát nyújtja a csaposnak, hogy ne kelljen neki újat mosni, mert akkor mérges.

„Te is megéred a pénzed” mondja egy nő, zauberton-vörös hajjal. Fölhúzza magát a vaskorlátra, első ginjét fogyasztja, még nem imbolyog.

Még nem imbolyog, s nem mutogatja magát a természetes szőke és a festett fekete testvérpár. Maguk alá húzott lábbal ülnek az udvar szélén, a korlát alatt, a fűvön.

„Nekem is hagyjatok valamit” jön harsány hanggal egy hórihorgas, fogatlan, teljesen kopasz férfi.

„Megjött a Kopasz szakí!”

„Kopassza ki.”

„Nem tyúk, hogy így beszéljetelek vele” cukkolja egy benőtt disznószerű. „A tyúkok amott vannak.”

„Majd sorra kerülnek azok is.”

„Hogy vagytok, pipikék?” hajol le hozzájuk egy borotvált képű. Próbál alájuk nézni. A festett fekete kicsit szétnyitja a combját. „Elég volt, apuskám” zárja össze szemérmesen.

Tíz év körüli kisfiú sompolyog, csupa sunyiság az arca, a szája szögle-

tében savanyú mosoly. Kölyök Verlaine, szándékolt romlottság a tekintetében.

„Hol hagyta az óvoda zenekart?” kérdi egy szakállas. A szakáll már a telepen is kezd divatos lenni.

Verlaine dühös, vicsorit. „Az anyjukba!” mondja.

Röhögés.

„Onnan már kibújtak. Hányan is vagytok? Tizenhárman?”

„Lehet, hogy azóta tizennégyen.”

Arlequin-léptekkel lejt, tágranyílt szemmel mered a semmibe ez a puffadt-ruhás nő, aki hátulról sompolygott a bódéhoz. A tágranyílt szem nemcsak jelző, állapotot is kifejez. Borsónyi pupilláját adrenalin tágította borsónyira. Bort iszik rá, vagy sört, még nem tudja. Mészfehér arccal, piros nyúl-szemmel bakkan – szoknyájába kapaszkodva – egy kétéves gyerek.

Meredten, keményen áll mellettük egy kovács. Mestersége: kovácsoló. Homlokát ráncolva gondol valamire, ami a vasnál erősebb. „Lenin...” mondja, „azt mondta a szemináriumvezető, hogy Lenin...”

„Engem nem érdekel, hogy mit mondott Lenin...”

„Engem pedig érdekel” tromfol vissza a kovácsoló munkás.

„Hát akkor jól van. Mit mondott?”

„Nem jut eszembe.”

Ballag az udvarra egy legény, piszkos a ruhája, fáradt az arca, a szeme semmibe méláz, bamba a szeme, kezében literes, zöld borosüveg. A talpánál fogja, az üveg szájával lefelé lóg.

„Eltogyott?” kérdi a csapos.

„El.”

„Tele?”

„Tele hát Fehérből” teszi hozzá. Mert kétféle bor van, fehér és vörös. Bár a fehér bor sárga, a vörös pedig világospiros, mindenki tudja, miről beszél.

„Eszembe jutott” mondja a kovácsoló-munkás.

„Na, halljuk.”

„A lét határozza meg a tudatot. Ezt mondta Lenin.”

„Ezt nem Lenin mondta. Engels vagy Marx. Én úgy tanultam a szemináriumon.”

„Mindegy, hogy ki mondta. Fontos, hogy mondta valaki a nagyok közül.”

„Mert azt be kell ismernünk, hogy nagyok voltak.”

„Azok. Még egy féldecit.”

„Nekem egy fröccsöt. Hát magának, Kopasz szaki?”

„Én csak sört iszok. Attul józan marad az ember.”

„Nyolc korsó után.”

Talán nemcsak a könnyen látható létezik. Talán van még valami más is. Talán nem ilyen szimpla a lét. Nemcsak a művi mámor kódán át látható a világ. Ahogy mozog az arlequin-léptű, pipiske lány, jár-kelek a kopasz beat, a szakállas, a borotváltképű, a zauberton-vörös, a természetes szőke, a kölyök Verlaine – mintha már nem is lenne szükség mámoruk fokozására.

De mégis.

„Meg kell dupláznod magad ahhoz, hogy teljes életet élj. Szóval, hogy érezd a teljességet” magyarázza szociográfikus pontossággal a festett hajú leányzó.

„En például teli vagyok gátlással” – mondja a kórtünetét szabatosan a pajeszos-szakállas. Valahol a szőrcsomó alatt van arca is.

„Pedig azt mondják rólunk, gátlástalan a mai fiatalság.”

„Nem úgy vagyok gátlásos, félre ne értsd. Megmondom nektek őszintén, nincs fantáziám. Na, ne röhögjete. Nektek talán van? Megmondom, hogy értem. Tapadok a valósághoz. Nem tudok... vagy inkább nem merek elrugaszkodni a tényektől, a valóságtól. Nem tudom, értitek-e, amit mondok.”

„En értem. A valóság gúzsbaköt. Pontosan értem.”

„Na látod, ő érti. Szóval, kell valami, ami fölold... ami lebegtet... amitől elrugaszkodhatok...”

„És te akkor, ha elrugaszkodsz, mit képzelsz el? A valóságot? Már úgy értem, az elszabadult fantáziáddal mit látsz meg?”

„Azt nem tudom pontosan. *De nem is fontos.* Az a fontos, hogy föloldjam magam a stressz alól, mert különben szétfeszít a... nem is tudom, mi csoda.”

„A szürkeség.”

„Lehet, hogy az.”

Nyög alattunk a rekamié. Cincognak a kifeszített rugók, vörös plüss bolyhok röppennek föl a levegőbe. Mini rakéták imbolyognak, lebegnek, ők már fölszabadultak.

Valaki kiosztja a cigarettákat az utazáshoz. Hat-nyolc szippantás, mély sóhajok, köhögés, hányinger.

Meleg és párás a nyári délután. A melegben zöldhátú legyek köröznek. Közeledik egy dongó, kiválaszt magának, kiválasztom én is magamnak. A rovar lesz útmutatóm és a járművem. Megáll fölöttem két méter magasan, a láthatatlanba kapaszkodik, celluloid szárnyai árnyékot vetnek, felfújja magát kutyanagyságúra, borjúnagyságúra, növekszik tovább, aztán elzöldül tőle az ég.

Lebocsátja helikopter-kosarát, beleülök, fölház, fölemelkedünk. Nézem a lenti világot. Modern Vergiliusom.

Érzem a lenti világot. Innen mindennek erős szaga van.

Tyúkot kopaszt egy nagycsöcsű asszony, forrázott toll gőze terjed. Emberek surrannak a bokrok közé, leguggolnak, letolják a nadrágjukat, azt játsszák, hogy vécére mentek. A kertecskék elé mosogatóvíz lötytyen gyorsan visszahúzódó kezekből. Pedánsabbak és szobatiszták teli vödört, fazekat visznek a folyó partjára, a poshadó víz tükör nélküli felszíne rebben.

Tüzelní kezdene a vacsorához. Korhadt kórók, tuskók, ázott fagyöke-rek, olajos rongy maró füstje emelkedik rétegesen a rezzenetlen levegőben.

Terepszínű gépem lágyan zümmögő motorja négy ütemben robban – bal pitvar, bal kamra, jobb kamra, jobb pitvar – közeledünk a fák koronái alá – lassított fölvetel, *rögzített lebegés* – áttekinthetem alattunk a tájat. Fák övezte négyszögű tér, kisebb-nagyobb dombok a hepehupás talajon. Lágy-szárú növények ágaskodnak a domboldalon, alélt, csuklott leveleik fonákja savanyú szagot izzad. Törpe bokrok, mogyorócsérjék, hitvány akácok, tuja-fenyő, orgona, spirea gubancosan növe, a levelük kárminpiros és okkersárga, cinóbervörös folt, ónixzöld folt, kobaltkék folt, a négyszög körül leszakadt drótkerítés a földbe taposva. Valamikor védett terület lehetett – golfpálya, tenispálya, pónilóversenypálya – mont rozsdapor fröccsen szét egy-egy bakancsos láb nyomán. Drótháló nyomtatott mintája a humuszon. Levéltetű-tenyészet. Milliárdszám nyüzsgő bibortetű, ónixhernyő, okkerkullancs, umbrabarna hangya. Tetűk, hernyók, kullancsok, hangya-rajok vonulása. Túlnépe-

sedett társadalmak: India, Kína, Japán, Afrika. Alattuk, fölöttük dombok, kupacok egymás mellett, szétszórta és összefüggő láncban; Matterhorn, Sierra Nevada, Ararát, Kilimandjaro, Mont Blanc, Cotopaxi, Mont Everest.

Alászállók a helikopter szőrmök-kosarából, alámerülők függeszkedve a négyszögű tér szélére, ahonnan már felismerem a dombok anyagát s halmazállapotát: csupa-csupa szemét. A felvonulási épületek lakói, a csónakházak lakói, a sufnik lakói ide hordják életük hulladékát: feketült krumplihéj-halmok, fodor káposztalevelek, főtt kukorica rothadt csutkája, lyukas lábasok, lassú tűzön elégett serpenyők, üvegcserepek, gránitcsésze füle, pisitől rozsdált bili, agyonhordott, keshedt rongydarabok málló foszlányai, csontok, egy disznó fél pofája ép fogakkal, lábszárcsontok, mészfehér csigolyák, negyvenötven – negyvenötvenmillió, négyszáz-ötszázmillió – család kuporgató és féltett életének a szemete, amit már nem tud használni, sajna, semmire. Halottan is lélegző arborétum, fölötte dongó faunával.

A szemét közt egy állat bomló teteme.

Nem túl nagy, inkább közepes kutyanagyságú tetem – Cézár, Lord, Foxi, Darling – fehér-fekete szőrcomók és foltok mögött bizonytalanul megmutatkozó hulla. Fölötte sűrűbb a zümmögők hada. Zöldhátú liliputi legyek, közéjük ereszkedő, óriásból lassan visszatörpülő Vergiliusommal – ember-társai tömegébe visszavegyült költők köznapi sorsát vállalva – közelükben, közéjük vegyülve lepkerajok, közönséges lepkék, monoton rajzu pillék, szárnyashangyák, törpe természetek, miniatűr sasok. Rajokban lecsapnak, dugóhúzóban ereszkednek, zuhanóbombázók szállnak, meredeken emelkednek.

Mi fölött, mi alá? Igazi hulla lenne?

A krumplihéjak erjedő bűze, csontok bomló, felszakadó fehérje-lánca, pókok nyálka-szövése, hangyasav-gőzölgés, kisüsti pálinka, pezsgő, gin, lörebor, marihuana . . . Általuk teremtett mozgókép? Belőlük keveredő kusza képzetek a tisztáson, az italbódé közelében, alkonyat előtt? S a valóság egyszerűbb? Csak egy ázott tyúktollcsomó, kidobott rongyszőnyeg, agyonhasznált medvebőrdarab, amit a csónakházban felejtett egykori tulajdonosa, ezelőtt huszonhét évvel, 1944 karácsonján . . .? S ami tegnapig a Bagiek lakásában takarta a hiányos deszkájú padlót, amin megtanult csúszni-mászni, ordítani, éhesnek lenni, egymás szájából az ételt kikaparni hat-nyolc gyerek . . .

Hogy is lehetne hulla, nyílt színen. Abszurd dráma első felvonása, 15. perc, okkersárga, cinóberpiros reflektorok váltakozó fényében. Lábat áztató szomszédasszonyok, pelenkát mosó öregasszonyok, rongylabdával játszó gyerekek társaságában hogy is lehetne hulla. Ki ne ásta volna el az Andok, a Pireneusok, a Sierra Nevada, a Magas Tátra alá?

Mégis, bizonyosságot akarok. Letöröm egy fa gallyát – levéltetük, szövőlepkék, hangyák rázkódnak bele a létbe, földrengés teperi más földrészre a lárvákat, a rovarokat. Közeledek az állat teteméhez, a létezőhöz, a tetszőlegeshez, a föltehetőhöz, az elképzelhetetlenhez.

Alkonyodik. Ahogy naponta lemegy a nap, ahogy a föld elhajlik a naptól. Brillantrosa, csontfehér színek születnek a tompuló ragyogásból. Ezüstszürke foltokra bomlik a világ. Elmosódik a szeméthalmaz, a hegygerinceket betakaró szőnyeg? medvebőr? tupírozott szálain tocsogó iszapfoltok ütnek át, vízcseppek lebegnek, szúnyoghadak élednek a bokrok alól, ellepik az utakat, tereket, birtokba veszik a partot, a talajt, a levegőt, tömeges őrjárat indul szerteszéjjel.

Kiteljesednek az állati nevetések. Gyilkos párát lehelnek a dudvák, ga-

zok. Az indulatos, sunyi neszek közt, zörrenő sündisznó-létek talaján nem merek tovább itt maradni.

Még egyszer megpiszkálom botommal az elképzeltet, s gyorsan odébbállok. Néhány lépés, az ösvényen vagyok. Még egy perc és elérem az italbódét.

Megtelt a tisztás. Ember ember mellett, mint egy önként vállalt karanténban. Fuldokolnak egymástól.

A bódé előtti villanykörte csak jelkép. Árnyék ül az arcokon, az árnyék nem tesz különbséget az arcok között. A régieket mégis megismerem.

„Mitől van itt ennyi szűnyog?” kérdem. Nem remélek választ, de jönnek felém a hangok.

„Valamikor a szűnyogoké volt ez a föld.”

„A víz mindent elborított.”

Valaki hozzáteszi: „úgy mondják az öregek”.

„Lassan feltöltötték, lecsapolták.”

Névtelen hangok. Csak a kovácsoló munkását ismerem meg, az kiválik a többi közül.

„Úgy látszik, nem volt elég egyszer lecsapolni . . . Kiújul a mocsár, emészt a malária” teszi hozzá.

A mocsártól való irtózás láthatóvá válik az arcokon. Az irtózás – és nem a villany – világítja meg az arcuk mögé bújt embereket. A viszketésükből látni, mennyire szeretnének megszabadulni a csípéstől, a fájdalomtól, mennyire szeretnék elhessegetni maguktól a rossz álmokat, a veszekedést, a sárga pelenkákat, a kicsi lavórokat, a szűk matracot, a férlágyat, a fáradtságot, a normát, az unt munkahelyet, az unalmat, a közönyt, s ha a lét továbbra is olyan, amilyen, legalább néha ne érezzék. Legalább este össze akarják lapítani a reggeltől harmonikává széthúzódó fáradtságot, szétfröccsenteni a lárva-arcú közönyt, beletaposni az amúgy is tettetett józanságba.

„Érzik a bűzt?” kérdem. „Itt bűdös van.”

„Nincs itt semmiféle bűz.”

„Látja a hullát? Ott benn egy hulla van” erősködök.

„Nincs semmiféle hulla. Idegenek, ha erre járnak, mondanak ilyesmit.”

„És ha mégis van. Tegyük fel” mondom.

Vidám röhej a válasz. Eltökélt nevetés. Csapkodják kezükkel a combjukat. Lábukat verik a földhöz.

„Ki kell kerülni.”

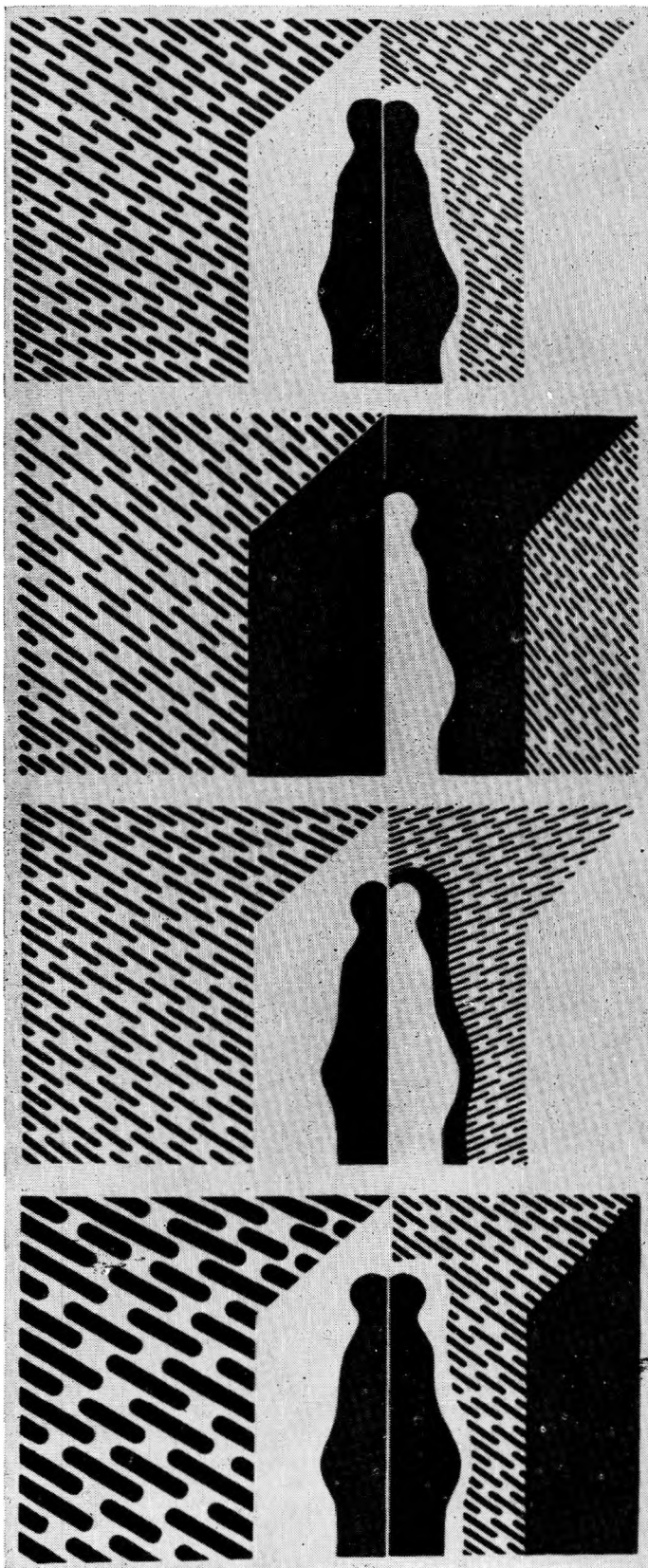
„Ne nézzen rá.”

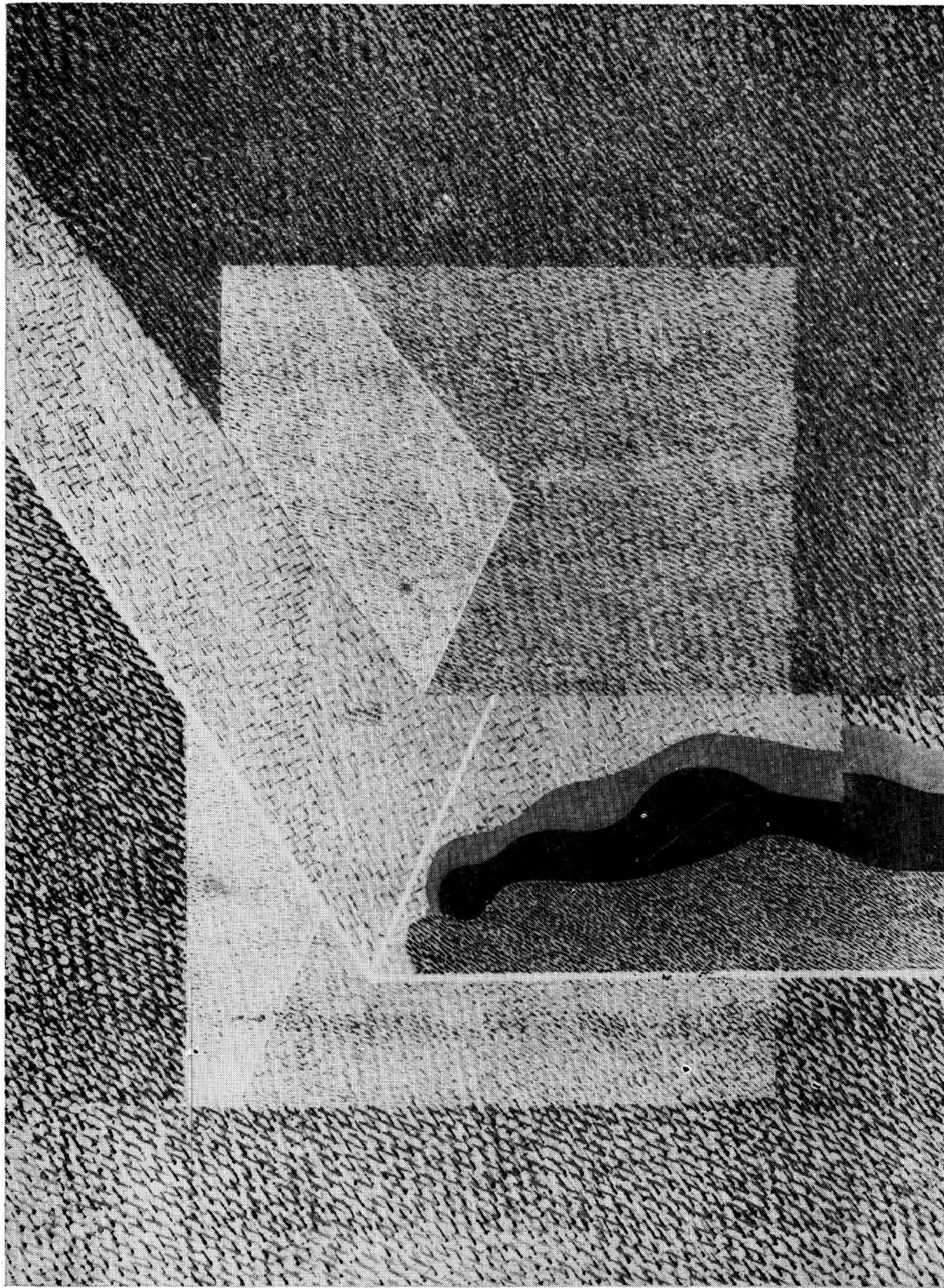
„A mi gyerekeink szívósak.”

„A tyúkok megszokták.”

„A legyek belőlük élnek.”

Amerre nézek, hangos röhej, csacska nevetés. Rázkódó, eldőlő testek. Pohár repül és csattan a salakon. Pohár repül és csattan a rekamié színjátós – piros, kék, lila – üvegén. A matt üveglapok csörömpölve lehullnak.

Korona

*Szibilla volt a keresztanyám,
ővé a rövidlátó szem,
mely kifelé néz, de betelé lát.
Mikor senki se nézett oda,
fejem alá csusztatott egy koronás mák-gubát.
Amibe a máktej belécsepegett
– a méz, a tej, a szó –
édes-keserű lett.*

*Ez a csipkés korona
homlokomba nőtt,
koronázza az álmodót,
az ébredőt.*

Október vége

*Égnek fordult gyökerek,
a szőlők teste megtöretik.
A kádban elhabzik a must,
halottak hada közeledik.*

*A szőlőhegy már lándzsahegy.
Présbe került a kék sereg.
Izabella mosolyát
tükrözik a sirkövek.*

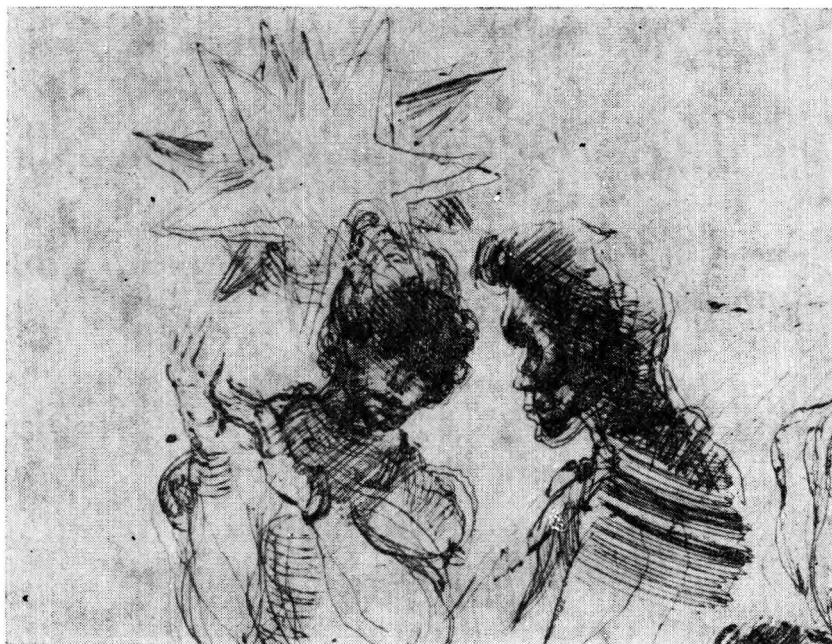
Tárgyeset

*A szeretet csak van és vár.
Úl lomb-árnyban,
ül fellegekben.
A szeretet csak van és vár,
hogy tárgya legyen,
kit szeressen.*

Kék füst

*Maradjon utánam
tisztá szoba.*

*Égjen a lom.
A füstbe kék arcomat
rajzoló.*

Pergő évek

PÉCS ÉS PÁRIZS

Béla 1923. augusztus 12-én utazott el, „ki tudja, hány évre?” Hogy mi hajszolta ki pénz, kilátás, támogatás nélkül, nem gond kitalálni: a fiatalkor ismeretvágya, vállalkozó kedve és a francia szellemi légkör vonzása. „Hivatatosan” mondhatta volna, hogy francia szakos tanárjelölt lévén, ki kell egészítenie tudását; mint zsidó tanárjelölt, helyzete kilátástalanságát is joggal emlegethette, indíthatta végül az Ady óta szinte kötelező, általános Párizs-rajongás, amiben kissé balkánias kultúr-sznobizmust szimatoltam ugyan, de beláttam, idehaza vajmi kevés a rajonganivaló.

Első részletes élménybeszámolóját hónapok múlva írta meg hosszú, szomorú levélben. Párizs nem várta diadalkapuvál új rajongóját. A kultúrájuk delelőjére ért népek ellenszenvével fogadtak minden idegent a franciák. Párizst ellepték a kelet-európai emigránsok és munkanélküliek, meg a szájtató, nevetlen turisták; az ellenszenv gyűlöletté dagadt. „Piszkos idegen”, „piszkos boche”, „métèque” minden idegennek, neki is kijutott. Ha a buszmegállónál elfelejtett sorszámcedulát tépni, „sale étranger” kiáltással lelökték a kocsiról. Sok szidalom, durvaság érte, megértésre, segítségre sose számíthatott. Csalódások, nehézségek, felgyült keservek litániáját panaszkolta a levélben; letört. Gazdagnak hitt tapasztalataim készen álltak fájdalmai csillapítására: az ember önérzetét, self-respectjét nem teheti függővé külső körülményektől, méltatlan bántásoktól; ahogy becsületétől, ettől is csak maga foszthatja meg magát. Szándékai makulátlanok, őt a francia kultúra tisztelete, megismerésének vágya húzta Párizsba; az a kultúra csorbitatlan marad a franciák ronda viselkedésének ellenére is, éppúgy sértetlen marad a benne lakozó kultúrlény, akinek öntudatát, sőt erkölcsi fölényét minden bántalom erősítheti csak. Kétségtelen: ha előre tudja, mi vár rá, akkor is kimegy, de fölvértezi magát. „Nagy” levél volt, s alkatából fakadó szenvedélyes hangon, túltengő hálával köszönte meg. Az akkori Párizsról és az ottani magyarok életéről később széles, mozgalmas képet rajzolt Koldusok a Szajnaparton című regényében (1932).

Gondjai nem szűntek, sőt újakkal szaporodtak, magyarán szólva nyomorgott. Újabb „nagy” levélre lett szükség, válasz helyett azonban maga jött meg. Naplóban 1924. június 22-i kelettel ez a följegyzés áll: „Májusban itt volt, váratlanul, Béla, néhány napig. Amerikába akart menni, nem sikerült, visszautazott Párizsba. Szenzibilis, hamar letörik, de sohasem veszélyesen, hosszú időre. Inkább intenzitásban, mint tartamban. Tudom, hogy mindig víz fölött fog maradni. Nagyon fáj, hogy véglegesen el kell válnunk. Megmaradok mellette csendes barátnak, s lelkesedésemet az ő ügyének szentelem.”

Az efféle – gyakori – szentimentális ellágyulás nálam mindig inkább egy-egy fáradt pillanat bú-böffenete vagy irodalmi lecsapódása volt, semmint

leszámolás a helyzettel, vagy a jövőbe mutató elhatározás. Ahogyan Béla az Amerikába költözés kudarca után legott visszament Párizsba, én is eldöntöttem, hogy fordítok egyet sorsomon, s Pécsre költözöm. Béla párizsi élete viszontagságait sokallva határozta el Amerikába költözését: egykori galerink boksoló tagja, Forbát Jani ott élt, hívta Bélát és ígérte, átsegíti a kezdet nehézségein.

Mielőtt Pécs felé fordítottam szekerem rúdját, lepergett néhány ügyem, melynek csak most ejthetem sorát. Még 1922-ben elolvastam Yoris Karl Huysmans munkáit, óriásilag tetszettek, s közülük kettőt, az *En route* és *L'Oblat* címűt, szerettem volna lefordítani. Régebbi ismerősöm, Szunyogh Xavér, bencés tanár, francia összeköttetései révén, kérésemre megszerezte a Plon-Nourrit cégtől a fordítás jogát. Huysmans stílusragyogványai felszították becsvágyamat, május közepén nekiálltam az *En route* fordításának és november 5-én pontot tettem rá. Sokfelé próbálkoztam vele, eredménytelenül; a regényben Huysmans katolizálását mondja el, a katolikus kiadóknak nem tetszett vad-modernsége, expresszionizmusa, a profán kiadóknak agresszív katolicizmusa. Végül is Béla tanácsára elmentem Osváthoz, s megkérdeztem, érdekli-e, tudna-e segíteni? – Hogyne, szívesen! – (Naplóm írja 1923. aug. 18-án: „Osvát végtelenül közeledő volt.”) Elvittem tehát a vaskos kéziratot és a bevezetésnek szánt tanulmányt. Ekkor láttam meg, nem kis döbbenettel, kicsoda Osvát: a szerkesztők szerkesztője haladék nélkül elolvasta, október valamelyik napján magához rendelt, jelezte, hogy Huysmans-tanulmányomat közölni fogja, kezembe nyomta a pakkot és elvitt Heltaihoz, az Athenaeum igazgatójához. Ott konferálta az ügyet, átadtam a Plon-Nourrit-nak írandó levél francia fogalmazványát, nyomban lediktálták, iktatták és postra tették. Hálás köszönetet rebegetem és átszellemülten távoztam.

Ugyanez év december 22-én írja naplóm: „Augusztus óta állandó összeköttetésben vagyok Osváttal. A karácsonyi számban kijött Huysmans. Most nála van egy Anatole France-om, karácsony után kapok választ. Ugyancsak az Athenaeumtól is az *En route* és az *Oblat* ügyében. Végre megjött Plon-Nourrit válasza, potom föltétellel: 800 frank a két kötet, Osvát azt hitte, ez csak előleg.”

Huysmansszal körülbelül egyidőben került kezembe Ibsen *Peer Gynt*-je, Patthy Károly kitűnő fordításában és sebes folyóként ragadott magával. Éreztem, hogy a hőst olyasféle küszködés örli, mint magamat, csakhogy persze a legmagasabb szinten és költészetté szublimálva. Viszont tisztán láttam, hogy az „eszmét” törekszik harmóniába hozni a valósággal, és hogy szélső ellentétekből törtetünk feléje: ő a fellegekben járó romantikából, én a nihilből. Mitse számított, hogy végül tragikomikus figura lett belőle, örömebb voltam volna, mint nyavalygásomat a semmi fenekén. Dehát az ördög vigye, mi az az „eszme”, vagyis az élet nekemvaló értelme, száz vitánk tárgya Bélával? Kerestem a *Peer Gynt* kompetens magyarázatát, s meg is találtam Otto Weininger *Peer Gynt és Ibsen* című tanulmányában. Emez viszont elvezetett a fiatal bécsi filozófus akkoriban nagy port fölvert főművéhez, a *Geschlecht und Charakter*hez. Valóságos Bergson-i élan vitallal vettem magam a zsákmanýra, s az eredményt egy terjedelmes dolgozatban sűrítettem össze. Azért vázolom ily hosszasan ezt a fölfedezést, mert „mérőöldkő” lett további zegzugos utamon (lásd később), és mert a fogalmazványt továbbítottam Bélának, egyéb életbevágó hírekkel együtt. Jelenttem: 1924. szeptember 1. óta könyvtáros vagyok Pécsen, még Pesten átadtam Az izomember című novelláját Os-

vátnak, elfogadta, sőt közölte, az Athenaeum pedig már szedeti Huysmans-fordításomat.

Béla postafordultával válaszolt: „... A legutóbbi leveledben küldött jó hírekért az Isten áldjon. Lelkem úgy szomjazta vigasságaidat, mint Szahara az esőt... Hogy könyvtáros vagy, egészen imponálólólag hat, most már semmi sem gátolja, hogy családot alapíts és megnősülj, elvehetsz egy vastag szótárt vagy filozófiai remekművet. És azt mondanom se kell, hogy híradásod az *Izomemberről* egyenesen messiási volt s bennem is holmi életerők dagadoztak fölfelé... Húgom 300 000 korona honoráriumot kapott novellámért... Szedik Huysmanst! Bár már kijönne! Szívrepesve várom!... Ha kijön, beérkezett ember leszel, mert Hysmansodat Ignotus *Grüne Heinrich*je mellé fogja helyezni a hálás utókor.”

Tanulmányomat (*Peer Gynt és Weininger* volt a címe) lelkiismeretesen bírálta: örült, „hogy végre van egy ember, aki zsebre tudja tenni Weinigert”, azonban úgy találta, túl absztrakt, filozófiai, stílusa nehézkes: „Agyonverni az olvasót mégse lehet a célod... Nagyon németes, holott franciás könnyedséget vártam volna. Fővéleményem ez: roppant impozáns, de többet szerettem volna műélvezni... Szeretném végleges formájában olvasni.”

Hogy Béla könnyedébb, világosabb értekező prózanyelvet kívánt, érthető: született epikus volt, a megfigyelt jelenségek „mesébe” rendezője és ábrázolója, az elvont eszmék világában csak vendégeskedett. Érdektelen is már, hogy dolgozatom nehézkes volt-e vagy sem; kicsiszoltam, persze, az impurumot, s Hankiss János néhány év múlva változtatás nélkül közölte a Debreceni Szemlében. Alaptétele is épségben, változatlanul maradt meg „eszméim” között, de csak 33 évvel utóbb jutottam hozzá, hogy a benne rejlő rendszert kidolgozzam. Addig azonban élni kellett az életet, sokféle irányban és lehetőleg alaposan.

Az alaposságból hamar leckét kaptam, éppen szeretett és szerető barátomtól, igaz, hogy megérdemeltem. Kívülről és évtizedek távolából érthetetlennek látszik a szörnyű harag és háború, mely köztünk dúlt, hiszen mindössze egy elhibázott dolgozatomat vitattuk. A tárgy lehetett volna se-ingünk-se-gallérunk, a ráakasztott elvek és eszmék akadémikus értékűek. Ma már szinte megindultan látom, hogy miattuk kockáztattuk közösen gyűjtött kincseinket, adtunk és kaptunk csontig vágó sebeket, de tudtunk megbocsájtani is.

1924 őszén többen összeálltunk és *Symposion* címmel folyóirat jellegű kiadvány-sorozatot indítottunk Pécsen. Ennek első kötetébe írtam a kérdéses dolgozatot A francia szellem címmel, s a fogalmazványt elküldtem neki. A tárgy öblös, aligha szorítható egy értekezés keretébe, s töredelmesen beismertem: elfogultan, egyoldalúan és szemellenzővel gyűjtött anyagot gyömöszöltem bele. Irodalom és filozófia magas-szintjén akartam maradni, s így a mindenkor kötelező „kartéziánus-vonalat” követve, egyenes úton jutottam el a század elejének klasszicista irányzatához, jobboldali szellemi mozgalmaihoz, „irodalmi káptalanjaihoz”, minők a nacionalista-ateista Action Française, az Action Catholique, az École Romane, a sovén-nacionalista Cahiers de la Quinzaine, a Roseau d'Or újthomista iskolája stb. voltak, amiket akkor Thibaudet, Rivière, Maurras, Massis, Moréas, Lasserre, Barrès, Maritain, Léon Daudet és mások képviseltek. Kétségkívül jelentős nevek és mozgalmak, az is tény, hogy a húszas évek szellemi életének premier planjában mozogtak (könyvtárnyi egykorú irodalom szól róluk), de korántsem reprezentálták az igazi vagy teljes francia szellemet, ahogy egyoldalúan és mereven állítottam, hanem e száz-

fazettás tüneménynek legfeljebb néhány színárnyalatát. Ezért horkant föl Béla. Ő jól látta valódi jelentőségüket, és gyomra mélyéből utálta valamennyit, s ehhez képest dolgozatomat alaposan eltárgyalta. Amiben igaza volt. Am haragjában nem vette tudomásul, hogy ezeket az írókat és irányzatokat elitelően bíráltam, s azonosított velük. Royalista és klerikális érdekek védelmével gyanúsított, tájékoztatlansággal vádolt (jogosan), kritikai korlátoltsággal (kevésbé jogosan), s alantas indítékokat szimatolt harciasságom mögött. Szerencsétlen cikkemet rég megtagadtam pro és kontra érveinket kiselejteztém emlékezetemből. Olyik vádatam azonban a sértett hiúság sugallta, azokat sem elfelejteni, se magamnak megbocsájtani nem akarom. S ma már látom, hogy nem az állítások, érvek igaza-nemigaza volt a lényeges e viszályban, hanem az ösztönző érzelem és a morális alap. És e két dologban barátom állt az emberieség oldalán, én átellenében.

Írásomnak csakugyan voltak szubjektív indítékai, ezekről ő nem tudhatott, mert magyarságról, hazaszeretetről nem fecsegtünk, természetes volt. Nem sejtette, milyen reakciókat váltott ki belőlem a francia imperializmus lelkiismeretlensége, mely aláaknázza Közép- és Kelet-Európát; ő nem ismerte, mint én, a forrásműveket búvó könyvtáros, a Párizs környéki békéket létresegítő mérhetetlen, fekélyes korrupciót, nem látta, mint én, a hazájukból kivándorló magyarok karavánjait, az ottmaradtak szellemi inségre vetését, itt-hon a hatszázezer vagonlakót, nem kockáztatta bőrét, mint én, oda- és visszaszökdösve a határon, hogy híreket vigyen és hozzon barátainak az itt- meg ott-történekekről, nem tudhatta, hogy *én is* kiábrándultam egy időre a franciákból, de nem személyes okokból. Nem tudhatta, hogy a csalódás bizgatott a kiábrándító franciák jelentőségének túlbecsülésére, s hogy a megcsalt szerelem mindig rossz tanácsadó. Én meg úgy láttam – igaztalanul –, hogy neki nem fája a magyar nép tragédiája, s francia-rajongása elfeledtette vele, hogy ide tartozik. Mindezt nem szöhettem tanulmányomba, leveleimben sem emlegettem: nem akartam alászállni az eszmei síkról. Sértődöttségemen átlépni nem tudtam, tán kívülről nézni sem magamat.

Meglepő lehet, mily elevenen élt bennünk a hazafias érzés. Itt mindjárt megjegyzem, hogy a haza szó és összes derivátuma hiányzott szótárunkból, mert kompromittáltnak éreztük („hazaffy”). Mint olvasható, Béla is magyarságáról beszél. Nem volt a családban és az iskolában belénk nevelt, 48 mítoszát ápoló érzés, ahogy például Szabó Dezső oly bőven és színesen meséli. (Noha apám erős 48-as volt; mikor az iskolában hallottam és odahaza elmondtam, hogy Paskievics a világosi fegyverletételt így jelentette a cárnak: „Magyarország Felséged lábai előtt fekszik”, – apám felhördült: „Feküdt egy döglött kutya, nem Magyarország.”) Nem volt vezércikk-patriotizmus sem, hanem saját szerzeményű, egyéni élmény. Mire fölöttünk, s épp a magunk lábára kellett volna állnunk, kiszaladt lábunk alól a talaj. Felfordult körülöttünk a világ, egy ezeréves, természeti jelenségnek érzett történelmi alakulat hullott darabokra, a magyar nép millióit lökték idegen s ellenséges impériumok alá, idehaza egzisztenciánk a levegőbe lódult, ugyanakkor minden idegszálunkkal éreztük, hogy tartoznunk kell valahová, valamihez. Ez a valahol és valami nem lehetett más, mint a nép, amelybe beleszülettünk és belenőtünk. Ezen nem változtathatott semmiféle individualizmus, mert épp individuunknak volt szüksége rá. Némi adaptációval ismételhettük az angol mondást: „Right or wrong my country”, s nem nagyon örültünk, amikor Babits „újramagyarázta” a himnuszt.

Négy álló hónapig tipródtunk vádakon-mentségeken, végtelen leveleket váltogatva, de okultunk is mind a ketten, s hogy végül barátságunk megerősödve, szeretetünk forróbbá hevülve került ki a csonttörő ölelésekből, azon a jó lélekismerő nem fog meglepődni. Akkortájt sokakban ütközött össze a kultúrember a hazáját-népét szeretővel, tán lesznek, akiket ez az ütközés erkölcsi-érzelmi oldaláról is érdekelni fog.

En Béla bírálatából vádakát olvastam ki, hogy minőket, elmondja viszont-válaszában: „Fájt, hogy fájdalmat okoztam neked, – írja többek közt 1925. január 2-án kelt hosszú levelében –, hisz nem volt céloom neked fájdalmat okozni. Hogy megsérültél őszinteségem folytán, az az én hibám. Úgy kellett volna őszintének lennem, hogy ne okozzak fájdalmat... Mert nyilvánvalónak ismerem el, hogy rosszul fejeztem ki magam, ha te véleményemből burkolt vádakát olvastál ki. Nem volt szándékom – mily ötlet, uram teremtem! – erkölcsi korrektségedet megtámadni, rágalmazni, még hozzá csúnyán, s megdöbbenek, hogy azt a benyomást keltettem, mintha veled szemben vak lennék. – Valahol félreértés történt, de nem tudom, hol.”

Az itt következő duplacsél kivágása nagyon keservesen eshetett Bélának, mert tudta, hogyha neki fáj, nekem kétszeresen fájdalmas lesz az ő sebének és a magam önvád-ejtette sebének tudata: „Egyébként pompás képet rajzoltál rólam, s kijelentéseim természetét igazi magyarázattal láttad el: a filozófia untat, irodalmi szemszögem eltorzítja a te globális szempontjaidat, nem értetek meg jól, (a tanulmány) struktúráját nem láttam, felületesen olvastam, Unterhaltungs-essai-t akarok, ez mind igaz, ezekről tehát nem szaporítom a szót.”

A visszavágás ült; tulajdonképp az én fegyveremet használta. Ezután hosszú oldalakon boncolta leveletem, s kifejtette, hogy a jövőben miért nem fogja bírálni írásaimat. A legsúlyosabb csapást a végén mérte rám: „De fáj, fáj, fáj, fáj, fáj, fáj: hogy francia lettem, s hogy hát ezután simuljak bele a nagy fajba, ne írjak magyarul, hanem franciául, legyek francia nyelven író homme de lettres, csiszoljam azonossá magamat hozzájuk, révbé érkeztem, új hazát találtam, mely szerencse! legyek boldog új hazámban! Karácsony van és új év! legyek boldog új hazámban, mely nagy és dicsőséges! Fáj! Fáj! Ez a jó kívánságod fáj! Vagy nem értettem meg? Mi ez? Mi ez? Beszélj világosan! Hogy gondoltad? Mit akartál ezzel mondani? Mily éllel mondtad? Hol a szíved, mely ezt kívánta nekem? Mondd még egyszer, hogy megértsem! Fáj, fáj, fáj, fáj, fáj, fá-á-á-áj! Nem értem!!! Mi volt ez? Mi volt ez? Tördöfés? Szatanizmus? Kitagadás a magyarságomból, mely a te kezedből rettenezően fáj, fáj, fáj, fáj, fáj, fáj!! Üldözési mániám van, hogy új évi kívánságodban a legborzalmasabb arcuverés folytatja arcomba a vért?!”

En ennyit írtam: „Neked nem fájnak a magyar sebek, rendben, légy francia, légy apostol, légy Gandhi, légy, ami akarsz, légy boldog!” Ez több és rosszabb volt, mint vád: sértett hiúság diktálta gyáva bosszú, s épp elég ok a fölűvöltésre. De a többbit az ő hiperallergiás érzékenysége olvasta ki szavaimból. Miért nem idézett semmit szó szerint? Miért írta, hogy beszéljek világosan? Miért kérdezte: „Hogy gondoltad? Mit akartál ezzel mondani?... Mondd még egyszer, hogy megértsem!”

Gondolható, milyen érzésekkel olvastam ezt a levelet. Válaszomban görcsösen kerültem minden személyeskedést, igyekeztem a vita tárgyára (Maurasékra stb.) téríteni a szót, s a demokrácia kimérájáról beszéltem. Végül kértem, hogy a Symposion következő kötete számába írjon tanulmányt André

Gide-ről, amiből kitűnik, hogy nem azonosítottam magam a jobboldali franciákkal. Sőt hozzátehetem, hogy midőn Gide L'Immoraliste-je Gyergyai Albert kitűnő fordításában megjelent, én méltattam a Nyugatban. – Béla postafordultával (január 14-én) felelt: helyreigazította tévedéseimet, de megtagadta tőle a jogot, hogy a franciákat bíráljam és a demokrácia ügyéhez hozzászóljak:

„...Rojalista és katolikus írókkal faltad túl magad. S elfelejtetted, hogy ez csak egy csoport, egy parányi sziget az irodalmi termelés nagy masszájában. Ezt a csöpp szigetet feltolod a francia irodalom tükrévé. L... f... s...! ... Nincs távlatod és eltorzítod a valóságot... A francia népet nem azok a franciák tükrözik, akiket te olvasol, akik megmérgeztették veled azt a szeretet-érzést, amellyel eddig vetted őket. S ha ők szidják is egymást, te nem teheted ugyanezt Maurras-ék nyomán, mert te idegen vagy. Az ő gyűlöletük érthető, de a tied fura ... Gyűlölet-országban élsz, tán nem is tudod, mi a szeretet. *Aki cikkedet elhiszi, megtanul gyűlölni 40 millió embert. Hivatás ez? Szeretetre taníts, testvérem, gyűlölni én is tudok.*” (Kiemelés tőle.)

„Öregem, ha a demokráciát chimerának tartod, akkor próbálj élni egy ideig olyan demokrata országban, mint Franciaország, s majd te is érezni fogod, mi az: egyenlőség, szabadság és testvériség. Franciaországban az idegen munkás, a maga társadalmi kivetettségében is, százszor nagyobb úr, százszor emberebb, mint hazájában. Lehet, hogy a filozófiai analízisek összekakálják magukat, hogyan lehet ilyen elütő dolgokat egymáshoz kötni, de a valóság, az élet szarik a filozófiai skatulyákra. A valóság is más, a filozófia is: kár őket egymással leszaratni, mikor mind a kettő oly szép. De te nem is tudhatod, mi az: demokrácia; hol is láthattad volna? A könyv és a valóság kettő.”

Ezekután csak egy okosat tehettem: abbahagyom a vitát. Látnivaló volt, hogy Bélát meghódította a francia életforma, mint mindenkit, aki köztük élt. A valóság talaját érezte talpa alatt, s fűtyült az elvekre. És minthogy igaza volt, követtem példáját. Arról nem tehetek, hogy később maga tért vissza a porondra, kezében karddal, kelevézzel, de főként doronggal. – Gide-ről még ennyit írt: – „Sajnos, a Gide-et nem ígérhetem meg, s a tippel rendelkezz szabadon. Talán más valaki meg fogja tudni csinálni. Én ti. igenlem és helyeslem, annyira, hogy talán nem is tudnám kritikai szemmel nézni, csak abszolút szeretettel. Viszont még zavaros előttem sokhelyt, az egységét nem látom, s ezek olyan mozzanatok, amelyek megfélemlítenek. Majd egyszer fogok írni róla, magamnak.”

Nyomban válaszoltam avval a föltett szándékkal, hogy megbékítem minden áron. Persze ma, több mint 45 esztendő múltán, lehetetlen híven rekonstruálni egy levelet, ha a ráadott válasz semmi támpontot nem nyújt. Egyet tudok: visszavontam vádjaimat, elmondtam, milyennek ismertem meg évtizedes barátságunk folyamán, melyet épp az ő jellemvonásai tettek szilárdná és testvérinél szorosabb kapcsolattá. Első és legfontosabb köztük tökéletes őszintesége, saját magával szemben is, bármekkora kárát vállalja. Már ez az egy kizárja, hogy *burkoltan* akart volna gyanúsítani erkölcsi inkorrektiséggel, ezt a vádamat tehát visszavonom. Másik fő erénye: föltétlen ragaszkodás meggyőzéséhez, fölismert igazságaihoz, valósággal órómai módra: et si fractus illabatur orbis... Ennek nemcsak magát, önérzetét áldozza föl, ha kell, hanem a legszentebb kötelékeket is, ez esetben barátságunkat, azaz engem, aki-ben – jól tudom – mintaképfélét lát, s akit mérceként állít maga elé. Ezért háborodik föl, ha az ideálhoz méltatlannak mutakozom. Minthogy képtelen a leg-

csekélyebb inkorrektiségre, valójában s tudattalanul magát teszi meg mércévé, s ítéleteiben ahhoz igazodik. Öszintesége, hűsége önmagához és igazságához, kíméletlen önkritikája, kivált pedig mentessége minden önszeretettől és hiúságtól nekem mintakép. Ezekhez az „erényekhez” igazodjunk tehát, ha ítéletünk valamely dologról ellentétes. Szívesen belátom, hogy ítéletem elfogult, egyoldalú volt, s hogy bírálata hiúságomat sebezte meg. Okultam viszályunkból. Záradékol Corneille-et idézem: „Legyünk jóbarátok, Cinna!”

Előzőleg megküldtem nyomtatásban megjelent tanulmányomat, dedikálva: szeretetemet semmiféle elvi ellentét nem csorbíthatja. Mindezzel főként önértetét akartam fölszítani, hagyjon föl végre az engedékeny, szinte meghunyászkodó magatartással, amit természetellenesnek éreztem, s álljon sarkára. Meg is tette, ezúttal ő lött túl a célon, s valósággal kiokádta dühét. Megkönnyebbültem. 1925. január 20-án kelt hosszú válaszából csak a lényegesebb sorokat idézem:

„Mentő leveled jókor jött még. Még nem mérgesedtem el. Persze, sőt hízelgett. Nagyon hízelgett, öregem.”

„Hogy tanulmányod és kritikám folytán a *barátságunk* ténye belekerült a malomkövek közé, az nem az én hibám . . . De: vitattunk eszméket és tanulmányokat. Itt semmi köze a barátságnak. Ítélnék s lehet, hogy ezért meglakoltunk. De: eddig én voltam legalázatosabb imádód és elismerőd. Miért oly hihetetlen előtted most kritikám, amikor kemény doronggal verlek?”

Itt hosszú oldalakon át taglalja dolgozatomat, elemzi gondolatmenetét, feltárja tévedéseit, hibáit, visszatér vitánk egyes pontjaira. De közben gyűlt benne a méreg, mindinkább előntötte a szenvedélyes harag, s újból fölkapta a dorongot:

„Újra elolvastam nyomtatásban is. Önmagadnak hazudsz, ha azt hiszed, hogy objektív mű. A szubjektivitás úgy büszik jelzőidből, mint a penész. Öregem, a jelzőidből ki tudnám mutatni, hogy lelketlen, szubjektív kegyetlenséggel írtad ezt a gyönyörűséges, gyalázatos vádiratot. Ez nem is essai, ez pamflet. Elvakult, nagy tudású, nagy szívű ember sajnálatos megbotlása . . . A gyűlölet kátéja ez, förtelmes írásmű, fércmű, egy tudatlan, bornírt könyvmoly hányadéka . . .”

„Undorral olvastam. Hemzsegő tévedések. Vakság. Egyoldalúság. Égő gyűlölet, de el van hallgatva . . . A rosszakarát sugárzik belőle. Rossz érzéseket vált ki ez a fanatikus, elvakult, elszánt gyűlölet. S oly részlet-furfangokkal megszerkesztve, amiket sajnos ma már nem tudok megírni . . .”

„Ne haragudj, Nándor. Bocsáss meg; de így éreztem, amikor tanulmányodat olvastam. Nem tudok másképpen kritizálni. Ne haragudj! Az ajánlásért én mindent megbocsátok. Szeretlek. Őlel szeretettel hű barátod, Béla.”

Mondom, megkönnyebbültem. S minthogy Béla kitoporzékolta dühét, és érzései bocsánatkérésre oldódtak, úgy vettem, lezárt az ügy, elült a vihar. Sosem akartam kátyukban megrekedni, most is előre néztem. Új célok hevitettek, új gondok nyűttek, sokáig válasz nélkül hagytam levelét. De Béla szerette „fölelni” érzelmeit, megfürödni bennük, jobban mint én, az üzöttebb, ki változatlanul, de szavak nélkül hurcoltam őket tovább, új utakra térve is. Hónapok múlva írt levele a visszatartott érzések kitörése, szenvedélyes vallomás. Ideírom az egészet, jelzi a hőfokot, melyen az élet áramait éltük: barátságot, szerelmet, örömet, bánatot, boldogságot, szenvedést.

„Párizs, 1925. április 7-én.

Edes Öregem!

Mily rég és mily epedve várom válaszodat... Vagy talán nem kaptad meg legutóbbi levelemet? [Az imént idézettet érti.] Vagy csak rövid levélkéim inspirálnak válaszra?

Édes jó barátom, írájál. Látod, most úgy érzem, mintha haragudnál, vagy mintha még mindig fájna legutolsó csatározásunk... Nagyon brutális voltam? Bocsáss meg. Tudod, hogy szeretlek. Örökké a barátom. Ha faképnél hagynál, akkor is örökre szeretnélek. Kiirthatatlanul bennem vagy. A vezeté-sed nekem életemem és nélkülözhetetlen. A gondolataim és elméleteim mélyén te rejlesz. Nem gondolkozhatom, hogy ne kelljen állandóan rád is gondolnom. Ez az érzés nem holmi „barátság”, ez maga az élet, szétvághatatlan összeolvadás, eggyé levés. Nem tudom elhinni, hogy neheztelnél vagy valamiért ne tudnál megbocsátani, ez oly érthetetlen volna előttem, amikor ez a végtelen szeretet él bennem, valami különös veneráció irántad, egy boldogságérzés, hogy barátomnak tudlak és érezlek, egy szilárd támpont a belső életben, egy örökké tárt kapujú menedék, lelkem kiegészítő fele, öntudatom forrása és minden, amit szépnek tartok az életben. Olyannak tűnsz (!!) [azért felkiáltójelez, mert hibáztattam e szó magyartalan használatát] nekem, mint egy ragyogó, fehér fénypont, egy óriási nyugalma rév, ahol a saját szenvedéseid és az enyéim is értelmet és magyarázatot nyernek, a rád gondolás pusztá ténye erőt és bátorságot ad nekem, kissé érted és neked élek (ha tudnád, milyen nagy őszinteség ez!) és minden vonatkozásban szeretlek. A csüggedés csöndes óráiban vagy heteiben és a boldogság beteg lázában, amikor rettentően, hisztérikusan szeretnék sírni, de csak a te közeledben, előtted, neked – olyankor szeretnék melléd bújni, mint egy szerelmes, nézni a szemeid közé, ezekbe a feneketlen, mély, szűzi tisztaságú tavakba, amelyekben még árnyékok és fátyolosságot soha nem láttam, te örült, becsületes, drága jó barátom, jaj de szeretnék sírni néha melletted, jaj de szeretnék hosszú-hosszú éjszakákon át beszélni neked, megkérdezni véleményedet minden gondolatomról, hisz most is, csak az a gondolat és meggyőződés ad erőt nekem, csak azt tudom élvezni nyugodt lelkiismerettel, amiről tudom, hogy te is igenled, s a többivel úgy vagyok, hogy saját kockázatomra vállalom – mely blaszfémia! – a haszonélvezetét (örvendj, zsidó!) – nekem csak te vagy igazán a világon ma már, s én csak neked tartozom belső kicsapongásaim beszámolásával, – jaj, jaj, de tiszta ma már a szemem, jaj de tudom, öregem, mim vagy te nekem, hogy inkább hiszem, hogy nagy elfoglaltságod miatt nincs időmorzsád a részemre, semmint hogy fenyegetve érezném a legkisebb mértékben is barátságunkat, amit éppúgy nem hihetek, mint azt, hogy holnap meghalok ebben a rügyelmes, klasszikus párisi tavaszban. Ölel Béla.”

(Folytatjuk)

Lugas

*Elháltam homloka mögött,
halálom ott kerestem.
Hálám erszénye oly tömött,
arany tallér tallér fölött;
szétreped, hova rejtsem?*

*Lelkébe költözködtem én,
menteni ingóságom:
cinkpohár mellett szemtődél,
repkény, mit fölnevelt a szél,
bölcső meg szalmajászol.*

*Sejlett egy lugas is amott
vagy tán kápolnatéle.
Tervrajzról ember nem tudott,
nem próbálták holdkórosok
– ténylett párkánya széle.*

*

*Egy reggel napfogyatkozás
és kihagyó eszmélet
és alamuszi bosszúság
gyilkolásvágyból kalodák,
vérem-fröccsentő ékek,*

*földmozgás, rengés, köeső,
belvizek helyett árvíz –
A drágán-olcsón vehető
hasadozó hajcsár-idő
trappja szétrohaszt bármit.*

*A sehovába-lett lugas?
gügyeteg ingóságok?
Ha párkánydarab se maradt,
csak mácsonya, gizgaz-maszat:
csonthulladékig ások?*

*Túrom a ronda terepet.
Kötésig kavicsos iszap.
A száraz szél már itt lehet . . .
földsüket csöndben építek
megint lugast, másik lugast.*

Négy hallgatás

*Ha Istent mondtam: nem az égen túlit,
csak próbáltam, aminél nincs nagyobb;
halántékához támasztható létrát,
nézhetőbből a képzet-bizonyost.*

*Kapaszkodni, fenn úszni, leszakadni,
s maradni épnek – mitől is lehet,
ha járhatatlan, elkeringélt sorsot
védtetthez a védtelen szegezett?*

*Még tartósított halmazállapotban
hűtött harag is megavasodik:
négy hallgatás közt mennykő hogyha csattan,
meg-megreped: visszhangoz valakit.*

DEIM PÁL FESTÉSZETE*

A szentendrei festészet problematikája egyik legizgalmasabb, sokat vitatott kérdése a magyar művészettörténetnek. XX. századi festészetünk kiemelkedő mestereit vonzotta magához Szentendre, a két világháború között itt sűrűsödtek legerősebben a haladó szellemű festői törekvések. Deim Pál ezeknek az új utakat kereső hagyományoknak folytatója. Jellemzően szentendrei festő. „Mesterének” vagy inkább szellemi ősenek Barcsay Jenőt és Vajda Lajost vallja.

Barcsay konstruktív, analitikus térszemlélete s Vajda pravoszláv mitikus világa, a szentendreiség e két lényegi pólusa határozták meg festői indulását.

1963-ban végezte el a Képzőművészeti Főiskolát. Főiskolai évei után szülővárosát, Szentendrét örökíti meg történelmi ihletettségű, költőien absztrahált képein. Festői egyéniségére döntő hatással volt jugoszláviai tanulmányútja 1968-ban. A prílepi kolostorban töltött három hét eredménye festészetének kiemelkedő ciklusa. A „Feljegyzések a kolostorban” sorozat érzelmi és gondolati gazdagsága, fakturális újítása hosszabb elemzést igényelne. E cikk keretében azonban nem törekedhetem teljes analízisre. Deim Pál festészetének csupán néhány sajátos problémáját, csomópontját szeretném megragadni, elsősorban jellemző műveinek elemzésén keresztül.

„A befeléfordulás, a szemlélődés, a világ intimebb dolgai érintenek jobban... az érdekel, ami örökebb és állandóbb az ember életében.” Így fogalmazza meg maga a művész ars poetica értékű vallomását.

Festészetének alaptémája: az emberi összetartozás, – összetartozás a születés és halál új életet termő költői szintézisében. Szimbólum teremtő festő. Az egymáshoz simuló, egyvérkeringésű emberpár, az új életet fakasztó, termékenyítő fa, a világranyiló – világválasztó ablakok visszatérő motívumai festészetének.

A gondolati tartalmat, a zenei hatású szimbolikus formaképleteket a geometriai szerkesztés logikája szabályozza. Nem egyszerűen absztrahál – a szó most már hagyományosnak mondható értelmében. Festészetének egyik alapvető vonása, hogy szinte tudományos metszeteket készít a világról. A különböző síkokba tömörített valóságmetszetekből, illetve ezek egymásba vetítéséből olyan dimenziókat kíván érzékeltetni, melyek kifejezésére szinte csak a matematika nyelve alkalmas. A dimenziók végtelenjére sejtet rá bennünket.

Mindig a világ egésze érdekli: a geometriai és amorf formák és formációk organikus egysége. Mintha valamilyen óriás, az egész univerzumot befogadó mikroszkópon át analizálná „metszeteit”. A „Kompozíciók murális feladathoz” alugrafikái a kozmikus sugárzáporban egymásba kapcsolódó, egymásra utalt emberpár megfogalmazása. A felbontott képmezők variációival különös mozgásformák ábrázolásáig jut el – a szerves és szervetlen anyag belső mozgásának érzékeltetéséig. Sűrűsödések és ritkulások, mágneses erővonalak, sugárzáporok vibrálnak festményein.

* Deim Pál műveinek pécsi kiállítása alkalmából.

Deim Pál „dimenzióvégtelenje” majd minden esetben embercentrikus. Emberi alakjai erősen elvonatkoztatott sziluettfigurák. A tér-idő, a külső és belső terek egymásbaáramlása, az időbeli eltolódás érdekli, az örök formák pillanatnyi, meghatározott szerepe. Ezért választja képeit gyakran két részre, melyekben azonos szimbolikus motívum variánsait látjuk más-más dimenziók között.

Az „Önarckép hátulról” című (1968) képében szinte mind megtalálhatók az egyre erőteljesebben bontakozó Deim-oeuvre sajátosságai. A festmény kettős tagolású. Két, szinte azonos táblára osztja „metszetét”. A festmény bal oldalát, ahol elsősorban geometrikus mezők dominálnak, nyitott ablakmotívumként foghatjuk fel. A bezáratlan téglalap alakú statikus mező előtt az ugyancsak téglalap alakú forma mint egy bezáratlan ablakkeret nyit és zár egyszerre. Ez a centrális nyitott geometriai motívum ismétlődik meg finom jelzésként a képmező alsó harmadában. A geometrikus centrumot emberfej sziluettjének vonala fonja körül. Jellemző a képmező egészére, hogy nem síkbeli absztrakció, hanem kifejezetten térben ábrázolt világ ez is. Az egyes formák belső terét különböző sűrűségű, „sebességű” mikromozgással jellemzi. Ezt szolgálják az egymáshoz közel álló szintónusok és az azonos vonalak ismétléséből sűrített képmezők.

A kép jobb oldala mindenekelőtt hangsúlyosan egészíti ki a hátulról szemlélt emberfej sziluettjét azáltal, hogy míg a bal oldalon a centrumban elhelyezett téglalap ép, megbontatlan, világos festői felületekkel komponált, addig a jobb oldal színbeli, formabeli megfogalmazása erősen bontott, kontrasztos. Itt az élő anyag lendületfolyamatosságát juttatja eszünkbe – távoli asszociációként még egy élő fa keresztmetszetének vonalrajzát is. A bal oldali tábla geometrikus hangsúlya mintegy az emberi értelem tükörképe. A jobb oldali tábla szervesebb mozgásformációkat hangsúlyozó, emocionális lírai kiegészítője a másíknak.

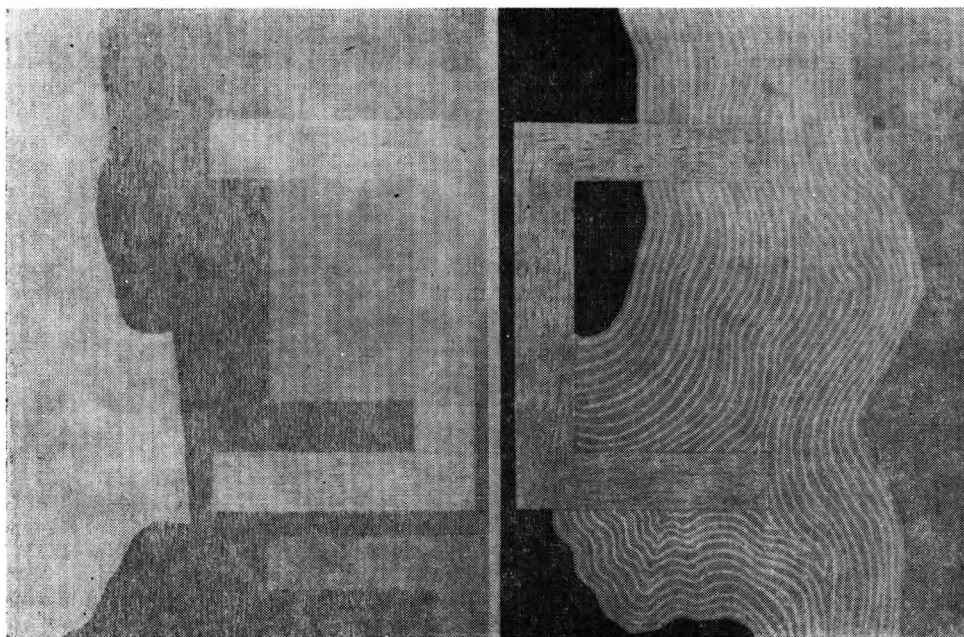
Deim Pál analízáló, elmélkedő festő. Több képét kapcsolja össze fogalmilag a „csend” szóval. A „Csend” sorozatának egyik legjellemzőbb darabját szeretném kiemelni. A reprodukcióban is közölt Csend IV. festményben a geometrikus metszetsíkoknak ellenpontjaként helyezi a kép középpontjába az embert. Az embert jelképező térelemet megháromszorozza, s a középsőt kiemeli markánsabb, bontatlan színfelületével. Stilizált emberi figuráit mindig egy-egy tartalmilag lényeges motívumra egyszerűsíti. Bár a képen távoli költői asszociációként a siratófal előtt álló ember „csendje” jut eszünkbe, Deim világszemléletének alapvetően fontos vonása, hogy az embert jelentő képjel sohasem szerepel magányosan. Gazdag variációs ismétlődéssel egymással kiegészülő motívumok egységeként hordozzák jelentésüket.

Formailag szervesen illeszkedő térmetasztet rendszerét a „legkisebb” anyagi részecskék belső szakadatlan mozgására utaló, különböző faktúrájú felületekből alakítja ki. Szép – s egyúttal Deim világképére igen jellemző – motívuma a képnek, ahogy az egyik emberi figurát a geometrikus térrendszerhez köti azáltal is, ahogy felületét a geometrikus formák rostfelületével rokonítja.

A térproblematika iránti vonzódásából fakad, hogy az utóbbi években festett domborművekkel, szobrokkal kísérletezik. A „Minden értelmetlenül meghalt ember emlékezetére” c. képe tulajdonképpen festett relief. Hullámvonallal tagolt fekete mezőből emelkedik ki az azonos ritmusban lehulló áldozatok végtelen sora. Az azonosság motívum növeli a kép szimbolikus erejét. Új tartalmi eszköz a kép erőteljes szinkontrasztja. A fekete mezőben az eleső

mártírok vöröse bátran vállalja a fekete gyász és az áldozati vér vörösének ősi egyszerű jelentését. Jelentősnek tartom a képet Deim oeuvre-jében emocionális tisztasága, lírai-filozófiai közérthetősége és politikai tartalma miatt is.

A „Menyasszonyos ikon” című domborműve jól mutatja, hogy koncepciója ha nem is azonos, de egy töről fakad festményeinek emberlátásával. Az az érzésünk, mintha festményeinek bonyolult térrendszeréből léptek volna elénk Deim Pál új szobrai.

KIÁLLÍTÁSI NAPLÓ

CHAGALL-TÁRLAT BUDAPESTEN

Marc Chaga'l és művészete jól ismert Magyarországon. Könyve jelent meg, feleségének szép emlékezései, könyv a festőről és alkotásairól. Tanulmányok és recenziók. Ismerjük főműveit, amelyek nincsenek itt, és ismerjük életútját, melyet a budapesti katalógus alaposan és nagy műgonddal idéz. Kassák verset írt a szenvedés és a „lehetetlenült világ festőjéről”, aki „lehetetlenült alakzatokban” nyújtja valóságos és belső élményeit. Ugyanezt Marcel Brion „varázslatos realizmusnak” nevezi; Cendrars, Apollinaire, Éluard, Aragon és mások versei után.

És ahogy 1922/23 körül a festő keresi Nyugat-Európában az 1914-ben Berlinben hagyott képeit, úgy keressük mi is a kiállítottakat külföldi útjaink során. 1965-ben szép prágai képe – Cirkusz; 1927. –, 1967-ben színes akvarellje – Virágos tollak; 1943. – szerepelt Budapesten, míg végre 1972 őszén jó néhány mű a helyünkbe jött: a műcsarnoki tárlat legnagyobb élménye az együttessel való találkozás. Chagall teljesége fogad a falakon, az ismert és egyéni, megmásíthatatlan és megváltoztathatatlan, egyszer volt és követhetetlen világ. Kár lenne sorolni az itt láthatatlanokat – helyünk is kevés –: a cseppben megmutatkozó tenger van jelen. A néhány olajkép és jó pár gouache, akvarell után a rézkarcok, litográfiák, fametszetek, plakátok és illusztrációk szép sorozata mégsem cseppje az életműnek, gerince inkább, hiszen a jelen levők főleg az utóbbi évtizedek főműveinek sorozatából valók. Témájuk ugyanaz, mint a korábbiaknak is: Vityebszk és Párizs, cirkuszkok és műterem, a szerelmesek intim mikrovilága és a Biblia hatalmas történetei. Az 1969 decemberében nyílt óriási méretű párizsi tárlat („Chagall apotheózis”, „Hommage à Chagall”), rendezője, Jean Leymarie a Grand Palais három emeletén kiállított közel 500 mű alapján ugyanezt állapította meg: „... Chagall művészete a gyermekkor titokzatos világa; a mítikus világ tematikájára összpontosul, és két témaciklus körül gravitál: a cirkusz és a Biblia tematikája körül...” És ugyanígy Budapesten 1972-ben: a teljes élet és a teljes chagalli mű fogad a Műcsarnokban, a falakról és a tárlók üvegje mögül csillogva felénk. Előretáplált hiányérzetünk elpárolgott hamar, a jelenlevő győzött az elmaradt fölött.

A legkorábbi itt levő két mű szerepelt a Grand Palais-ban is a két akt-gouache párizsi, de mégis az orosz avantgarde, Malevics, Larionov, Goncsarova, a fiatal Tatlin kísérleteit idézheti. Szinte csak „historikusan” Chagall, mondhatnánk, az életmű része és nem a chagalli világé. Pedig valójában az, és erről nemcsak a szigno hitelessége vall, de már ezekben az elrajzolásokban, kubista kísérletekben felfénylik a következőből valami: a chagalli álom jelentkezik a színeikben. Egy olyféle milió, amely az életmű állandó sajátja marad. Egy lírai és olykor heroikus, másutt ironikus költő képeit és rajzait láthatjuk itt, aki a piktúra mellett valóban ír költeményeket. Kiadásuk magyarul késhet, de aligha maradhat el, az életmű törékeny és elidegeníthetetlen részei. Radnóti és mások világa tűnik belőlük elénk, Kassák dallamai, azoké, akik a magyarság részére Chagallt felfedezték; hiszen a MA között először Chagall-reprodukciót. A mestert Ámos és Anna Margit látogatta meg, Chagall a művével közel negyven esztendő után adta vissza a látogatást. Ezúttal Zelk Zoltán csodálatosan ráhangolt verse köszöntötte őt, a termekben Mozart és Stravinszkij, Ravel, Schubert és Verdi dallamai. Bosch és Delacroix modern utóda látogatott közénk.

A művek egészét és sorát tudósan dokumentáló katalógus borítóján a Jó napot. Párizs! reproja köszönt (1939–42), a befogadó és áldó város üdvözlése egy-egy hosszabb külföldi tartózkodás után. A hívogató Eiffel-torony előtt a Mester kedves állatai, mögötte a Hold és a Nap párosa, egy szerelmespár árnyképe sejlik, párizsi házacs-

kák előbb, melyek lehetnének akár vityebszkiek is. Egy kedves hal nyújtja egy másik képen csokrát egy ábrándos kecskének, sötétlő napfény hull a falucska hegedűsére és szerelmeseire. Másutt zöld éjszaka fénye világítja a festő és kedvese előtt egy falucska főútját, egy batyús zarándoknak a friss havon nincsenek lábnyomai. Távolabb egy jellegzetesen orosz templom kockái és félgömbjei, az égen egy bizalomgerjesztő kecske (számár?) mosolygó félprofilja úszik, ki tudja honnan, és ki tudja, mi felé.

Az oldottabb, a virágzóbb és virágosan bölcsebb Chagall világa ez, a boldog és megértő öregségbe lépő festőé, aki valójában mindig bölcs: kortalan és korszerű. Krúdyt kellene illusztrálnia, a Vörösmarty fordította Ezeregyéjszakát.

Picassóban a zsenialitás ragad magával, Vasarelyben a törvény igézete. Chagallban a véget nem érő álom regnuma. Álom, amely a szenvedő és mindegyre boldogságra vágyó ember sajátja csak, mint a megalkotott törvény is az. Picasso a bukolikába menekül, Vasarely a színek és a rend birodalmát keresi fel; Chagall önmaga múltját, a beléivódott sokféle nemzet álmait.

A „lehetetlenségek festője” mégiscsak Chagall, aki színekben és víziókban örül, nokturnókban gondolkodik. Állatok élnek képzetében éteri életet, a virágok hallgatják, amit a hal (kecske, számár, ló, tehén) muzsikál. Csak a költők és festők értik az emberi nemből e zenét, a szobába kézen belépők és megfordult fejjel távozők. Az orosz muzsik ábrándozik Chagall-lal a világ plazmásra hevült közepén. Felül az Eiffel-toronyra és messzelátó helyett a hegedűjét veszi elő. Mellette muzsikus-társai: a selíd állatok. A koncertet anyagok lebegik körül. De a vándor csak egy pillanatra ült pihenni, hiszen később egy borjúcska hátán állva muzsikál, egy kereveten nyugszik a szerelmesével, utóbb a krisztusi kereszt előtt. Majd a kedvest átkarolva egy virágos fa alatt tűnik elő. Körötte itt is kedves állatai, őrzői talán, de némelyik elmerülten zenél, szlavosan lágy dallamokat.

Gogol, La Fontaine, a Biblia illusztrációi teszik teljessé a budapesti tárlatot, rézkarcok és litográfiák, kiállítások és kiadványok plakátjai. Könyvek és nyomatok, már csak a teljesség látszataért, hiszen elragadott már a korábbi terem.

Párizs muzsikjáról a katalógusban „Párizs parasztja” mesél, Aragon írta a tárlat előszavát. „... amikor Chagallról beszélek, egészen más veretű szavakat használok, mint egyébként sohasem...” – írja, és a bevezető talán az egyik legtisztább megközelítése a chagalli műnek, látszólagos éteri csapongásaival és ellentmondásaival is: „... a festő megcáfolja a részletekben a kompozíció egészét...”, ennél a festőnél a kompozíció pontossága a kompozíció szabadsága...” – olvassuk Aragont.

A chagalli világot elemzi Aragon, és óva int, hogy felébredszük a festőt, aki „álmodik, márpedig az álom szent dolog”. A költő figyelmeztet arra is, hogy Chagallt „megérteni” aligha lehet. Szeretni inkább, együttérezni vele, fájdalmát követni és csodálni az ebből művé kerekedőt. Hallgatni, mint a zenét. A szemem át fogadni dallamait.

És mindehhez a budapesti tárlat méltó alkalom. Csodálatos élmény és nagy reveláció. Folytatása egy sorozatnak – Moore, Picasso, Vasarely, Léger voltak az állomásai –, melyben a világ látogat ide. Rajtunk áll, ki még; és rajtunk áll, milyen a fogadtatás.

BERNÁTH AURÉL GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSA

A modern magyar képzőművészet kiemelkedő mesterének remekül rendezett és remekműveket bemutató tárlata már másodízben bizonyítja, hogy művészetünk illő reprezentációjára a legelőkelőbb alkalmat az újjáépített Vármúzeum nyújtja; a Történeti Múzeum impozáns termei a város és a Duna felett, amelyek valójában és elsősorban nem festői életművek (a Ferenczy-család, Domanovszky stb.) szolgálatára hivatottak. De létük kiváló lehetőség – ideértve a fárasztó lépcsősorokat is –; a láthatók kárpótolnak a fáradságért, a tengerszinthez közelebb lehetőségek elmaradásáért. Csak éppen kissé eltelik a látogató a gyönyörködéssel, mire felérkezik. A szép teremsor a Nemzeti Szalont helyettesítheti, míg remélhetőleg újra felépül az is.

Bernáth Aurél legutóbbi pesti tárlata 1956-ban az Ernst-múzeumban volt. 10 év

előtt az ő műve képviselte a magyar képzőművészetet a velencei biennálén. A tavalyi kaposvári bemutató mintegy az idei reprezentáció előjátéka, és nem volt hiábavaló a várakozás: az ismételt pesti tárlat gondos és csak a főművekre szorítókozó válogatása az utóbbi esztendő legszebb egyéni gyűjteménye lett. A képek jó része többször szerepelt kisebb-nagyobb személyes és kollektív bemutatkozásokon; itt elsősorban a *kollekcio* az, ami megráz és feledhetetlen: nagyszerű életmű szemlélői vagyunk. A katalógus több képet sorol a láthatónál, a művek száma a termekben kevesebb. A legelső lenyűgöző benyomást a levegős rendezés állítja elénk. Az *összkép*, amelyből csak később tűnik egy-egy mű elő: a bernáthi piktúra borongós és melankolikus, már a kezdeteknél is bölcsen érett hangulatai. A képek egyénileg kedves jóismerőseink: egészük ilyen gazdagon még soha nem került elénk. Bernáth festészetét a művek 1914-től, nagybányai szellemű és ihletű képeitől jelöljük, de emellett elmarad a mostani tárlatról expresszív-avantgarde korszaka is. Csak olyan mű kerülhet ide, amely már az igazi és jól jellemzett festőt jelentheti. A 77 éves mester sokszor elemzett és önmaga által is ismertetett főművei, életművének és emlékezéseinek jeles állomásai. A Chagall-tárlaton a töredékekben megmutatkozó egész bódíthat el, itt a csúcokban mutatkozó teljesség ígérete.

A művész azóta kritikus szemmel vállalt avantgarde periódusa ezen a tárlaton csak következményeiben és feloldásaiban látható. Az 1925-ös Hegedű, A prágai Károly-híd, az 1926/27-es Riviera újszerű konstrukciója és hangvétele, az Ősz a tárlat nyitóképei. Jól ismert folyamat indul ezután, melynek kiállításokról, a festő emlékezéseiből és Genthon István monográfiáiból ismerjük állomásait. Az utóbbi esztendőkből, az ötvenes évek műgonddal, de hangulattalanul festett tematikus alkotásaiból csak néhány mű jelent meg itt. A történelem-, A munkásállam-freskó kartonja, néhány Csendélet, a Szentivánéji álom freskójának vázlatai. Kevés olyan művet említhetnénk, amely méltóbb a monumentalitásra, mint ez a világ. Kár, hogy a katalógus mindezekből keveset idéz, fekete reprodukciókat, pedig az utóbbi évek magyar piktúrájának chef d'oeuvre-jei, színes reprodukció-változatuk elkészítése és közreadása mindenképpen időszerű.

A bemutatott képek sorozata és egysége, a folyamat letisztultsága és ívelése Bernáthban az elmúlt fél évszázad magyar piktúrájának egyik legjelesebb mesterét állítja elénk. Mestert, akiről mindenképpen beszélni kell, hiszen „köpönyegéből” egy nemezdedék lépett elő. Műve a Gresham-kör „expresszív posztimpresszionizmusának” (van ilyen?) legnagyobb tartalmú és talán legnagyobb hatású festésze. Kár lenne tagadni ezt; a nagy hatású, gondosan és szigorú lemondásokkal összeállított tárlat bizonyítja: ember és élet, festő és világ nagyszerű találkozásainak legemlékezetesebb és legkiválóbb alkotásai ezek. Az intimitás és rezignáció festésze, látomásos és a felfénylő mikrokozmosz piktúrája; mindaz, ami egy életből maradandó és mindig időszerű.

SZÁNTÓ PIROSKA TÁRLATA ESZTERGOMBAN

A művésznőt Esztergomhoz nemcsak tárlatok szép sora fűzi, bár az első önálló kiállítása itt 1957-ben volt. Azóta több kollektív anyagban szerepelt, így mostani jelenléte korántsem bemutatkozás. Jóval szorosabb kapcsolat van a festőnő és a város között. Az itteni utcák kedves miliője, jó néhány barát és ismerős, gondosan őrzött emléksorok kellemes és készséges indítékai. Egy kissé talán Szentendre élményét nyújtja a hasonló fekvésű város, ez pedig Szántó Piroška festészetének talaja, egyben gyökere és koronája is. Ilymódon elárultuk, hogy Szántó Piroška piktúráját nem tartjuk magában valónak, hiszen része Szentendrének, a kortársi festészetnek is. Méltán és méltón szerepel az odatartozók kollektívjein. Formát és ihletet kölcsönöz számára a Duna menti város, közösséget és hovatartozást nyújtanak motívumai. Egy új képsorban útszéli fészületek, ázott és rozsdamart, esetlen korpuszok láthatók. Szentendre és Esztergom bővelkedik ilyenekben is.

Úgy tűnik, a festő számára az elhagyott és pusztuló parasztfeszületeknek – Esztergomban a sorból a Csonka fészület, a Varjak és Fészület, a Dorozsmai Krisztus sze-

repelt – nemcsak a misztikus élmény adja elsődleges jelentését. Inkább valamelyes népi ihletettség katarzisa: a primitív munkák romló anyaga elnémult világok üzenete lehet, egy kissé talán az egykorvult magyar középkoré. Azé a múlté, amikor még a szellemi kontinens része volt a magyar paraszti vidék is, Cluny és Padova (meg Prága vagy Krakkó) szellem sugara akár egy alföldi vagy dunántúli magyar faluig elért. Nosztalgia ébred általuk az elveszett béke, a nagyvilág közössége iránt; de Szántó Piroska képei felidéznek egyben Juhász Gyula tápai Krisztusát is; paraszti Messiások ezek, várva várt boldogság hírhozói, egyben szimbólumai. Az elszakadás gesztusát viselik testükön, a mindegyre csodaváró és egykori paraszti fájdalmakat. Az összehangzó sorozat mindegyike más és mindegyre azonos: az ország sokféle tájairól küldött múltbéli üzenet. Jó lenne látni albumban a sorozat darabjait, az ezt követő Magyar Pietát is, még meg nem született társaikat.

Az esztergomi Zodiakus Klubban megvalósult tárlat a gazdag oeuvre 15 képét mutatta be: nagy gonddal és lemondásokkal válogatott anyagot. Az első kiállított kép 1965-ben született, egy itáliai utazás ihletéséből való, a San Zeno kapu. Előtte egy Vas István-vers motoszkál bennünk, a Nagy Teodorikról és az ördögről szóló; közös élmények gyermekei. A legújabb kép a Magyar Pietà (1972), a pólusok között két termékeny év kiemelt darabjai (1965; 1969). Jól ismert és nagy utakat bejárt művek ezek, a műcsarnoki tárlat után (1970) egy alföldi sorozat (Debrecen, 1970), majd Győr (1971) és most Esztergom következett. Nem tévedhetünk nagyot, ha azt véljük, hogy Szántó Piroska festészete – mélységesen asszonyi és átszellemült metaforikus világ ez! – nagy kiteljesedéséhez érkezett. Ez a piktúra „... meg tudja szólaltatni a virágokat...”, „a festőnő kihallgatja a napraforgók beszédét...” – írták már kritikusai.

A tárlat monumentális darabja a szombathelyi zeneiskola számára tervezett faliszőnyeg kartonja. A Cantata Profana egy sorára épült nagyméretű munka („Ezer ágabogán ezer misegyertya...”) nemcsak a bartóki művet idézi, bár elsősorban annak súlyos harmóniáit villantja fel. És aligha illusztráció, inkább a bartóki művel közös talajból fakad, ott él mögötte ihletője is, a román kolindaszöveg. Ennek festői átlényegülése a mélységes zöldekkel és barnákkal súlyos gouache, élmények variációi a meseerdő díszletében, a csodálatos állatok igézetei. Fények lopóznak át a lombozaton, virágok és a szarvas ágabogán megtelepült gyertyák félnék fényei. A páva tollazatának felsejlő színpompája – és ott tartunk, hogy megállapíthatjuk: a korpuszok sora és ez a mű egy töről fakad, azonosak a szellemi indítékaik.

A faliszőnyeg-terv Szántó Piroska művészetének kiemelkedő állomása, esemény, mely önmagában is elegendő lenne egy kiállításra. De mögötte sorakoznak kedves ismerőseink: Az elsüllyedt katedrális, A halak miséje, a Pingvinek szigete, az Ég és víz, a Szindbád hajói – az utóbbi évek jeles reprezentánsai. Egykorvult élmények, az olaj és a filc testvériesüléséből születtek, a fekete-fehér és az arany változásaiból a továbbiak (Zenit), a virágmetaforák álmok kertjei. Az olaj- és fémpfesték közösségében egy belső csillogású képsor darabjai, majd a sokszínű krisztusok.

Az itt bemutatott legrégebbi kép eredetéről nem olvashatni eddig seholsem recenziót, címét sem őrzi a katalógus, pedig az emlék szóra érdemes. Szántó Piroska a második világháború idején kétszeresen üldözött: egyrészt származása, másrészt meggyőződése miatt. Hosszabb időt tölt illegalitásban, idegen papirokkal egy Esztergomhoz közeli faluban, Bajóton éli az itteni parasztok életét. Az általuk nyújtott menedéket rajzokkal hálálta meg: szép grafikai sort készített környezetéről. A mostani megnyitóra is előkerültek a művész nő bajóti ismerősei. Ennek a grafikai sornak egyetlen darabja fogadja a tárlatlátogatót, egy szénrajz, de az esztergomi múzeum évek óta tervezi a teljes anyag illő bemutatását. Szeretnénk, ha e második itteni kiállítás után valóra válna a korábbi terv is: a gesztus megérdemli, nem kevésbé a rajzok szépsége is.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖNYVSZEMLE

SÍK CSABA: BRÂNCUȘI

Sík Csaba – a mai angol szobrászatról, Fernand Léger-ről, Rêth Alfrédéről, Éti-enne Hajdu-ról, Vasarelyről, Czóbel Béláról írott kiváló tanulmányok és cikkek szerzője – a közelmúltban egy kis – Constantin Brâncușiról (1876–1957) szóló – monográfiával gazdagította képzőművészeti irodalmunkat.

A Corvina Kiadó „A képzőművészet kiskönyvtára” sorozatában megjelent kötet megismerteti az olvasót a modern szobrászat nagy úttörője életrajzának legfontosabb eseményeivel, a mester puritán, tiszta, zárkózott, a misztikus eszmék iránt fogékony egyéniségével és rendkívül konzekvens, keveset markoló, de sokat fogó művészetével, amely oly mélyen rányomta bélyegét századunk szobrászatára (Henry Moore, Barbara Hepworth, Barta Lajos, Borsos Miklós). Sík Csaba szép műelemzése, Brâncuși főműveit („Alvó múza”, „A csók”, „Léda”, „X. hercegnő”, „A világ kezdete”, „Pogány kisasszony”, „Buddha szelleme”, „Végtelen oszlop” stb.) okosan, találóan kommentáló szavai evidenssé teszik előttünk a szobrászat e szelídlelkű forradalmának a művészettörténetben betöltött kulcsszerepét.

Sík Csaba plasztikus képet rajzol Brâncușiról, a rokonszenves, szerény ember-ről is, aki „élete végéig megmaradt román parasztnak”. Sík jellemzését Bölöni György is megerősíti... Egyik cikkében („Keleti Újság”, Bukarest, 1925. március 2-i szám) Bölöni elbeszél egy szűkkörű összejevetelt, amely Brâncuși párizsi műtermében zajlott le... A művész maga által készített román ételekkel: maszlinával, savanyúkáposztával és „cujká”-val: erős hazai pálinkával vendégelte meg látogatóit, akiknek – vacsora után – szomorú román népdalokat játszott gitárján és hegedűjén...

Sík Csaba kötete már a nyomdában volt, amikor egy sok új adatot tartalmazó, igen jelentős Brâncuși-publikáció látott napvilágot a „Magyar Építőművészet” 1971/6. számában (Timon Kálmán: „Pogány Margit és Brâncuși”). Timon kutatási eredményei mintegy kiegészítik Sík Csaba minden elismerést megérdemlő kis könyvének megállapításait.

SZÉKELY ANDRÁS: FRANZ MARC

Székely András Franz Marcról (1880–1916) írott kis könyve (Corvina Kiadó) – amelyet alapos tárgyismeret és élvezetes stílus jellemez – nem csupán a század eleji német mester „kuboexpresszionista” festményeit és kései nonfiguratív kompozícióit teszi vizsgálódás tárgyává, de felidézi és megleveníti az első világháborút megelőző időszak mozgalmas, pezsgő német művészeti életét is. Azt a hiedelmet, hogy a század elején Párizs volt a modern művészet egyetlen központja, Székely – s még inkább a tények... – megcáfolják: a kor német piktúrája (Paula Modersohn-Becker, Kirchner, Nolde, Feininger, Macke, Campendonk, Pechstein, Schmidt-Rottluff, Heckel stb.) vetekszik a francia festészettel, és az avantgarde művészet sok dicsőséges mozgalma, tömörülése („Phalanx” művészcsoport, 1901, München; „Die Brücke” csoport, 1905, Drezda; „Neue Künstlervereinigung”, 1909, München; a „Die blaue Reiter” Almanach megjelenése, 1911, München) is német földön jön létre.

E szellemi miliőbe helyezi bele Székely Franz Marcot, ezt a nem széles skálájú (képeinek zöme állat-ábrázolás...), de nagyon hiteles művészt, akinek levelezése, irodalmi hagyatéka is méltó az utókor figyelmére. Hogy a szemlélő miképpen köze-

ledjen az expresszionista művészet alkotásai felé, ezt legvilágosabban és leglapidári-sabban Marc fogalmazta meg: „Semmi mást nem kell keresni a képben, csak a *ki-fejezést*. A kép kozmosz, s egészen más törvényeknek engedelmeskedik, mint a természet.” Vagy milyen szellemesen válaszol azoknak, akik a modern művészetet hagyományellenességgel vádolják: „A tradíció akkor szép dolog, ha valaki tradíciót teremt, s nem akkor, ha a művész a tradícióból él...”

Franz Marc mindössze harminchat évet élt, az első világháborúnak lett az áldozata. 1916 januárjában a következőket írta a feleségének: „Bizonyos vagyok benne, hogy negyven- vagy ötvenévesen elevenebb dolgokat fogok csinálni, mint húsz- vagy harmincesztendő koromban.” Másfél hónappal e sorok papírra vetése után Verdunnél elesett; életműve befejezetlen maradt. De ez a nem egészen befejezett életmű mégis kivételes művészettörténeti és esztétikai súlyú... Korának egy sor reprezentatív, muzeális rangú képét („Aktok a fák alatt”, „Tigris a dzsungelben”, „Táj szivárvánnyal és állatokkal”, „A kék lovak tornya”, „Őzek az erdőben”, „Harcoló formák” stb.) Marc festette meg, s művészete más nemzetek festőire is (nálunk főként Máttis-Teutsch Jánosra és a fiatal Gadányi Jenőre) megtermékenyítően hatott.

Székely András régen várt kis könyve (és a körütekintően összeválogatott képanyag) Georg Schmidt nyugatnémet művészettörténész véleményét igazolja: „A XX. század festői közül – Paul Klee és Marc Chagall mellett – kétségtelenül Franz Marc a legköltőibb...”

CSÁKY JÓZSEF ÖNÉLETRAJZA

Borsos Miklós – „Visszanéztem félutamból” című önéletírásának oldalain – meleg szavakkal szól Csáky Józsefnek, a Párizsban élt (s ott tavaly tavasszal elhunyt) kubista magyar szobrásznak művészetéről: „Az otterlói Kröller–Müller Múzeum szoborgyűjteményében örömmel láttam a mi Csáky Józsefünk szobrai is... Csáky művészete a modern szobrászat egyik jelentős kezdeménye és teljesítménye. A Kröller–Müller Múzeumban elhelyezett szebbnél szebb márványszobrok is jelzik azt a megbecsülést, amelyet Csáky méltán megérdemel... E sorokkal tiszteletemet fejezem ki a magyar mesternek és köszönetemet azért, amit tanultam tiszta formáiból, műves szellemétől. Bizonyos vagyok benne, hogy művészetéről előbb-utóbb itthon is összefoglaló, szép kiadvány fog számot adni...”

A Csáky munkásságát áttekintő „összefoglaló kiadvány” ugyan még várat magára, de a művész memoárkötete („Emlékek a modern művészet nagy évtizedéből 1904–1914”) a közelmúltban megjelent (Corvina, 1972). Sajnos, a könyv csalódást okoz. Csáky öregen, betegen, sértődöttséggel, keserűséggel teli lélekkel s megromlott emlékezőtehetséggel fogott hozzá ifjúkori emlékeinek lerögzítéséhez. Ő maga említi, hogy a hozzá intézett értékes levelek és egyéb dokumentumok – amelyekre visszaemlékezéseinek írása közben támaszkodhatott volna – maradéktalanul megsemmisültek. A könyv így végül nem több, mint az École de Paris prominens egyéniségeiről (Picasso, Henri Rousseau, Apollinaire, Chagall, Léger, Canudo stb.) szóló, nem túl érdekes anekdoták, pletykák és személyi intimítások füzere. A Csáky által elbeszélte „sztori”-knak – ráadásul – sokszor a *valóságalapjuk* is hiányzik... Elmondja például Csáky, hogy Blaise Cendrars mennyire érzéketlen volt a képzőművészet iránt, hogy Galimberti Sándor és felesége: Dénes Valéria Léger-t kopírozta, vagy hogy a Párizsban élő magyar szobrász és műkereskedő: Brummer József „mélysegesen megvetette a magyarokat...” Az igazság viszont az, hogy „a magyarokat mélysegesen megvető” Brummer lelkes híve volt Ady lírájának és Czóbel piktúrájának, Galimbertiék sosem voltak Léger-epigonok, Cendrars képzőművészeti tájékozatlanságát, hozzá nem értését pedig megcáfolja baráti körének (Modigliani, Robert Delaunay, Archipenko, Chagall stb.) összeválogatása, amely nem vall rossz képzőművészeti ítélőképessegre... Csáky megjegyzéseinek másik csoportja jeles alkotók apró emberi gyengeségeit vagy magánéletük bonyodalmain, szeplőit (Foujita felszarvazá-

sa; Kisling, a festő házasságkötése egy utcalánnyal stb.) hánytorgatja fel, tüzi toll-hegyre, meglehetősen tapintatlanul.

A könyv címe is fölöttébb *pontatlan*... Csáky 1908-ban ment ki Párizsba, s az 1910-es évek elején kapcsolódott be a kubista művészcsoporthoz. Tehát hogy a kötet címébe hogyan kerül bele az 1904-es évszám, ezt nem értjük.

Csáky vitatható értékű, megbízható művészettörténeti forrásnak semmiképpen sem tekinthető emlékiratának megjelentetése helyett – véleményünk szerint – a mester művészettörténeti becsű alkotásainak reprodukcióit kellett volna közreadni egy elegáns albumban, – hiszen oly hiányosan ismerjük e jó szobrász oeuvre-jét...

JEAN CASSOU ÉS KOVÁCS PÉTER KÖNYVE VILT TIBORRÓL

A mai magyar szobrászművészet egyik vezető alakjának, Vilt Tibornak munkásságát tekinti át a Corvina új kiadványa; a kötetben Jean Cassou professzornak, a párizsi *Musée National d'Art Moderne* volt főigazgatójának előszavát, Kovács Péter művészettörténész tanulmányát és a művész – több mint félszáz – alkotásának nagyméretű reprodukcióját találjuk.

Cassou – aki már korábban is szeretettel foglalkozott a magyar művészettel, elsősorban Czobél Béla és Kassák Lajos munkásságával – megkülönböztetett megbecsüléssel méltatja Vilt „erős és autentikus egyéniségét”, „tehetségének eredetiségét”, „ki-fogyhatatlan képzelőerejét”, a művész szobraiban és domborműveiben megnyilatkozó „rendkívüli feszültséget és bámulatos teremtő temperamentumot”. Írásában Cassou annak a reményének ad kifejezést, hogy Vilt Tibor „még sok meglepetést tartogat számunkra.”

Cassou rövid esszéjét Kovács Péter terjedelmesebb elaborátuma követi. Kovács kétségtelenül töviről hegyire ismeri Vilt négy évtizede épülő életművét, fejtegetéseinek értékét és meggyőző voltát azonban csökkentik az általánosságok és szólamok („Vilt művészete... nem kietlen üresség, hanem az igazi élet”; „új művei nemcsak szobrok, hanem emberek is” stb.), a művész pályája több lényeges adatának mellőzése (nem értesülünk pl. arról, hogy Vilt a 40-es évek második felében az Európai Iskola nevet viselő avantgarde művészcsoporthoz tagja volt) és néhány olyan megállapítás („Vilt szobrai csak Vilt szobraival érdemes összevetni”; „Vilt művészete nem sorolható valamiféle iskolába” stb.), amelyek ha igazak lennének, akkor többé nem lenne szükség művészettörténészekre, művészettörténeti publikációkra... Kovács Péterrel ellentétben úgy véljük, hogy Vilt szobrai igenis érdemes összevetni (és *kell* is...) Lehmbruck, Bokros Birman, Germaine Richier, Giacometti vagy Ernst Hermanns alkotásaival és munkásságát – a tárgyilagos, tudományos igényű művészettörténetírás nem helyezkedhet más álláspontra – összefüggésbe kell hozni a XX. század egyes művészeti irányzataival. Helyesen írja – „Modern magyar művészet” című könyvében – Németh Lajos: „Vilt stílusrokonait az expresszionisták, sőt a szürrealisták között kell keresnünk...” Nyilvánvaló, hogy Vilt művészetének kvalitásait szemernyi sem kisebbíti annak felismerése és leszögezése, hogy munkásságát át-meg-átszövik az egyiptizáló, a kubista, egy időben a realista, majd később az expresszionista és szürrealista vonások, stílusjegyek.

A kötet képanyaga arányos tájékoztatást nyújt Vilt alkotói tevékenységének különböző szakaszairól; az „Önarckép”, a „Bergman Terka portréja”, a „Kentaur”, a „Figura székkal”, a „Szorongás”, az „Orpheusz”, a „Ketrec”, a „Szerelmespár”, a „Kigyós figura”, az „Üdvözlés Velencének” vagy a „Katedrális” azt igazolja, hogy – újból Németh Lajost idézzük – Vilt művészete „csupa forrongás, plasztikai ötlet, vibrálás, röntgen szemű emberlátás, formát maró szenvedély, új anyagok és technikák szüntelen kutatása, a valóság zseniális frissességű megragadása”.

Kovács Péter szövegének fogyatékosai, valamint a kötet-végi bibliográfia el-sikkadásának ellenére a bőségesen illusztrált kiadványt művészeti könyvkiadásunk – divatos jelzővel élve – „rangos” produktumai között kell nyilvántartanunk.

Kuzma Petrov-Vodkin (1878–1939) szovjetorosz festőművészre először Pernecky Géza „Tanulmányút a Pávakertbe” című könyve (1969) hívta fel a magyar művészetbarátok figyelmét, ez év legelején pedig a művész munkáinak egy részét – a Műcsarnok tárlatán – eredetiben is láthattuk. German Karginov szovjet művészettörténész kis könyve (Corvina Kiadó) bizonyára tovább fogja növelni a mester tisztelőinek táborát.

Petrov-Vodkin munkásságának csúcspontja a század második és harmadik évtizedére esik; az „Álom” (1910), a „Játszó fiúk” (1911) és „A vörös mén úsztatása” (1912) az európai festészeti szimbolizmus és szecesszió java alkotásai közé tartoznak. (Mi magyarok Kernstok, Pór Bertalan, Márffy, Orbán Dezső, Perlrott Csaba Vilmos aktos kompozícióival érezzük rokonoknak e műveket.) A későbbi – Cézanne és a kubizmus tanulmányozásáról tanúskodó – Petrov-Vodkin-képek („Hegedű” 1918, „Hering” 1918, „Anna Ahmatova költőné portréja” 1922, „A párizsi Notre-Dame” 1925) a művész pályájának további felfelé ívelését dokumentálják. A mester tematikus feladatok megoldására is vállalkozott, e munkái között szerencsés alkotások is akadnak („Petrográd 1918-ban” 1920, „A komisszár halála” 1927), – később azonban Petrov-Vodkin sem tudta magát kivonni a zsdánovi művészetpolitikai kíváncsalmak hatása alól („Lakásavatás” 1938).

Petrov-Vodkin művészetének – amely az orosz ikonfestészet és a korai itáliai reneszánsz forrásaiból csakúgy merített, mint Hans von Marées, Puvis de Chavannes, Matisse és Picasso művészi vívmányaiból – az orosz festészet annáleszei megérdemelten juttatnak terjedelmes fejezetet. – „A vörös mén úsztatása” pedig túlzás nélkül nevezhető klasszikus rangú alkotásnak. Sajnálatos, hogy a kiadó nem tünteti fel a fordító nevét; kevéssé valószínű, hogy Karginov magyar nyelven írta volna meg a monográfiát...

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

A ROYAL SHAKESPEARE COMPANY VENDEGJÁTÉKA

Nyolc évvel ezelőtt a Royal Shakespeare Company vendégjátéka alaposan föl-kavarta színházi életünk állóvizeit. Sokan úgy vélték, a *Lear király* előadásának hatalmas művészi ereje, megdöbbentő és megrendítő színházi élménye egyszeri, megismételhetetlen teljesítmény. A filozófiailag is meggondolkoztató este fényében kevesen figyeltek kellően a másik bemutatóra, pedig a *Tévedések vígjátéka* szintén arra vallott, hogy az angol társulat a modern színjátszás legjobb iskoláját képviseli. E sorok írója olyan szerencsés volt, hogy még néhány más alkalommal is láthatta a Royal Shakespeare Company együttesét. Többek között láttam Londonban a *Troilus és Cressidát*, s ha azt nem is merném állítani, hogy fölébe helyezném a *Lear király* vagy a most látott *Szentivánéji álom* előadásának, azt talán bevallhatom, rám a legnagyobb hatást a Troilus gyakorolta. Mindezt csak azért, mert sem a *Tévedéseket*, sem a *Troilust* nem Peter Brook rendezte. Távol álljon tőlem, hogy korunk egyik legnagyobb rendezőegyéniségének zsenialitását kétségbe próbáljam vonni, csak arra szeretnék rámutatni, hogy a Royal Shakespeare Company sikere nem magyarázható pusztán Brook kiemelkedő tehetségével. Az első vendégjáték után úgy tűnt egyeseknek, elég bőrből tervezettni a jelmezeket, s máris megteremtették a modern színházat. (Az igényesebb színházi művészek persze tudták, többről van szó, de hát a mélyebb hatás kiteljesedéséhez időre volt szükség.) Néhány hang most azt a kényelmes szempontot veti föl, hogy nekünk nincs Peter Brookunk, meg kell tehát elégednünk azzal, ami van. Ezért szeretném nyomtatékosan hangsúlyozni, hogy Brook zsenialitása is ki van szolgáltatva színészeinek. A Royal Shakespeare Company társulatának kiválóan képzett, remekül iskolázott színészei nélkül a *Szentivánéji álom* nagy sikere nem jöhetett volna létre. Jellemző a magyar helyzetre, hogy a közönség legélénkebben a színészek különleges fizikai teljesítményeire, a cigánykerékre, trapézon függeszkedésre, a lenyűgöző mozgáskultúrára és az artista ügyességgel porgetett „varázs-tányérokra” reagált; mindez nagyobb hatást keltett a játék és értelmezés meglepetéseinél. A siker másik alapfeltétele az együttes alázatos fegyelmezettsége. A nagyobb szerepek alakítóitól a kisebbekig mindenki aláveti magát az összhatás érdekének, s csodálatos módon ebben a harmonikus színpadi kollektivitásban az egyéniség sem sikkad el, sőt fokozottabban érvényesül. Az előadás dinamikája, ritmusa azt a benyomást kelti, hogy a színészek óramű pontossággal valósítják meg a rendező aprólékosan kidolgozott tervének minden részletét; ugyanakkor a gépiességnek nyoma sincs, mindenki nagy kedvvel játszik, s úgy látszik, valóban *játszik*. Vagyis senki sem lödörög a színpadon, senki sem unja, amit csinál, nem fáradt, nem beletörődött, hanem teljes erejével, minden idegszálával arra törekszik, hogy meggyőzzön bennünket, nézőket igazáról. Az előadás teljes szívvel vállalt művészi igazáról.

Szokás kimondani, hogy aki olvasta Jan Kott Shakespeare tanulmányait, annak Peter Brook *Szentivánéji álom* értelmezése nem is volt olyan nagy meglepetés; s ehhez hozzátenni, hogy a színpadi megvalósítás mennyivel más, mennyivel több, mint a lengyel tudós többek által vitatott tanulmánya. Egyik megállapítást sem lehet kétségbe vonni, de hozzá kell tennem, hogy Jan Kott és Peter Brook egyaránt a könyvtári Shakespeare-irodalom ezernyi részletet tisztázó s ugyanennyi ötletet, magyarázatot fölvető ismeretére építették munkájukat. A mi meglepetésünk abból származik, hogy nem ismerjük – kellően – ezt az irodalmat. A legutolsó időkben is többé-kevésbé ugyanazzal a szemlélettel közelítettünk a *Szentivánéji álomhoz*, mint közel másfél századdal

ezelőtt Mendelssohn. Nem arról van szó, hogy Mendelssohn nem az „igazi” Shakespeare-hez írta a maga kísézőenét; s nem is arról, hogy az utolsó évtizedek magyar *Szentivánéji álom* bemutatóit mind elmarasztalhatnánk. Mendelssohn zenéje szép, maradandó művészi érték, s – többek között – e sorok írójának is emlékeztető élménye volt néhányszor, az ötvenes években a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon Major Tamás rendezése. Arra viszont nehezebb lenne példát találni, hogy rendezőink olyan mértékben merítenének ötleteket és gondolatokat az irodalomtudományból, ahogy az Angliában általános. Persze az igazsághoz tartozik az is, hogy nem nagyon van olyan drámaelemző irodalmunk, amiből meríteni lehetne. Mindenesetre azt érdemes megjegyezni Brook rendezésének ürügyén, hogy nem szégyen és nem haszontalan mások gondolatát, akár irodalmárokat is, a színházi munkában fölhasználni.

Brook színpadán – melyet Sally Jacobs tervezett – a virágok, táncok, mesék helyett rémek, vad ritmusok, lázalmok uralkodnak. A színpad hátterében vasállványzat emelkedik, ahol a játékon kívüli kíváncsiskodók, a külső szereplők (így a zene és a természeti mozgások előállítói) tartózkodnak, s ahová néha a játékban résztvevőket is kiviszi a lendület, kiűzi a szűk tér korlátai előli menekülés ösztöne. Maga a tér, ahol a játék folyik, szigorú, éles, fehér fényű elemekkel határolt; összeszorítja a mozgást, kiemeli a színeket, keretbe foglalja a drámai szöveget és a cselekményt. A képzelődés játékot űz:

Bolond s szerelmes oly fővő agyu
S ábrázó képzetű, hogy olyat is lát,
Mit józan ész felfogni képtelen...
(Arany János fordítása)

Ezt mondja Shakespeare, majd hozzáteszi:

Szent örületben a költő szeme
Földről az égbe, égből a földre villan,
S mig ismeretlen dolgok vázait
Megtettesíti képzeletje, tolla
A légi semmit állandó alakkal,
Lakhellyel és névvel ruházza fel...

Brook komolyan veszi a dráma alaphelyzetét, az álmot abban az értelemben, ahogy századunk nagy álomfejtői, Freud, Jung és nyomukban Jan Kott magyarázták. Az ardeni erdőt nem kulisszák és természetet utánozni próbáló színpadi masinériák jelképezik, hanem négy belógatott hatalmas fémtekerics, amelyeket emberkéz mozgat. A természeti viharral kifejezett emberi megrendülést csillogó fémröppentyűk hajigálása és vad ritmusú zene érzékelteti, s a fémkorszak rendezője ezzel mintegy kozmikus távlatot ad annak az „álomnak”, amelynek gyökerei a kelta népköltészet szimbólumvilágába nyúlnak. Igaz Brook Perzsiából hozta a szereplők színes ruháinak szabásmintáit, egy lengyel tudós szimbólumfejtegetéseit követi a legfontosabb motívumokban, mégis teljes terjedelmében vállalja az „ardeni erdőt”, úgy ahogy azt Shakespeare ismerte, s ahogy odavitte játszani és eltévedni stratfordi polgárait. Jan Kott írta le, hogy a számmá változtatott Zuboly nem az egyszerű ember butaságát jelképezi, akihez leereszkedve Titánia önmagát lealjasítja, hanem a szexualitást, hiszen a számár különleges nagyságú nemiszerve és állítólag rendkívüli hímképessége ősidők óta ilyen irányban izgatja a népképzetet. Így lehetnek a színjátzó iparosok derék, tisztességes munkás-emberek, akik nem önmagukat teszik nevetségessé elsősorban, hanem a *Rómeó és Júlia* íróját. A betétdarab ugyanis nem más, mint a meggondolatlan szerelmes fiatalok elsietett öngyilkossági tragédiájának harsány paródiája.

Sokáig nagy gondja volt a Shakespeare filológiának, hogyan születhetett közvetlenül a sötét hangulatú *Rómeó és Júlia* után ez a szelíden jókedélyű komédia. Most aztán Brook színpadán az is kétségessé válik, beszélhetünk-e a *Szentivánéji álomról* szólva vigjátékról; de az biztos, szelídnek éppen az ellentétét látjuk: az ember-lét kö-

nyörtelenül feltárt ellentmondásait. A kiindulópont hasonló a *Rómeó és Júliáéhoz*. A világrend alapja itt is az erőszak, Theseus karddal és – Arany János szavával – „bántalmakon” veszi Hippolyta szerelmét, majd pedig így parancsol a szerelmi vonzalmára hivatkozó alattvalójára:

Te meg, szép Hermina, személyedet
Atyád parancsának rendeld alá,
Másképp Athéné zord törvénye (melyet
Nem áll mondomban meglágyítani),
Halálra, vagy rideg életre szán. –

Ez ellen a Rend ellen láznak a szerelmesek a *Rómeó és Júliában*, itt azonban Shakespeare továbbmegy, s a szerelmet mindenféle rend elleni lázadásnak fogja föl. A *Szent-ivánéji álom* drámai ellentéte a nappal és éjszaka között feszül: a fény, az értelem rendje szigorú, logikus, az embert szorosan határolt korlátok közé zárja, de egyben meg is védi mindattól, amit a sötét, a szabadjára engedett képzelet világa, az irracionális, az ösztönök zűrzavaros kiélésének lehetősége jelent. A fényben látjuk meddig mehetünk, a sötétben eltévedünk és bizonytalanságérzetünk szorongásokhoz, szörnyű rémálmokhoz vezet. „Örült a világ és örült a szerelem. A Természet és Történelem nagy örültségében a boldogság utáni néhány pillanat:

Mint árny, tűnékeny, mint álom, rövid,
Mint villám fénye kormos éjszakán.”

– írja és idézi Jan Kott. A férfi, aki az egyik nőt imádta, az ösztön pillanatnyi vágya nyomán másik iránt gyúl lángra, s gyűlöli első szerelmesét, majd aztán kijózanodva ismét visszatér hozzá. Az ezzel párhuzamos másik dráma még lehangolóbb: a féltékenységi és szexualitás a szó szoros értelmében az állati lét szintjére süllyeszti le a számmal szeretkező Titániát. A vak szenvedély, álom és mágia fölborítja az értelmes rendet. Fölfordulás következik, ami természetellenes helyzetbe hozza az embert. A Royal Shakespeare Company előadásán Oberon és Puck fejjel lefelé lóg egy lengő trapézban, Zuboly (Barry Stanton – százegynéhány kilójával) cigánykereket hánny, számmá válik, a szerelmesek falra másznak és így tovább. E fölfordulás egyik előidézője a természet féktelen fejedelme az ember-világ urához, Theseushoz hasonlóan szeszélyes Oberon (Alan Howard játssza mindkét szerepet), a másik pedig pajkos, sőt néha gonosz szolgája, Puck (Robert Lloyd), akiről az angol filológia rég kimutatta, hogy az ördög régi nevét viseli. Az árny fia, a szorongásos képzelet szülötte, akinek, ha jó a hajnal, a világosság, az értelem időszeke, el kell tűnnie:

Ha mi árnyak nem tetszettünk,
Gondoljátok, s mentve tettünk:
Hogy az álom meglepett,
S tükrözé e képeket.

Aztán eloszlik a rémálom, a rossz Puck magára ölti a jóindulatú Robin pajtás alakját. Kott pesszimista világmagyarázatát Brook nem fogadja el: a színpad fehér falai nagy erővel nyomatékositják, hogy más az éj és más a nappal.

A színpad tizenhét nagyszerű színész nevét sorolja föl, valamennyiükről illene és kellene részletes bírálatot írni, pedig egyetlen úgynevezett „nagy név” sincs közöttük. Hely hiányában azonban legföljebb csak felsorolhatnánk őket, ami a magyar olvasónak nem sokat mondana.

T A M A S M E N Y H É R T

Egyetlen arcban

I.

*Elhagytam arcomat arcodért,
legyen mit őrizzek, óvjak,*

*elhagytad arcodat arcomért –
arcod lettem, kitakart arcom vagy.*

II.

*Megtalált arcunk: gyúlékony éj –
hét-tüzet lélegzik vérünk,*

*áttetsző csillag-pórusai mögött
többé már nincs mitől félnünk.*

III.

*Zúdulhat ránk átok, pletyka, gúny,
védjük egymást szakadatlan,*

*magunk ellen; halálig együtt,
arc nélkül: egyetlen arcban!*

Tükrök

– Az önvizsgálat naplójából –

(Részletek)

*Alakoskodó önmagamnál
csak én vagyok szálnalmasabb,
én, kinek jogom van magam fölött
ítélkezni,
száműzni magamból a kiszabott
mozdulatokat,
az öncsaló szavakat,
ki eltűröm, hogy évszak-ürítő,*

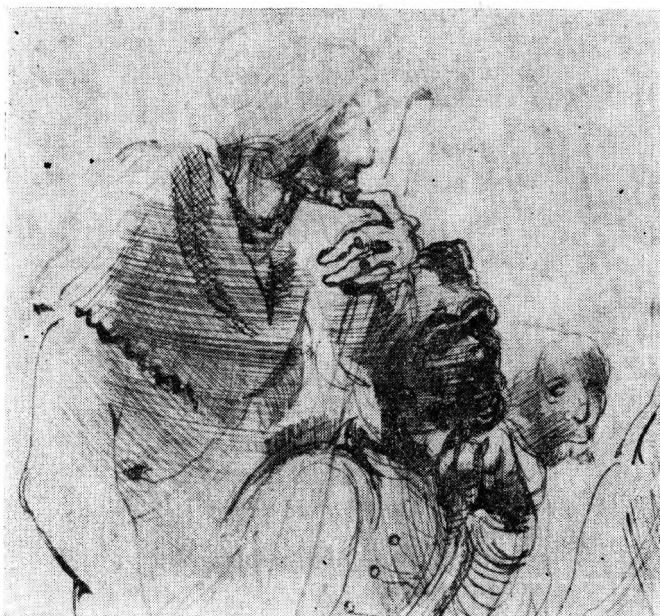
tüze-nincs vággal éljek magam mellett,
ki magamra hagyom magamat,
eltelejtem átadni az üzenetet:
a vereség csak akkor szégyen,
ha minduntalan tagadjuk,
takargatni is magunkkal akarjuk!

*

Mi köt ahhoz, kihez semmi nem köt?
mi old el attól, kihez kötődöm?
miért esik oldalra a szemközt?
kifürkészhetetlen – bele kell törődnöm!

*

Bár ritkulnak bennem a sóvár percek,
még mindig nyűvöm testem hatalmát,
szeszélyes-akarnok éhét a húsnak,
önző moraját, bomló vérem
kalmár egyezkedését: gyönyörűt gyönyörért,
szemem is mindinkább falánkul;
mell, ágyék, comb, comb, mell és újra ágyék –
csoda-e, hogy pusztítással kezdődik
nálam még ma is minden szerelem?

NEMZETKÖZI KONFERENCIÁK AZ IFJÚSÁGI KÖNYVEKRŐL ÉS AZ OLVASÁSRÓL

Az ifjúság olvasásának előtérbe kerülése napjainkban senkit sem lephet meg. Aligha cáfolható indoka ennek, hogy a jövő felnőtt olvasóit, könyvet tisztelő társadalmát a jelen fiatalság bibliofil nevelése alapozhatja meg a legkedvezőbbben. E távoli célon kívül azonban egy közelebb és szorongatóbb okra is szükséges rámutatnunk. Hazánkban, de külföldön is az iskolai túlterhelés, a tantervek zsúfoltsága ijesztő méretekben nehezedik az ifjúságra. A tapasztalatok bizonyítják, hogy a könyvet forgató, az irodalomban és a könyvtárak katalógusaiban járatos ifjúság könnyebben megbirkózik az iskolai feladatokkal. A rendszeres olvasás kifejleszti szellemi erőit, kitágítja ismeretei körét, gazdagítja a szókincsét és hajlékonyá teszi kifejezési képességét. Mindez nagy előny a tanulásban és a korszerű ismeretszerzésben. Az olvasó tanulók szabad idejüket célszerűbben és kulturáltabban töltik el.

Az említett okok miatt nem közömbösek számunkra azok a tanácskozások, konferenciák, szümpóziumok, amelyeken a kérdések specialistái fejtik ki véleményüket az irodalomról és az olvasásról. Elgondolásaik és javaslataik előbbre lendíthetik az ifjúság irodalmi nevelésének és általános szellemi képzésének az ügyét.

A következőkben három tanácskozás tapasztalatairól számolok be.

AZ IFJÚSÁGI IRODALOM ÉS A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ

Az Ifjúsági Irodalom Nemzetközi Kuratóriumának nyugatnémet szekciója, az Ifjúsági Irodalmi Munkaközösség (Arbeitskreis für Jugendliteratur) 1972 áprilisában, Urachban megrendezett 18. konferenciáján az ifjúsági irodalom és a tömegkommunikációs médiák kapcsolatát vitatták meg. Bebizonyosodott, hogy ez a terület az ifjúsági irodalom szakértői számára is még eléggé feltáratlan. Hiányoznak a tudományos kutatásokkal is alátámasztott, megbízható útmutatások.

Az urachi konferencia gazdag anyagából a legjelentősebbnek ítélt referátumok gondolatmenetét és téziseit igyekszem a következőkben felvázolni.

K. E. Maier regensburgi professzor, az Ifjúsági Irodalmi Munkaközösség elnöke bevezető előadásában arról a kapcsolatról beszélt, amely a könyv és a többi média – tömegkommunikációs eszköz – között feltalálható. Nem az itt a probléma – mondotta –, hogy a könyvet valami mással kívánják pótolni, hanem az, hogy a nyomtatott irodalom hatását, befolyását a modern kommunikációs eszközök technikai lehetőségeivel kiegészítsük. Mert ezek éppen úgy, mint a könyv, az irodalom hordozói és közvetítői. A pedagógusok és az irodalmárok szakmai elzárkózása mindaddig megakadályozta e kérdéskomplexum elfogulatlan és rendszeres feldolgozását. A mostani tanácskozás hozzájárulhat a helyzet tisztázásához. Igyekszünk meggyőzni az érdekelteket arról, hogy az irodalmi kommunikáció új technikai lehetőségeit nem mint behatolást kell felfogni a tradicionális rezervátumba, hanem mint gazdagodást és szükséges kiegészítést. Az irodalom lényegére és sajátos értékrendjére természetesen figyelemmel kell továbbra is lenni, úgyszintén azonban a mindenkor média sajátos törvényszerűségeire is. Az itt a döntő kérdés, miképpen kell az átvett és át-

dolgozott irodalmat a technikai médiákkal úgy formálni, hogy az a technika objektív törvényeinek megfelelően, anélkül azonban, hogy ezzel az irodalom lényege és sajátosságai áldozatul esnének.

D. Fischer (Bad Schwartau) referátumát „A televízió irodalmi adásai és ifjúsági fogyasztói” címmel tartotta meg. Megelőzően levetítették a bajor televízió területi programja számára készült egyik krimifilmet. Ez az adás például szolgált egy olyan műsorzámmak, amely a nyugatnémet fiatalok körében nagyon népszerű.

Az előadóból a kritikából indult ki, amely a televíziót az ifjúság szempontjából ártalmasnak bélyegzi és intézkedéseket sürget (törvényeket a tömegkommunikáció okozta veszélyekkel szemben, programváltoztatást stb.). A továbbiakban érdekes áttekintést adott a fiatalok (6–15 évesek) televíziós szokásairól. Vizsgálatai szerint a nyugatnémet iskolai tanulók átlagosan napi két órát, a hét végén pedig 4–5 órát fordítanak a televízió műsorainak megnézésére. Legszívesebben 18 és 20 óra között nézik az adásokat. A fiúk gyakrabban nézik mint a lányok. *D. Fischer* szerint az olvasás megőrizte a vizsgált korosztályoknál a vezető szerepét a szabad idő felhasználásában. Azok az ifjúsági könyvek, amelyeket tv-daraboknak dolgoztak fel, jelentősen nagyobb példányszámban keltek el, és az ún. „TV-könyvek”, amelyeket tv-filmek alapján írtak, bestsellerekké váltak. Ellentétben a szokásos ifjúsági könyvekkel, ezek olykor milliós példányszámban kerülnek a piacra.

Az ifjúság nyilatkozataiból kiderült, hogy e korcsoportoknak szánt tv-adások általában nem érték el a címzetteket, és csak végső esetben nézték, ha e műsorokat délután sugározták. A legkedveltebbnek a szórakoztató sorozatok bizonyulnak, amennyiben a könyvekből, folyóiratokból ismert és kedvelt irodalmi szövegek – kalandos és detektív történetek – tv-megfelelőit megtalálják. A politikai tudatformálás is szórakoztató formában történik, ha ezt a médiák egyáltalán megkísérelik. Így jön létre az ifjúság nagy részénél az az egész nyugatnémet társadalomban megfigyelhető fogyasztói magatartás, amelyet a szellemi tevékenység passzivitása, az emancipációs képességek hiánya, valamint a tradicionális példaképek kritikátlan átvétele jellemez.

Mit kell tenni, hogy az ifjúságot ne kerítse hatalmába a tv-analfabétizmus? Referens nem adott választ a kérdésre, hanem tézisszerűen összefoglalta a megoldásra vonatkozó elképzeléseit. Követelményként hangoztatta a programok összeállításának mélyreható megváltoztatását, tekintettel a tv-nézők érdekeire és igényeire. További követelmények: az adások minőségének javítása, figyelembe véve társadalmi hatásukat, a fiatalok képzési esélyeit és lehetőségeik növelését, – a tömegkommunikációs nevelés kiépítése, a tv-irodalom felvétele az irodalomoktatásba. Mert ez a legkorszerűbb technikával közvetített irodalom az ifjúság életében jelentős tényező, akárcsak a könyv, az újság és a rádió (vagy színház) útján közvetített ifjúsági irodalom.

A gyermekműsorok szerkesztésének kritériumairól olvasta fel referátumát *W. Buresch*, a Norddeutsche Rundfunk und Televisio délutáni programjának szerkesztője. Áttekintést adott a különféle szórakoztató, informatív és képzési célzatú műsorokról. A jó gyermekprogramnak ösztönöznie kell a képzelgetést és értelmet. Ha sikerül tárgyias információt adni a gyermeket környező világról, akkor ezzel indítást ad az aktivitáshoz és a tudati fejlődéshez is. Amennyire fontosak azok az adások, amelyek a gyermeknek örömet szereznek, éppoly nagy jelentőségűek, amelyek kíváncsiságát, tudásvágyát elégítik ki. Sikeres programokat lehet tervezni, gigondolni és készíteni meghatározott korcsoportok számára. A megfelelőt kiválasztani azonban csak a gyermekét jól ismerő szülő képes.

E sorok írója azt a kérdést vizsgálta referátumában, hogy a televízió ösztönzi-e, vagy pedig gátolja a gyermek olvasókedvét, irodalmi érdeklődésének fejlődését. 1208 budapesti általános iskolai 8–14 éves gyermek válaszaiból nyert adatokkal bizonyította, hogy a fiatalabb korcsoportok körében még a televízió javára billen a mérleg nyelve. Az érettebb serdülők többsége azonban az olvasásra adja le szavazatát. A képernyő futó benyomásai, erősen a műsorhoz kötött hang- és fényingerek alkalmoszerű információi bármily szépek, szórakoztatók és tanulságosak is. mégsem

kelhetnek versenyre a nyomtatott szöveg (és művészi illusztrációk) maradandóságával, pontosságával, hozzáférhetőségével és az olvasás megismételhetőségével. Olyan előnyei ezek a könyvnek, amelyet az információra éhes serdülők sokra értékelnek.

A MAI MAGYAR IFJÚSÁGI KÖNYVKIADÁS ÉS Néhány OLVASÁSPEDAGÓGIAI FELADAT

Az immáron hagyományosnak nevezhető Balatoni Beszélgetések 1972. évi programjában az ifjúsági könyv, az iskolai könyvtár és az olvasás témája is helyet kapott. A Somogy megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya ugyanis több más helyi és országos szervezettel, intézménnyel együttműködve július első napjaiban Siófokon több napos tanácskozást rendezett „A könyv és könyvtár szerepe a nevelő-oktató munkában” címmel.

A konferencia vitaindító előadását *Arató Ferenc* kandidátus, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója tartotta, amelyhez *Kelemen Elemér*, *Koczka János* és *Rákai István* referátumai csatlakoztak. A központi téma megvitatására négy szekcióban került sor. A tanácskozáson a szocialista országok (Csehszlovákia és Bulgária) küldöttei is résztvettek.

E sorok írója „A mai magyar gyermek- és ifjúsági irodalom” elnevezésű szekció megbeszéléseit vezette, amelyben főképpen írók, kritikusok, szerkesztők, iskolai és közművelődési könyvtárosok, valamint pedagógusok működtek közre.

A beszélgetés kiindulásául szolgáló első kérdés így fogalmazódott meg: Mennyire felel meg a mai magyar ifjúsági könyvkiadás annak a társadalmi elvárásnak, hogy hozzájáruljon a sokoldalúan fejlett és tevékeny ember kialakításához?

A felszólalók közül többen is méltatták, azt a felelősségteljes tevékenységet, amelyet a Móra Könyvkiadó megalakulása óta (1950) folytat a szocialista művelődés politika elvei alapján. Évente közel ötmillió példányban megjelenő kiadványai elegendőnek bizonyulnak, hogy kielégítsék az ifjúság olvasókedvét és öntevékeny művelődési igényét. A hatalmas könyvmennyiség céltudatosan és egyre hatásosabban egészíti ki a szülői ház és az iskola differenciált törekvéseit. Ha ma még nem is minden területen, de megfelelő színvonalon, az esztétikai, pszichológiai és pedagógiai elvekre tekintettel látja el a fiatalokat olvasmányokkal. Kézzelfogható bizonyíték erre a siófoki gimnázium nevelőtestületi szobájában megrendezett könyvkiállítás is, amelynek láttán, – és egyéb tapasztalatok birtokában, – túlzás nélkül mondhatjuk, hogy e kiadványok többsége eléri a nemzetközi követelmények magas normáit.

Az egyetlen magyar ifjúsági könyvkiadóra nagyon sokfajta igény kielégítése vár. Az a körülmény, hogy a kétéves kortól az ifjúkorig vállalja a fiatalok könyvekkel, olvasmányokkal való ellátását, önmagában is jelzi az elvégzendő feladatok nagyságát és sokoldalúságát. Érthető tehát, ha a leggondosabb tervezés ellenére kimaradnak fontosnak tűnő olvasmányfajták, illetve nem kapják meg a jelentőségükhöz mért helyet. A hozzászólók több ilyen hiányosságot említettek. *Kecskés Józsefné* például szívesen látna a könyvpiacon ismeretterjesztő kiadványokat, amelyek az általános iskolai tanulók irodalomtörténeti tájékozottságát az életkor követelményeihez alkalmazkodva elégítenék ki. Más tantárgyak vonatkozásában (földrajz, történelem, biológia) a Kiadó már sikeres kísérleteket végzett.

Érdekes felfigyelnünk arra a jelenségre, hogy mennyire nagyok a pedagógusok elvárásai nevelési vonatkozásokban az ifjúsági irodalommal szemben. Javasataik közt szerepelt olyan irodalmi válogatás, amely az osztályfőnöki órákhoz nyújtana szemelvényeket. Ezek egyrészt az Osztályfőnöki Kézikönyvben ajánlott irodalmat egészítenék ki, másrészt pedig arra ösztönöznék a tanulókat, hogy ne csak a szemelvényt, hanem az egész művet olvassák el. Sok szó esett az iskolaszínpadi kiadványokról. Főképpen a mai témájú darabok megjelentetését hiányolták. *Tari János* író megítélése szerint az iskolai műsoros rendezvények irodalmi anyaga megújulásra vár. Ma határozottan pangás tapasztalható iskoláinkban, ami főképpen a nem megfelelő szín-

padi művek következménye. Pedig a szülők is szívesen vennének részt szép, színvonalas irodalmi értékű színpadi előadásokon.

A nevelés kérdéskörébe tartoznak a humoros, vidám hangvételű olvasmányok is. A humoros olvasmányok elsőrendű mentálhigiéniai szerepe abban mutatkozik meg, hogy nevetésre ingerlő hatásukkal feloldják az idegrendszerben keletkezett feszültségeket és helyreállítják a gyermek érzelmi-hangulati életében keletkezett egyensúlybomlást. A humor tehát nagyon komoly dolog, – legalábbis pszichológiai értelemben az. Pedagógiai hatását is sokra értékeljük. A humor szerepét többen is hangsúlyozták *Hárs László, Tari János, Sasvári Antalné, Molnár G. Istvánné*). Javaslat is elhangzott a kérdésről: a Móra Könyvkiadó tegye hozzáférhetővé a hazai és külföldi irodalom humorban gazdag alkotásait, hogy ez a mélyen rejlő emberi igény a felnőtté fejlődés minden szakaszán kielégülhessen. Feltételezésünk, hogy minél több humor árad a fiatalok olvasmányaiból, annál derűsebb és optimistább nemzedék nevelődik a könyveket forgató ifjúságból.

Az olvasóvá nevelés jelentős kérdésére irányította figyelmünket *Seres József* irodalomtörténész. Sokunkat foglalkoztató probléma ugyanis, hogy miért csappan meg a versolvasó kedv az általános iskola alsótagozatának vége felé. Tapasztalatai szerint az olvasás tanulását gyakran kíséri a sikertelenség, sőt kudarc élménye, amely kedvét szegi a gyermek törekvéseinek. A kezdetben még pozitív beállítódás negatívba való átcsapásában a tanító rendszerint fontos szerepet játszik. Hiszen ő irányítja az egész folyamatot s tőle függ, hogy az olvasás megtanulásakor milyen minőségű érzelmek kerülnek uralomra. Ezzel a megállapításával *Seres József* egy olyan pszichológiai tényezőre irányította a figyelmet, amellyel az olvasás tanítás didaktikusai manapság még alig számolnak.

Tari János problémája sem kisebb horderejű. Úgy látja, hogy az irodalmi nevelés és egyáltalán az olvasóvá fejlődés folyamatában többrendbeli törés keletkezik. Ezek az olvasmányok rossz tantervi elhelyezésének a következményei. Az alsó tagozatból a felsőbe, a felső tagozatból a gimnáziumba történő átlépéskor figyelhető meg a törésvonalak. A kedvezőtlen jelenség megszűnne, ha a felsőbb tagozatba átlépő ifjúság olyan irodalmat kapna olvasmányul, amely tényleges igényeivel és pszichikus fejlettségével összhangban van. A nevelőknek is azon kellene fáradozniuk, hogy az olvasmányok kontinuitását és mérsékelt fokozatosságát fenntartva, megakadályozzák a tagozatok közti törésvonalak kialakulását. Sajnos, a tantervek nem számolnak e követelményekkel, de a nevelők sem ismerik kellőképpen az átmenetekből származó irodalompedagógiai feladatokat.

A szekcióülésen felvetett második kérdés: Hogyan illeszkedik be az ifjúsági irodalom a tömegkommunikációs eszközök hálózatába? – szintén élénk eszmecserére nyújtott alkalmat.

Kétségtelenül igaz, hogy a tömegkommunikációs eszközök, főképpen pedig a televízió elterjedése mélyreható változásokat idézett elő az emberek könyvhöz fűződő viszonyában. Az információk területén végbemenő viharos erejű változás meggyengítette a könyv pozícióját, ami az ifjúsági irodalomra sem maradhat következmények nélkül. Fontos pedagógiai feladat már napjainkban is, hogy ellenállóbbá tegyünk az ifjúságot a televízió túlzott vonzásával szemben. Pontosabban szólva: fel kell készítenünk a fiatalokat a helyes viselkedésre, nehogy ez az új „házi bálvány” áldozatul követelje a kulturálódásra fordítható összes szabad idejét.

A szekció tagjai általában derűlátóan ítélték meg a könyv és az olvasás helyzetét a tömegkommunikációs eszközök rendszerében, azon belül is az irodalom, az irodalomolvasás és a televízió, a televíziónézés kapcsolatát. Több megfontolásra érdemes ötlet, elképzelés hangzott el a könyv népszerűségének védelmében. Azzal az állásponttal mindenki egyetértett, amelyet *Molnár G. Istvánné* fogalmazott meg, hogy ti. a könyvnek saját eszközeivel kell megvédelmeznie pozícióit. Fokozni kell azoknak a tényezőknek a befolyását, amelyek az ifjúság tömegeit mind a mai napig az irodalomhoz vonzzák. A rendelkezésre álló eszközök érdekes és változatos felhasználásával szorgalmazzuk az olvasást. Ebben ne csak az iskolák nevelői és a könyvtárosok

buzgólkodjanak, hanem a család is, amely mindenféle nevelő munkának nélkülözhetetlen bázisa.

A televízió azonban hatalmas ösztönzője is lehet a gyermek olvasókedvének. Olyan társadalmi osztályok és rétegek fiatalságában ébresztgeti az irodalom szeretetét, amelyek körében a könyv még napjainkban is ritka vendégnek számít. Éppen az említett okból tartjuk értékesnek *Leinberger Ágota* javaslatát, még akkor is, ha nem egykönnyen megvalósítható. Szerinte a televízió „Nyitott könyv” sorozatának mintájára a gyermekkönyvekből is sorozatot kellene indítani. Bizonyosra vesszük, hogy a tervszerűbb együttműködés az ifjúsági könyvkiadó és a televízió ifjúsági osztálya (esetleg az Isko'a-Televízió) között kimozdíthatná e kérdést jelenlegi holtpontjáról. Az ifjúsági irodalom és a fiatalok olvasásának ügye nem nélkülözheti egy olyan nagy befolyású partner, mint a televízió folyamatos és tervszerű támogatását.

A könyv, az olvasás és a tömegkommunikációs eszközök kapcsolatának kérdéséről a szekció résztvevői a következő álláspontot fogadták el:

a) Az elektronikus médiák – főként pedig a televízió – nagy népszerűsége és a szabad időt felemésztő hatása ellenére arra kell törekednünk, hogy a könyv a jövőben is az információ legfontosabb forrása maradjon.

b) A könyv, a nyomtatott szöveg azonban csak azok számára információs forrás, akik erre a célra fel tudják használni. Hogy valaki a könyvek és könyvtárak világában tájékozódni tudjon, meg tudja találni ami érdekli, amire szüksége van, – ezt meg kell tanulnia lehetőleg már fiatal korában. Az iskola azonban e készség kialakítására ma még nem fordít gondot még az egyetemi és főiskolai fokon sem. Pedig a tapasztalat azt bizonyítja, hogy egyes jól vezetett szabadpolcos közművelődési könyvtárakban már az óvodáskorú gyermekek is megtanulják a könyvek közt való tájékozódást. Iskolaügyünk továbbfejlesztésének soron következő szakaszában, a magyar irodalmi tantervek felülvizsgálata és módosítása alkalmával e korszerű követelmény megvalósításáról nem szabad megfeledkezni.

c) Az ifjúsági könyvkiadás sokat tehet azért, hogy kifejlessze a gyermekben a könyv jelentőségének tudatát, ébrentartsa és felszítsa olvasási kedvét. Hazánkban a tömegkommunikációs eszközök befolyása a széles olvasó rétegekre, köztük az ifjúságra még nem érte el a csúcspontját. A nyugati országokban általánossá váló tv-analfabétizmus nálunk még csak szórványos jelenség. A hazai könyvkiadásnak azonban föl kell készülnie arra az információzuhatagra, amely (az újabb „csatornák” zsilipjeinek megnyitásával) egyre erőteljesebben árad a televízió-készülékek milliósainak képernyőiről. A szinte szünet nélküli (és most a mozikra is gondolunk) audiovizuális áradat könnyen elsodorhatja a fiatal nézők ellenállásának gyenge gátjait, és túlzottan meggyengítheti a könyvek vonzóerejét. Az olvasás fárasztó művelését a televízió egyoldalú nézése válthatja fel.

Az ifjúsági könyvkiadás a kedvezőtlen folyamatot lelassíthatja, sőt meg is állíthatja. Ehhez nemcsak arra van szükség, hogy külső kiállítás és tartalmi érdekesség tekintetében tovább javuljon a kiadványok minősége. Helyesnek tartjuk azoknak a kiadványoknak a számát is növelni, a választékot gazdagítani, amelyek olyan igényeket elégítenek ki, amelyre a televízió nem vállalkozik. Ebben az összefüggésben fontos szerephez jutnak a gyermeklexikonok és enciklopédiák, a szótárak és hobby-könyvek, továbbá a bűvész- és rejtvenyfejtő könyvek, de sok egyéb. a fentiekkel rokon tartalmú kiadvány is.

Az, hogy az ifjúság olvasása és a könyvekhez fűződő kapcsolata miképpen fejlődik a tömegkommunikációs eszközök társaságában, nemcsak a könyvkiadásban és a könyvtárakon múlik. Sok függ a pedagógusoktól is, akiknek e kapcsolat fejlődésében döntő részük lehet. Egybehangzóan az a vélemény alakult ki a szekció ülésén, hogy a pedagógusok felkészültsége az olvasáspedagógiai feladatokra nem felel meg napjaink korszerű kívánalmainak. A pedagógusképző intézmények tanterveiben és a továbbképzési programok tervezésében jóval nagyobb figyelmet kellene fordítani e kérdésre. Csak ebben az esetben remélhetjük, hogy az iskolai tanulókat az ifjúsági

irodalmat ismerő, az olvasóvá nevelésben jártas pedagógusok nevelik. Egy ország népe olvasó néppé egyedül csak a könyvet szerető, a könyvvel bántni tudó ifjúság által válhat. Ilyenné pedig elsősorban a pedagógusok nevelhetik.

ÚJABB TÉZISEK AZ IFJÚSÁGI KÖNYVEK KORSZERŰ ELBÍRÁLÁSÁHOZ

Gyakran elhangzik itthoni fórumainkon az a vélemény, hogy az ifjúsági irodalom fejlődését, társadalmi rangjának elismertetését többek között az is akadályozza, hogy hiányzik az olyan korszerű kritika, amely ezt a fejlődést hivatva lenne figyelemmel kísérni és megfelelően ösztönözni.

Az ifjúsági irodalomra élénken reagáló korszerű kritika dolgában más országok is szűkölködnek. Egy ilyen kritika megteremtésének szükségességét azonban mindenfelé elismerik. Eppen az említett igény szemszögéből nézve igen nagy jelentőségű kezdeményezésnek ítéljük azt a nemrég (1972. aug.) Igls-ben (Ausztria) lezajlott nemzetközi tanácskozást, amelyet a bécsi International Institute for Children's Literature and Reading Research rendezett „Az ifjúsági könyvek analízise, interpretációja és kritikája” címmel. A Nemzetközi Intézet neves igazgatója, *Richard Bamberger* professzor megnyitó előadásában körvonalazta a rendezvény célját: „Számbevesszük és újra átgondoljuk az ifjúsági könyvek elbírálásának kritériumait. Eközben figyelemmel leszünk arra a fogadtatásra is, amelyben az ifjúság ezeket a könyveket részesíti, de az utóbbi évek újabb irányzataira is.” Az Alpok festői környezetében épült grillhofi Művelődési Házban az ifjúsági irodalom több mint száz specialistája gyűlt össze Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Nagybritannia, Német Demokratikus Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Nyugat-Berlin és Svédország képviselőiben.

A referátumok címeinek pusztá felsorolása is elárulja a konferencia tematikájának széles skáláját: A jelenkori ifjúsági könyvkritika elmélete és gyakorlati kérdései (*H. Schaller*, Göttingen); Összehasonlító ifjúsági könyvkritika (*R. Bamberger*, Bécs); Az iskolai olvasmányok kritikai megvilágításban (*H. Crombach*, Innsbruck); A gyermekkönyvkritika régi és új formái (*A. Kleye*, Nyugat-Berlin); Az olvasmányokkal szemben a kezdő olvasók és fejlődésükben elmaradt gyermekek részéről támasztott követelmények (*Inge Auböck*, Bécs); Az ifjúsági könyvkritika revíziója (*M. Dahrendorf*, Kiel); A gyermek- és az ifjúsági könyvkritika helyzete Nagybritanniában (*A. K. Pugh*, Leeds), a Német Demokratikus Köztársaságban (*G. Elbert*, Berlin), Nyugat-Berlinben (*A. Kleye*), Csehszlovákiában (*Milena Lukešová*, Prága) és a Magyar Népköztársaságban (*Tóth B.*, Budapest).

A referátumok címeinek pusztá felsorolása is elárulja a konferencia tematikájának kidolgozta azokat az újabb téziseket és szempontokat, amelyeket az ifjúsági könyvek kritikusaiknak elfogadásra ajánl. Ezek a következők:

Valamilyen ifjúsági könyv megítélésének kiindulópontjául a *szöveg*, a *gyermek* és az olvasóban létrejövő *hatás* szolgáljon. A megítélés hagyományos szempontjaihoz kiegészítésül egész sor új megfontolásra van szükség, mégpedig:

A szöveg vizsgálatának esztétikai követelményeihez kapcsolódjék hozzá a kommunikációs partner és a kommunikációs cél figyelembevétele is;

A gyermek érdeklődésén kívül szükségleteit is, főképpen pedig társadalmi szükségleteit tekintetbe kell venni;

A hatás vizsgálata arra is terjeszkedjék ki, hogy mi a szöveg jelentősége az olvasó világméretének és személyiségének fejlődésében, különösen ami a társadalmi szerepet illeti.

A konferencia plénuma a korszerű ifjúsági könyvkritikában többek között a lentebb felsorolt szempontok érvényesítését javasolta:

1. A kritika az olvasmányok differenciált ajánlásával, illetve elutasításával egyrészt a könyvek beszerzését szolgálja, másrészt pedig készítse elő a szembesítést és ezek kritikai fogadtatását az ajánlott, illetve nem ajánlott szövegekkel.

2. A kritikus méltassa figyelemre a szubjektív olvasási élményt is, és csak azután tegyen tárgyias – racionális megállapításokat. Ennek kapcsán a kritikus társadalmi álláspontját világosan juttassa kifejezésre.

3. Abból a feltevésből induljon ki, hogy minden szöveg szociális funkciót tölt be. A szociális funkció módját és mértékét a szöveg struktúrája, az olvasó társadalmi helyzete és lelki alkata határozzák meg.

4. Dolgozza ki a szöveg struktúrájából az olvasóra vonatkozó megállapításokat, köztük a szöveg nehézségi fokát, azaz olvashatóságát is.

5. A kritikus ne csak a könyvről fejtse ki véleményét, hanem arról az ifjúsági irodalomról is, amelyeket a különféle médiák – az ifjúsági folyóirat, hanglemez, rádió, televízió, film, színház stb. – közvetítenek.

Az ajánlásban szereplő tézisek és szempontok úgy értékelendők, mint *kísérlet arra, hogy az ifjúsági irodalomkritika napjainkban hangsúlyozottan esztétikai fogalmának körét tágabban vonjuk meg.*

Nem tartjuk érdektelennek annak az előre jelzését, hogy az iglsi konferencia anyagát a Nemzetközi Intézet rövidesen könyvalakban is megjelenteti.

KANTOR ZSUZSA

A SZOVJET IFJÚSÁGI REGÉNYRŐL

„...és különben is – mondja a fiatal Jura az öreg bártulajdonosnak –, az a véleményem, hogy a legfontosabb, amit az ember életében megtanulhat: szépen meghalni.” (Sztrugackij: *Újjon a világűrben*, 1962)

Ez a Jura vákuumhegesztő s e fantasztikus regényben egy csillagra igyekszik, ahol új építkezésbe fogtak, és szükség van hegesztő brigádjukra. Szereti munkáját, szenvedélyesen érdeklődik minden komoly feladat iránt, vállalja a nehézségeket, vesztélyt. Amíg az öreg a bárpult mögött – még a földön, és kapitalista környezetben – pénzét kuporgatva csak azért dolgozik, hogy majdani munkátlan kényelmét biztosítsa, a fiú erre az állapotra borzadva gondol: „Hiszen harcolni kell, amíg csak élünk! Talán nem így van?”

A szovjet ifjúsági regényben sok ilyen Jura van. És nemcsak fiatal. Öreg is. Szemjonov idős légikapitánya (*Jégmezők fölött*, 1962.) feladata teljesítése közben veszti életét. És az ember szinte irigyli ezt a kapitányt: „megtette, amit meg kellett tennie”.

A teljes, tartalmas élet, és a szép, emberhez méltó halál pátosza jellemző a különböző regényekben. Hősiesség, áldozatvállalás, a közösség ereje, egyfajta büszkeség, hogy mire képes a szovjet ember, hogyan küzd a világ haladásáért – mind ehhez az alapálláshoz tartozik.

„Az elefánt mindenkié! Tömlöcbe senkit! Merihjangók kifelé!” A nyári tábor négyes számú sátrában az úttörők éjszakai államtanácsot tartanak. A kis Delihjar félénken megkérdi: Fiúk, de talán lehetséges volna, hogy egyetlen elefántot meghagynának nekem? – Aha – csapott le kárörömmel Taraszka – mihelyt az elefántra kerül a sor, máris elgyengültél.” – Kasszil dicséretére legyen mondvá, a gyerekek végül mégis úgy döntenek, hogy azért egy személyi elefántot meghagyhatnak Dzsungahora jövődö királyának (Kaszil: *Öfensége nyaral* 1965). Itt nem a pátosz, hanem a humor dominál. (A humor hangvételnként másodlagos a pátosz mögött, és leginkább az úttörő-tárgyú regényeket és a meséskönyveket hatja át.) Különböző

korokban Mark Twain, Daudet dolgoztak fel hasonló témát. Érdekes összevetni őket. Pl. a Koldus és királyfi történetét evvel az új szovjet változattal.

A csukcsföldi kis Ajvam halászni megy. Sajnos – már csak késő délután. Előbb nem lehetett, tanítás volt. A jégtábla elszakad a parttól, s Ajvamból a jégvilág Robinzonja lesz. A történet kalandosságában valóban Robinzonéval versenyezhet. Ajvam helyt áll, megbirkózik a nehézségekkel. Hosszú ideig kell várnia, míg megmentik. Saját naptárat készíti, május elsején kitűzi jégbarlangjára a kis vörös zászlót, és indulókat énekel, ahogyan az iskolai ünnepségeken megszokta. (Szomjuskín: *A jégvilág Robinsonja*.)

Jefremov, a Gyermekkönyv Háza szerkesztője leveleket idéz a Gyetszkaja literatura 1971. novemberi számában. Több mint ezer gyermeklevélből válogat, mind Sz. Mihalkov: *A Szovjet hazát szolgálom* című könyvével kapcsolatos. Ilyeneket írnak: „Nagyon tetszett a könyv. Sokszor elolvastam, és mindig többet tudtam meg a háború és a munka hőseiről. Ha megnövök, én is olyan szeretnék lenni, mint valamelyik az Orlov fivérek közül.” – „Szeretek olyanokról olvasni, akik küzdenek a Szovjet hazáért. Boldog és büszke vagyok, hogy vannak ilyen emberek, akik életüket nem kímélve a békéért, és az emberek boldog jövőjéért harcolnak” stb. – E levelek tanulsága szerint a gyerekek számára a legizgalmasabb kaland-, vagy fantasztikus regénynél, az indiántörténeteknél is megragadóbb a hazai hősök élete.

Ez a heroikus magatartás, az értelmes és tiszta élet keresése, ábrázolása néha érzelmes, direkt, vagy naiv, sokszor kitűnő formában valósul meg. S legyen lírai, vagy epikus leírás, hangvételében döntően pátoszos, vagy humorral áthatott, ez a határozott hovatartozás és szemlélet átüt minden történeten.

Akár a felnőttek irodalmában, itt is vissza-visszatérő motívum a háború. Felejtethetetlen, minden témára kihat, minden cselekménybe belejátszik. Az élmény, nem véletlenül, hosszú évtizedekre rázza meg az egész társadalmat. Mint ahogy Leníngrádban például alig, vagy egyáltalán nem akad család háborús halott nélkül, az irodalomban is kevés az olyan alkotás, aminek közvetve, vagy közvetlenül ne lenne köze a háborúhoz.

Csak egy kiragadott példa: Jakovlev *Érclovás a város felett* c. műve. Rövid történetek gyerekekről – gyerekeknek. A határvonal itt is elmosódott. Lényegében felnőttek számára azonos értékű olvasmány, stílusában, tartalmában egyaránt. Árnyalt, lírai képek a gyerekvilágból. A mindennapok. Egy kislfiú, hóna alatt a korcsolyával a jégpályára megy. Vagyis oda menne, de – a háborúhoz érkezik. Egy ember rosszul lesz az utcán. A kislfiú hazatámogatja. Pedig inkább korcsolyázna. Szeretne egy kislánnyal találkozni a jégen. De hát tulajdonképpen mi történt evvel az emberrel; erős, vállas, magas, nem látszik rajta hogy beteg lenne, miért dől olyan sápadtan a falnak? „Megmozdult az a rusnya szilánk. Annyi évig nyugton volt, és most... – Milyen szilánk? „– Ekkora kis semmiség, öcsém. Gránátszilánk. A háborúnak vége lett egyszer, de a szilánk maradt – feleli, s ujjával a mellére bök.”

A szovjet ifjúsági regényben sokszor bukkan fel ez a megbúvó, alattomos szilánk. Akkor is, ha egészen másról szól a történet. De gyakran éppen arról szól: ne felejtsetek el! „*Emlékezzetek Grisára*” a címe egy másik ifjúsági történetnek ebben a novella gyűjteményben, amely közvetlenül ír le egy megdöbbentő háborús epizódot egy kis gyerekhősről.

Ha lehet azt mondani – és lehet –, hogy az orosz irodalomban a kezdetektől fogva fontos szerepe van a nőalakoknak, ugyanígy azt is mondhatjuk, hogy a gyermek szeretete is megbecsülése is jellegzetes.

Az ifjúsági regény a forradalom hőskorával egykorú, és legnagyobbjai ebben a hőskorban születnek. Katajev: *Távolban egy fehér vitorla*, Ognjev: *Kosztja Rjabcev naplója*, Bjelih-Pantyelejev: *Skid*, Gajdar: *Timur és csapata*, Kasszilj: *Svambránia nagy titka* – hogy csak egyet-egyét említek. Marsak fémjelzi ezt a kort a költészetben, Csukovszkij, Mihalkov, versben, prózában egyaránt.

Mik a jellemzői ennek a forrásnak? – A gyerek megbecsülése, felnőthöz emelése, forradalmi hit, elkötelezettség, humánus. Játszódjék a történet iskolában – Gajdar: *Iskola*, Bjelih-Pantyelejev: *Skid* stb., – vagy iskolán kívül –, sehol sem található rejtett „gügyögés”, felsőbbeséges vállvergetés. A téma általában felnőtt téma: a közös harc, közös gondok. És ebben egyformán bukhatnak el és őrizhetik meg emberiségüket felnőttek és gyerekek.

Ognyev könyve a húszas évek végén került először magyar sajtó alá, a cenzúra kijátszására *Misztler Dalton és én* (– Egy amerikai diák naplója) címen, a cselekmény térbeli áthelyezésével, és az író nevének csekély változtatásával. A mű – akár csak a *Skid* – nagy hatást gyakorolt az akkori baloldali fiatalokra. A szerzők 21, ill. 19 évesek voltak, amikor a Dosztojevszkij-féle Szociálindividuális Nevelőiskolát (innen a rövidítés: SKID) elhagyva megírták annak történetét. A könyvben szereplő Jankli és Ljonyka a két író. Élményeiket avval a frissességgel és tehetséggel dolgozták fel, amely még ma is, új fordításban és kiadásban is elevenen hat.

Gajdar, Kasszil, Marsak, Csukovszkij és mások nevét a felszabadulás után ismertük meg. Hatásuk világosan mutatkozik a negyvenöt utáni magyar ifjúsági irodalomban is.

Ez az ábrázolásmód mutatkozik a háború utáni termés javában. Pl.: Fagyejev: *Itjú gárda*, Kasszil–Poljanovszkij: *Volodja utcája*. És ezt látjuk ma is, nem egy ifjúsági könyvben. Az írók nem félnek felnőtt problematikához, társadalmi valósághoz közelíti a gyereket, bemutatják a gyarló felnőtteket is, akik között él. (Nem fasisztákat, mai embereket, mai hibákkal!) Az ifjúsági társadalmi regények nem szűkítik le a valóságot, széles tablójúak.

Itt van például Szerbakov: *Tyimka szárnyai* (1970) c. regénye. A tíz év körüli Tyimka szembetalálkozik Zsóra bácsi tragédiájával, és Szerkiz alezredes egykori vétkével. Az alezredes a háború folyamán nem mert kiállni barátja mellett. – „De mi is az a bátorság?” – veti fel a címlapon mottójában a könyv. És kiténik: a próba egy életre szól, korától függetlenül, egyforma erőfeszítést követel az embertől. Tyimka, Edka, Gyimka tündéri gyerektriója mellett a felnőtt szereplőgárda is az előtérben, és reflektorfényben áll.

A. Lihanov sem fél feltárni egy család konfliktusát. Könyvének mottója: „Ne sírj, ne neved, próbáld megérteni.” Az idézet Spinózától való. De vajon megálta volna a nagy filozófus sírás vagy nevetés nélkül az életet ebben az anyóssal együtt lakó családban? A nagymama állandóan az ikon előtt térdel, és uszítja egymás ellen a fiatalokat. Mikor aztán sikerül neki szétugrasztani őket, nagyon is jól tudja, hogy vejének visszatérését korántsem várhatja a szentektől. Azonnal levelet fogalmaz a vő munkahelyére, a gyári pártszervezetbe. Jól kiismeri magát az álszent kisöreg. Anya, apa sodortatják magukat az eseményekkel, nehezen döntenek, mind elvétí valahol, csak a két gyerekhős, Kolyka és Tyemka ártatlanok. Egyikük azt mondja: „Olyanok vagyunk, mint a kerékpár küllői. A felnőttek hajtják a gépet, a küllők forognak a kerékekkel.” – A tanítónő is rideg, kemény, álszent. Ilyet is ritkán festenek ifjúsági regényben. Pedighát ilyen is van. Hozzátartozik a valósághoz. És ezt az író nem szűkíti le, olyan őszinteséggel tárja fel, mintha csak felnőtteknek írta. (Lihanov: *Labirint*, 1970)

Ribakov hőse, egy szakközépiskolás fiú autószerelő telepen tölti nyári, szüneti gyakorlatát. Nemcsak a gyerekek, de a munkások ábrázolása is meggyőző, érényeikkel, hibáikkal egyaránt. Majd feltűnik a személyi kultusz időszakának árnya is egy felnőtt személyében, aki az idő tájt aljasan viselkedett. Most így védekezik: „Nem én tehetek róla, hanem a Kor.” Mire a könyv hőse, Kros, így válaszol: „Nincs rossz kor, csak rossz emberek.” – Ez így persze kissé leegyszerűsített szemléletmód. (Ribakov: *Kros kalandjai*, *Kros kalandos vakációja*, 1970.)

Magát a gyermektársadalmat az úttörő tárgyú regények festik. Ezekben a felnőttek világa nagyjából halvány dekoráció, csupán háttér: mama, papa, tanárok és ifivezetők elmosódott, általában pozitív tömege. A feladat a jótanulás és a jó közösségi munka. A nálunk ismertek közül kiemelkedik Prilezsajeva egy-két könyve, és Noszov régebbi művei, *A vidám család* és *a Misa története*. Noszov ezekben a kis-

regényekben, történetekben, és a *Jóbarátok* c. regényben kitűnő gyerekalakokat teremtet, és sikeresen tükrözteti a társadalom egészséges tendenciáit.

Modernkedő formaelemek, stílus, szerkesztésbeli új utak, játék idővel, térrel, különös szimbólumvilág nemigen mutatkozik. Az ifjúsági regény hagyományos utakat követ. S ezen belül alkot nemegyszer klasszikusait. Humorban, eredetiségben a kicsiknek szóló mesés, verses könyvek emelkednek egészen magas rangra. (Pl. Prokofjeva: *A sárga táská*, Uszpenskij: *Krokodil klub, Kátya és a krokodil*). A kedvelt krokodil mellett a mackó, a sün és az erdő valamennyi állata feltűnik a mesés és természetleíró könyvekben nagy szeretettel és megjelenítő erővel ábrázolva.

Gazdag és értékes a tudományos ismeretterjesztő irodalom. Ugyancsak nagy volumenű a fantasztikus és kalandos regények kiadása. A sci-fi írója (pl. Beljajev, Jefremov) a világűrben is morális feladatokat tűz hősei elé, akik úgy küzdenek bármely csillagon, akárcsak ha otthon lennének.

A történelmi művek sorában Jan, Alekszejev és mások régműltről szóló könyvei mellett újra és újra megjelenő téma 1917, a forradalom. Szolovjov: *A müezzinfia* (1971) c. könyvében tatárok, üzbégek, kínaiak, muzulmánok közé vezeti az olvasót, és nemcsak izgalmas kalandokról számol be fáradhatatlan anekdotázó kedvvel, de meggyőzően ábrázolja a nagy változást, amit a forradalom az elmaradt kisázsiai világban véghezvitt. Erről az időszakról szól Pantjelejev is könyvében (*Utak hazafelé*). A Skid előtörténetét közli itt, s a már annyiszor megírt korról élményszerűen izgalmas, szép freskót tár elénk. És itt ismét megmutatkozik a források, a kezdet jellemző vonása: – nincs éles határvonal a gyerekek és a felnőttek irt regény között.

CSÍKHELYI LENKE

A BOLGÁR ÉS LENGYEL IFJÚSÁGI IRODALOM

Bulgáriában – néhány képeskönyvtől és klasszikus ifjúsági műtől eltekintve – gyermek- és ifjúsági irodalmat csak a Narodna Mladezs, a Dimitrovi Komszomol kiadója ad ki. Gyermek-, ifjúsági és felnőtt szépirodalmon kívül foglalkozik szervezeti, módszertani kézikönyvek és ismeretterjesztő könyvek kiadásával is.

A bolgár ifjúsági irodalom sokkal rövidebb utat járt be eddig, mint a magyar. Az öt évszázados török rabság megbénította Bulgária egész szellemi életét, Botevig (1849–1876) szépirodalomról úgyszólván alig lehet beszélni. Az ifjúsági irodalmat a kényszerűség hozta létre. A szakképzettség nélküli tanítók sem tankönyvekkel, sem egyéb taneszközökkel nem rendelkeztek, kénytelenek voltak maguk fabrikálni tanulságos versikéket, történeteket. Nem is sejtették, milyen kellemetlen örökséget hagytak ezzel a későbbi ifjúsági írókra. A bolgár gyermekirodalom úgyszólván máig vonzolja a didaktizmus kölcscét. Még a huszadik század első felének klasszikus gyermekírói (Elin Pelin, Ran Boszilek) sem mentesek tőle. Különösen kapóra jött a didaktizmus a személyi kultusz korának dogmatikus szelleme számára. Elárasztották a könyvpiacot a primitív módon megírt, sematikus történetek, központjukban a tökéletes úttörővel, aki példa mindenben, olyan kiváló, hogy alighanem varázserővel is kell rendelkeznie, ha mindazt véghez tudja vinni, amit az író állít róla.

Ez az úttörő csak frázisokban tudott beszélni, csalhatatlan receptjei voltak a helyes viselkedésre stb.

1964-ben, amikor Georgi Misev elbeszéléskötete, „A kölyök” megjelent, még javában az ilyen jellegű könyvek voltak divatban. Misev után azonban jelentkezett az új generáció többi tagja is: Koljo Georgiev (Jóéjszakát, apu 1965, Jóbarátok 1966, Harmincegy pár ökör 1968, Álmodok a valóságban 1971), Sztaniszlav Sztratiev (Magányos szelmalmok 1969), Szimeon Janev (De mielőtt a ringbe lépnek 1970), Georgi Danailov (Kinn játszanak a gyerekek 1970). 1968-ban jelent meg Georgi Misev újabb könyve, a Figuránsok.

Ezeknek a könyveknek két érdekes közös vonásuk van. Az egyik az, hogy valamennyi szerző bemutatkozásnak szánja őket. Az új nemzedék új korszakot is jelent: új, őszintén átértett és bensőséges, valóságos és emberi világ ábrázolását. Ezek a szerzők megtalálták az utat a gyermek igazi világához. Másik közös vonásuk: könyveik egyaránt szólnak gyermekeknek és felnőtteknek. Nem új jelenség ez, a világirodalom klasszikus gyermekkönyvei szinte mind tartalmaznak olyan gondolatokat, amelyek elsősorban a felnőtteknek szólnak. Az, hogy ez a törekvés ennél a bolgár írónemzedéknél ilyen hangsúlyozottan jelentkezik, talán ahhoz a folyamathoz kapcsolható, amellyel az utóbbi időben egyre gyakrabban találkozunk a világirodalomban, a színház- és filmművészetben: a gyermek központi szerepet kap. A gyermek, a gyermeki pszichikum az emberi vonások legtisztább formáinak hordozója. Ez a gyermeki jellem a környezettel való összeütközések sorozatában fejlődik, kialakulása során találkozódik azokkal az ellenséges körülményekkel, amelyek akadályozzák az emberi személyiség normális és harmonikus fejlődését.

Érdemes közelebbről megismerkednünk ezzel a gyermek-hőssel. Legfontosabb jellemvonása az, hogy *mindennapi* gyermek. Az írók és olvasók egyaránt megcsömöröltek az emberfeletti tökéletes úttörőtől, az üresen elpufogatott nagy szavaktól. Ennek reakciójaként ezekben a könyvekben nincsenek nagy kalandok, hőstettek, nagy horderejű események. A szerzők szinte hangsúlyozottan kerülnek a rendkívülit. Az elbeszélések, regények témái gyerekszínek, gyerekkori emlékek, vakációk – a mindennapi élet. Igen nehéz vállalkozás ez, hiszen a gyerekkorhoz könnyebb út is vezet: a kalandos, izgalmas történeteken keresztül. Ezek az írók azonban mindenekelőtt azt akarják, hogy higgyenek nekik, ezért csak olyan témához, környezethez nyúlnak, amit jól ismernek. Újra és újra felbukkanó motívum a szerzők saját gyerekkora: egy-egy izgalmas játék, csíny, konfliktus emléke. Ezek a hajdani gyerekek semmiben sem különböznek a maiaktól, hiszen az erkölcsi mérce, amellyel az író méri őket, korunk mércéje. A gyermek testesíti meg a jövő embereszményét, akinek azonban a mai mindennapokban cseppet sincs könnyű dolga, ha meg akarja őrizni erkölcsi tisztaságát.

Az események, amelyek során jelleme fejlődik, nem világrengetőek. A mindennapi apró konfliktusok ürügyén mindannyiunkat közelről érintő etikai témák kerülnek szóba.

A gyermekhős ellenfelei ismerős figurák. Apró, hétköznapi aljasságok elkövetői: tyúktolvajok, garázda részegek, hatalmukkal visszaélők, a gyerekek tudatlanságát, jóhiszeműségét kihasználó csalók. Megtörtént a felnőttek trónfosztása, hétköznapi emberek lettek, akiket a gyerek a maga tiszta lelkének szigorúságával tesz mérlegre. Nem hiányoznak azonban a „gyerekszívű”, becsületes, közvetlen, érzékeny, álmodozó felnőttek sem. Általában ők a szerző gondolatainak hordozói.

Az utóbbi években elvétve megjelent egy-két olyan írás is, amely a családi élet konfliktusaival, a szülők válásával, és a gyerekek válás utáni helyzetével foglalkozik (pl. Cilia Lacseva: Ház a folyó mentén). Ez a téma azonban még mindig igen éles vitákat vált ki a felnőttek körében, s nem mondhatjuk, hogy polgárjogot nyert.

Az új nemzedékkel kapcsolatban feltétlenül szólnunk kell a regények, elbeszélések művészi megformálásáról. Mindenekelőtt arról, hogy ezek az írók, úgy tűnik, megtalálták a megfelelő hangot: az intim, bensőséges, nagyképűségtől, didaktizmustól mentes, meleg baráti tónust. Érdemes külön kiemelni az egyszerű, tiszta,

költői szépségű nyelvet, amelyen írnak. És még valamit: ezek az írók sohasem felejtik ki a szépirodalomból a *szépet*. Nem elsősorban a stílus szépségére gondolok itt, hanem arra az emberi melegségre, szeretetre, különösen gyermekszereetre, amely minden sorukból árad.

E nemzedék törekvéseinek kitűnő szimbóluma Georgi Misev *Figuránsok* című könyve, amely hamarosan magyarul is megjelenik. Misev gyermekhősei, akik egy nyári vakáción keresztül cipelik a hegyekben a kitűzőrudakat, nemcsak egy új etika alapjait tűzik ki, hanem a modern bolgár ifjúsági irodalom útját is.

*

Lengyelországban négy könyvkiadó foglalkozik gyermek- és ifjúsági könyvek kiadásával: a Nasza Ksiegarnia (a Lengyel Pedagógus Szakszervezet kiadója), a Horzonty (a Lengyel Harcer Szövetség kiadója), az Iskry és a Ruch.

A lengyel gyermek- és ifjúsági irodalom előzményei nagyjából hasonlóak a miénkhez. A felszabadulás utáni években ugyanúgy „virágzott” a szatíra, a paródia, a karikatúra, mint nálunk. A lengyel ifjúsági irodalom új korszaka 1956 után kezdődik: írni kezdenek olyan dolgokról is, ami addig tabu volt az ifjúsági irodalomban. Elsősorban serdülőkorú problémákról, szexualitásról és szülőkről.

A jelenlegi lengyel ifjúsági irodalom igen izgalmas terület. Mintha valamilyen rendszer szerint tudatosan térképeznék fel azokat a közösségeket (család, iskola, mozgalom, baráti kör), amelyekben a gyermek mozog. Sokszor igen bonyolult emberi viszonyokat, kapcsolatokat tár fel.

A gyermek életének színterei közül a család az, amivel a legszívesebben és a legszélesebb körben foglalkoznak a lengyel ifjúsági írók. Azt hiszem, egy ország ifjúsági irodalma sem ábrázolja olyan sok variációban a családot, annak típusait, mint a lengyel. Igen gyakran tárgyalja a család, a házasság felbomlását. Lengyelországban már időszertülné vált az a kérdés, hogy szabad-e az ifjúsági irodalomnak ezeket a fájó problémákat említenie. Náluk megszilárdult az a nézet, hogy helyes a való világot bemutatni, nem kell tehát eltitkolni azt a problematikát, amellyel a gyerekek saját életében találkozhatnak, vagy amely a jövőtől való félelemmel tölti el.

A lengyel ifjúsági írók arra a kérdésre keresik a feleletet: milyen is a modern család? Meg kell jegyeznünk, hogy elsősorban értelmiségi, művész- vagy hivatalnokcsaládot ábrázolnak. Nagyon kevés az olyan könyv, amely a munkáscsaládot írja le, és egyetlen egy (Górkiewiczowa: *Mégis öröml!*) szól a struktúrájában változó falusi családról.

Sokáig a *hagyományos család* ábrázolása volt a leggyakoribb – feltehetőleg azért, mert az írók ezt ismerték legjobban. Ez a család a következőképpen fest: az apa a kereső, az anya a családi tűzhely őre. A gyermekektől elvárják az engedelmességet, a jó tanulmányi eredményt, és a társadalmi szokások elsajátítását. A gyerekek – kisebb szolgálatokat leszámítva – nem vesznek részt semmiféle családi ügyben. Ilyen körülmények közt nem beszélhetünk nevelésről, hiszen amit az ilyen családokban annak neveznek, többnyire egyértelmű a fizikai gondoskodással. Ebből pedig az következik, hogy a gyermekben fellép az elégedetlenség, önmaga belső tökéletesítésének hiánya, s kívülről keres segítséget. Az ilyen családokban következik be a fiatalok lázadása az öregek ellen – így bosszulja meg magát az igazi közösségi kötelek hiánya. A gyerek, aki nem szólhat bele a család életébe, egy másik életet épít ki magának, amelyről a szülők esetleg nem is tudnak (Ozogowska: *Egy lány meg egy fiú*, Jaworczakowa: *A napos oldalon*).

Előfordul az is, hogy a hagyományos család csonka: „hagyományos anya” szerepel például Rolleczek: *Kedves kis családom és én*, „hagyományos apa” Glinska: *Kasia és a többiek* c. könyvében. Mindkét esetben tanácstalan, élheteretlen szülővel van dolgunk, akin végül a gyerekeknek kell segítenie.

Ritka, mint a fehér holló a *modern család ábrázolása*. Ebben a családban az apa és az anya jó barátságban van egymással, a nyugodt légkört a család valamennyi tagjának együttműködése teremti meg. A szülők észreveszik a nevelési problémákat,

és igyekeznek is leküzdeni azokat. Az ilyen családban a gyereknek szabad bírálni a felnőttek viselkedését (Jaworczakowa: Mondok neked valamit, Százszorszép).

A lengyel ifjúsági regények leggyakoribb hőse – s tegyük hozzá, legpozitívabb hőse a *modern magányos anya*. Nehéz körülményei ellenére gondosan neveli gyermekét, érzelmi, erkölcsi nevelésre is jut ideje (Anna Kowalska: Szeretem a szerdát). Nagyon érdekes kérdés, vajon miért van az, hogy az igazán modern nő alakja a lengyel ifjúsági irodalomban mindenképp előtt a gyermekét egyedül nevelő anya. Az olvasónak már-már az az érzése, mintha a szerzők nem tudnának modern anyát normális családi környezetben megrajzolni. Talán az is közrejátszik ebben, hogy a demokratizmusra épülő család még elég újszerű intézmény...

Gyakrabban ábrázolják a *látszatra modern* családot, amelyben a szülők a pénzt, a boldogulást hajszolják minden áron, ebben van közöttük összhang. Vagy pajtáskodni próbálnak a gyerekükkel, elfelejtve, hogy nem ugyanahhoz a generációhoz tartoznak. Viselkedésük izléstelen, nevetségessé válnak. Hamisan modern az a család is, amelyben a gyereket, attól való félelmükben, hogy elvesztik a szeretetét, sorára hagyják (Kurczab: Hét zöld füzet).

Érdekes módon ritkán foglalkoznak a lengyel ifjúsági könyvek az iskola és az ifjúsági mozgalom problematikájával. Kevés olyan ifjú regényhős van, aki él az iskolában – a legtöbb könyvben az iskola valahol a fiúk és lányok életének perifériáján található, inkább úgy tárgyalják, mint nyomasztó kötelezettséget, nem mint igazán fontos területet. Az iskola mindenekelőtt szereotíp élményeket jelent: félelem a feleléstől, vagy öröm afelett, hogy sikerült megúszni. Igen ritkán foglalkozik ifjúsági könyv egy osztályközösség életével, az ott lezajló legtipikusabb folyamatokkal. (Ozogowska: A zöld pecsét titka, Niziurski: Kópék könyve).

A jellemek fejlődése itt is a környezettel való konfliktusok során fejlődik. Míg azonban az említett bolgár könyvekben a mindennapok apró konfliktusaival találkozunk, addig a lengyeleknél a jellemformáló erő mindig valami nagy krízis vagy kaland. A gazdag, változatos cselekmény, az izgalom közelebb áll a korosztály igényeihez, viszont egyes könyvekben oda vezet, hogy nincs a történetnek egyetlen olyan gyerekszereplője sem, akinek ne volna valami súlyos, felnőtteket is erősen megviselő problémája. Szerencsére ezek a kivételek, a könyvek többségében megfelelő arányban találhatunk izgalmat és humort, problémát és szórakozást.

A lengyel ifjúsági regények stílusa, ábrázolásmódja általában egyszerű, eszköztelen, szókimondó. Sajnos, nyelvi szempontból a könyvek nem túlságosan igényesek, az írók előszeretettel alkalmazzák a diáknyelvet hőseik jellemzésére, méghozzá – érzésem szerint – a szükségesnél nagyobb mennyiségben.

*

Összegezve: úgy vélem, az utóbbi évek bolgár és lengyel ifjúsági irodalma egyaránt figyelemre méltó. Sajnálatos körülmény, hogy kiadói kapacitás hiánya miatt elenyészően kevés kerül kiadásra nálunk ezekből a könyvekből. Reméljük, hogy a továbbiakban ez a lehetőség nagyobb lesz, és gyermekeink, serdülőink több bolgár és lengyel könyvet olvashatnak, jobban megismerkedhetnek e két országban lakó társaik életével, problémáival.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IFJÚSÁGI IRODALOMRÓL

Bár az ifjúsági irodalom minden országban tekintélyes olvasótáborral rendelkezik, az irodalom egészében elfoglalt helye és szerepe máig sem tisztázott. Az irodalomelméleti munkák nagy többsége teljesen figyelmen kívül hagyja, az irodalomtörténészek is általában rangon alulinak tartják a vele való foglalkozást, s csak az egészen részletes irodalomtörténeti művekben kap külön fejezetet. E tekintetben Bori Imre kitűnő összefoglalója (*A jugoszláviai magyar irodalom története*, 1968.) sem képez kivételt: ott is csak a monográfikus fejezetek bibliográfiai részében találunk utalásokat az ifjúsági művekre. A legtöbb irodalomkritikus sem vesz tudomást az ifjúsági kiadványokról. A vajdasági magyar folyóiratokban – egészen a legutóbbi évekig – csak elvétve találtunk ifjúsági művekről szóló bírálatokat. Rendszeres és érdembeli kritikákat tulajdonképpen csak a *Magyar Szóban* olvashattunk, elsősorban Szűcs Imre jóvoltából. Feltűnő viszont, hogy a *Képes Ifjúság* – a jugoszláviai magyar fiatalok nálunk is jól ismert hetilapja – még az ifjúsági regénypályázat díjnyertes műveiről sem közölt ismertetést.

*

A jugoszláviai magyar ifjúsági irodalom múltjáról meglehetősen keveset tudunk. A két világháború közötti időszak ifjúsági irodalmát elsősorban Tamás István könyvei (*Szabadkai diákok*, 1933; *Tűcsök*, 1935; *A petyautats*, 1937; *A citromgárda*, 1937.) fémjelzik. A felszabadulás után jó ideig nem látott napvilágot jelentősebb ifjúsági kiadvány, mert a negyvenes évek második felében megjelent Weigand József-könyvet, az *Utazás meseföldre* – amely izig-vérig a múltban gyökerezik – semmiképpen nem tekinthetjük annak. Ha a legkisebbeknek szóló képeskönyvektől és mesekönyvektől eltekintünk, akkor az ötvenes évekből is mindössze két mű érdemel említést: Debreczeni József *Az első télidő* (1953) c. munkája és Sulhóf József fordulatokban gazdag háborús kalandregénye, a *Varázsvessző* (1956). A jugoszláviai magyar szellemi élet általános fellendülését hozó hatvanas években az ifjúsági irodalomnak nemcsak mennyiségi, de minőségi változása is szembetűnő. Mindjárt az évtized első évében nem kevesebb, mint négy ifjúsági könyv jelenik meg (Bogdánfi Sándor: *A nagy kaland*; Kopeczky László: *Segítség, lopok*; Németh István: *Lepkelánc*; Sulhóf József: *Csöpi*), nem számítva itt Fehér Ferencnek ugyanebben az évben *Az én nyuszim* címmel kiadott gyermekverseit. Ezek közül a könyvek közül – különböző okokból – a *Csöpi* és a *Lepkelánc* érdemelnek megkülönböztetett figyelmet. Az előbbi a hatvanas évek legnagyobb közönségsikert elért ifjúsági regénye volt. A második világháború idején játszódó történet tizenhat éves címszereplője és érettségire készülő szerelme, Bárány Karsai a viharos időkben nem érnek rá szerelmükkel foglalkozni, mert megértik, hogy vállalniuk kell a partizánharc veszélyeit. A regény legfőbb erénye az ügyes cselekménybonyolítás és a társadalmi háttér hiteles ábrázolása. Sajnálatos viszont, hogy a jellemrajzok meglehetősen elnagyoltak. Nagyjából hasonló erények, de még súlyosabb hiányosságok jellemzik a szerző utolsó ifjúsági regényét, az 1969-ben megjelent *A nagy mutatványt*, amelyben bőven találunk érzélgős, hatásvadász jeleneteket. A történet hőse a tizenkét éves Misa, akinek apja bányakatasztrófa áldozata let. A fiú édesanyjával együtt elköltözik a bányatelepről, majd váratlanul megbetegszik

s kórházba kerül. Édesanyja nem látogatja meg s felgyógyulása után sem megy el érte, így Misa nevelőszülőkhöz kerül, Zsuzsi nénihez és Péter bácsihoz, a hajdani artistákhoz, akik minden jóval elhalmozzák. Csak a történet végén derül ki, hogy az anya egyáltalán nem akart megszabadulni fiától, csupán egy autószerencsétlenség következtében elvesztette emlékezőtehetségét, amelyet csak akkor nyer vissza, amikor az idős házaspár összehozza őt fiával. Zsuzsi néninek ez volt az igazi nagy mutatványa: így vizsgázott önzetlenségből, bár tudta, hogy ennek következménye esetleg Misa elvesztése lesz.

Egészen más típusú író Németh István, aki az ifjúság számára írt műveiben, így a *Lepkelánc* elbeszéléseiben is, szinte teljesen azonosul fiatal hőseivel. Tárgyát legtöbbször gyermekkori emlékeiből meríti, de szemléletmódjában nyoma sincs a mindent megszépítő messzeségnek, mindig igyekszik a realitások talaján maradni. Némethnek nem erénye a cselekménybonyolítás. Annál nagyobb mestere viszont az alig visszafogott liraisággal történő gyermekábrázolásnak és a nyelvi jellemzésnek (*Az új cipő, Téli rege...*). A tanmeseszerűséget, az oktató hangot kerüli, mert meggyőződése, hogy a helyes tárgyválasztás és a művészileg igényes feldolgozásmód önmagáért beszél. A *Lepkelánc* elbeszélései is főként lélektani hitelességüknek és költői szépségüknek köszönhetik nem mindennapi sikerüket a fiatal és felnőtt olvasók körében.

Az ifjúsági irodalom igazi fellendülését azonban az ifjúsági regénypályázat hozta meg. Eppen ezért talán nem lesz érdektelen, ha a díjnyertes és a kiadásra javasolt műveket egy kissé közelebbről is szemügyre vesszük.

A pályázat első díját Gion Nándor nyerte *Engem nem úgy hívnak* c. (1970) regényével. A felnőtté válásról eléggé kegyetlen őszinteséggel szóló könyv hősei: Péter, a rokonszenves ipari tanuló, akiről csak a regény végén tudjuk meg, hogy őt nem úgy hívják, hanem Orbán Lajosnak, a túlzottan takarékos és fontoskodó Polák, az ügyesen rajzoló H. Sz. Dollár, no meg a teherhajón érkező és hamar távozó szőke kislány, Andrea. Gion látszólag szenvtelenül meséli el a történetet. Rövid mondatai legtöbbször csupán tényközlésre szorítkoznak. Gyakran él az ismétlés módszerével is, ám könyve mégsem válik unalmassá, s ebben a mai mondanivaló mellett a mű alig visszafogott liraisága is vitathatatlanul szerepet játszik. A menekülés motívuma is felbukkan a regényben: a kamaszhős szökni készül Andreával, de terve meghíúsul, mert a hajó – akárcsak Péter gyermekkorá – a vártnál korábban távozik. Csöppet sem vidám és optimista történet az *Engem nem úgy hívnak*. Ahogy a szerző mondja: „Nem írhattam erről túlságosan vidám könyvet, mert nekem időnként nagyon hiányzik az az ormótlan teherhajó. De azért biztos vagyok benne, hogy megvan még valahol, csöndesen úszik a vízen, és amikor néha kiköt a part mellett, a gyerekek felfedezik rajta azt a szőke és nagyon tiszta kislányt, aki mindennek tud örülni, és szeret hangosan nevetni.” Az *Engem nem úgy hívnak* azzal is túlnő a hagyományos kamasztörténetek keretein, hogy fiatal hősei legtöbbször a mai élet valódi problémáival találják magukat szemben.

Szép és megérdemelt sikert aratott Gion legújabb ifjúsági regénye, a *Postarablók* is, amely 1972-ben jelent meg a Fórum és a Móra kiadó közös kiadványaként. A történet gyermekhősei a sikertelen postarablási kísérlet helyett a telefonközpont segítségével egy éjszakára „átveszik a dolgok irányítását”, s ily módon akadályozzák meg a játékra kényszerített felnőtteket a gaztettek elkövetésében. A mai valóság problémái a *Posarablók*ban is jelen vannak, a szerzői szándék is tiszteletre méltó, ám a megvalósítás nem sikerült úgy, mint a díjnyertes regényben.

Domonkos István második díjas regénye, a *Via Italia* (1970) mozaikszerűen épül fel. A jobbára csak tilalomfákból álló iskolai élet, a baráti körök és családi otthonok jelzésszerű, s olykor eléggé egyoldalú, kevéssé lényegre tapintó ábrázolása képezik a mozaikkockákat. A regénynek két hőse van: Balázs Feri, akit egy diákcsinny miatt kicsaptak az iskolából, valamint az első világháborúban szerzett testi-

lelki sérülésektől még mindig szenvedő Deda, aki még nyugdíjától is megfosztva, szegényen, de szabadon él s egyre készül élete nagy álmára, az öregsége és betegsége miatt megvalósíthatatlan olaszországi útra. „Az örökkévalóság dalai a szabadságról szólnak. A megnyugvás egyenlő a rabsággal, a belenyugvás a halál. Deda szabad ember. A falumban, ha róla beszélnek, azt mondják, hogy kelekótya, csavargó. Tiltakozom. Ez ellen tiltakozom ebben a könyvben, és a korlátok ellen, melyek nálunk annyira elszigetelik a gyereket a felnőttől.” Sajnos, ez a szépen megfogalmazott szerzői szándék magából a műből nehezen olvasható ki. A jó témával Domonkos nem tudott mit kezdeni. A *Via Italia* tele van ellentmondásokkal, a külső és a belső valóságtól egyaránt elrugaszkodó, a fiatal olvasókat mindenképpen zavaró részletekkel, nem is szólva a kizárólag polgár- és pedagóguspukkasztás funkcióját betöltő, ellen-nevelést szolgáló epizódokról.

Az ifjúsági regénypályázat harmadik díját Deák Ferenc nyerte, akinek már korai műveiben is jelentős szerepet kaptak a gyermekkori élmények, bár első ifjúsági műve, a *Bagoly és csizma* csak 1969-ben jelent meg. A kis kötet elbeszélései a tanyai gyerekek „apró örömeiről és nagy-nagy magányáról” szólnak. Deák ifjúsági műveinek domináns alkotóeleme a gyermeki tisztaság és játékosság iránti nosztalgia. Szép példa erre a díjnyertes *Zsivány* (1970) is, amelyben – akárcsak Gion regényében – ismét találkozunk a menekülés motívumával. A gyermeki lélek kitűnő ismeretéről valló, érdekes, olvasmányos regény a *Zsivány* – két fiú lopott vakációjának története –, bár nem mentes bizonyos ellentmondásoktól. Deák Ferenc életművét – így ifjúsági műveit is – korábban már viszonylag részletesen bemutatottuk a JELENKOR olvasóinak, ezért tekintünk el itt értékes ifjúsági regényeinek-elbeszéléseinek behatóbb tárgyalásától.

A regénypályázat kiadásra javasolt – és időközben már megjelent – művei közül Németh István *Vadalmájában* (1970) újra találkozunk az író legfőbb erényeivel, ám a *Lepkelánc* elbeszéléseire annyira jellemző költőiséget hasztalan keressük új ifjúsági regényében. A mű hőse – Ati – falun élő nagyszüleinél tölti nyári vakációját. Élményeit barátjához, Pókhhoz írt közvetlen hangú beszámoló leveleiből ismerjük meg. Udvarlási próbálkozásról, verekedésről, apró kis „szélhámosságokról”, csínytevésekről értesülünk, de megismerkedünk néhány érdekes és találoan jellemzett felnőttel is: a folyton zsörtölődő nagymamával, a melegszívű, de a tütüt igen kedvelő nagypapával, a csősszel, no meg a kissé sematikusán bemutatott Nagyszerű tiszteletessel. A sok apró kaland mellett Ati legnagyobb élménye az lesz, hogy megismerkedik apja múltjával, akinek gyermekkori „hőstettei” között egy dinnyelopás és a ház felgyújtása is szerepel. A már említett sematikus és ma már kissé anakronisztikusnak tűnő figura és egy-két naturalista részlet ellenére olvasmányos, közvetlen hangú, élvezetes humorú és tanulságokban gazdag ifjúsági mű a *Vadalma*.

Fehér Kálmán pályázati regényében, az *Összjátékban* (1970) az egymással folyton verekedő, életveszélyes játékoktól, sőt, a már-már rendszeressé váló lopásoktól sem visszariadó kamaszbandák tagjait – akik korábban nemes célok, így a partizánok segítése érdekében követtek el kisebb-nagyobb törvénytöréseket – a sportolás vezeti a helyes útra. A kosárlabdázás révén ismerik meg a közös célkitűzésért folytatott küzdelem értelmét és szépségét, a csapatjátékokban nélkülözhetetlen összjáték pedig a közösségi szellemre tanítja meg őket. Így végső soron nem egyik társuk „köpésének”, hanem a sportolásnak tudható be, hogy szinte egyik napról a másikra felhagynak korábbi életmódjukkal, s végül a mostoha körülmények ellenére is beverekszik magukat a köztársasági ligába. Persze nem lesznek makulátlan hősök, nem úsznak szemben az árral. A történetet egyes szám első személyben elmesélő nagy Gólem is – igaz, némi morfondírozás után – természetesnek veszi és elfogadja a jogtalan anyagi előnyöket, mert tisztában van vele, hogy ha megjártszáná az öntudatost, akkor az adott közösségben még azt sem kapná meg, ami különben járna.

Tolnai Ottó munkája, az *Ördögtej* (1970) nem tekinthető sikerült ifjúsági regénynek. Tele van szürrealista elemekkel, homályos, kusza, nehezen követhető részletekkel, de az újabb és újabb asszociáció-sorok okozta kitérők, fékező momentu-

mok miatt a fiatal olvasók számára elengedhetetlenül szükséges cselekményességgel is adós marad. „Elviselhetetlenül égett a szemem – mondja egyhelyütt az elbeszélő –, de nem tudtam becsukni, nyitott szemmel aludtam, ébren álmodtam, vagy...” Az efféle részletek s az ezeket követő leírások gyakran megfelfejthetetlen rejtvényeket jelentenek az ifjú olvasók számára, akik alig-alig tudják eldönteni, hogy mikor olvasnak valóban megtörtént eseményről, és mikor álmról. A keresett szellemességek sem válnak a regény hasznára, nem is szólva az egyoldalúan ábrázolt pedagógus figurákról. Mindenesetre nagyon elvesztette arányérzékét az a kritikus, aki az ifjúsági irodalomnak olyan remekei mellett sürget helyet az *Ördögtejnek*, mint: *„ál utcai fiúk* és a *Légy jó mindhalálig*, hiszen a fentiekben csak vázlatosan érintett okok miatt az is kérdéses, hogy Tolnai könyve egyáltalán ifjúsági műnek tekinthető-e.

Bogdánfi Sándor az *Óriások* (1971) c. regényével – mint maga mondja – verseci iskoltársainak, saját gyermekkorának és egy olyan eszmének óhajtott tartozását leróni, amely „a soknemzetiségű Vajdaságban csírázott és sarjad immár három évtizede: a testvériségnek”. A regény cselekménye a második világháborút megelőző években kezdődik. Hősei különböző nemzetiségű bánáti kamaszok. Hétköznapijaikról, bontakozó szerelmeikről és helytállásukról szól a történet. Mert a német megszállás idején a kis társaság tagjai nagyon hamar megértik, hogy elérkezett a cselekvés ideje. Felhívásokat, röplapokat terjesztenek s megbosszulják kedves latin-tanáruk halálát. Am egykori osztálytársuk – aki a rendőrségen vállal szolgálatot – tudomást szerez tevékenységükről, s üldözőbe veszi őket. A fiúk már nem tudnak átszökni a partizánokhoz, rendre elesnek a harcban, egyikük sem éri meg a felszabadulást. A szerző igyekszik kerülni a sablonokat, bár nem mindig sikerrel, néha bizony eléggé fekete-fehérben ábrázol. De a regény hősei – a 3 méteres óriássá növesztett Ócsi kivételével – nem tekinthetők rendkívüli gyerekeknek, csupán ösztönös kis forradalmároknak, akik a nagy történelmi vihar idején vállalták a cselekvést, a veszélyt, a halált... Ilyen értelemben voltak óriások a verseci kamaszok.

Mirnic Zsuzsát egészen a pályázatig főként a Képes Ifjúságban és más lapokban megjelent lényeglátó és igényes riportjaiból ismertük. Az *Égig érő ták* (1971) első terjedelmesebb szépprózai munkája. Témája a felnőtté válás. Hősnője Kardoss Lóci, egy jómódú család elkényeztetett, „agyonnevelt” gyermeke, aki fokozatosan elidegenedik családjától, a négyosztobás luxuslakástól, s amikor Laci bácsi segítségével gondolkodni kezd, rájön, hogy neki az értelmes és hasznos élet útját kell választania. Anyja megalkuvása, nagyozolása, a munkanélküliség, az iskolai „fúrások” és egyik osztálytársának, Rózsának példája teljesen érthetővé teszik választását, nem is szólva „nagymenő” apjáról, akit alig lát otthon. A regény valóságábrázolása hitelesnek tűnik, ám a jellemek eléggé elnagyoltak. Az író nő nem tudta elkerülni az első regények tipikus hibáját: a sokat markolást, a mindent elmondani akarást. A történetet Lóci meséli el hol egyes szám első, hol egyes szám második személyben, jelen nem lévő anyjához intézve szavait. Az *Égig érő ták* érdekes, valódi élményekből táplálkozó mű s említett hiányosságai ellenére is figyelmet érdemlő első regény.

*

Az egyes művek vázlatos áttekintése után érdemes elidőzni egy kissé a pályázatra készült új ifjúsági művek közös, többé-kevésbé általánosan jellemző vonásainál.

Ezek közül a legmeggondolkodtatóbb kétségtelenül a *felnőttek világának sötét tónusokkal történő ábrázolása*. Mindez ifjúsági művekben kissé szokatlan ugyan, de sajnos, gyakran a valódi „életből ellesett”, tagadhatatlan tény. Hibának csak akkor minősíthetjük, amikor az efféle ábrázolás öncélú, egyoldalú és igazságtalan. Gion első díjas regényében a felnőttek, sőt, a valameddig már eljutott fiatalok is rendre „pocsék alakok”: „Pollák amúgy is elég pocsék alak, de a műhelyben egyenesen kibírhatatlan... A műhelyben már várt bennünket Sabol, a főnök. Nem túlzok, ha azt állítom, hogy ez még Polláknál is pocsékabb alak... Két napig csak azt magyarázta, hogy én nem is tudom, hogy nekem milyen jó dolgom van, és hogy vele

milyen komiszul bántak inaskorában. Ha akkor nem pusztultam el, hát sohasem fogok. Pedig Sabol mindent megtesz, hogy elpusztítson.” (39–40.) De különösen a pedagógus figurák ábrázolását érezzük igazságtalanul egyoldalúnak és félrevezetőnek. A *Via Italiában* például a kitűnő diákok önszorgalomból szavalják az iskola tilalmi rendelkezéseit, az osztályfőnökök pedig időnként „osztályok közötti versenyeket rendeztek, melyeken néha-néha az igazgató is megjelent, s szóbeli dicséretben részesítette a győzteseket, vagyis azokat, akik a legtöbb felirat szövegét tudták a táblára írni egy perc leforgása alatt”. (7.) Az *Ördögtej* tanító nénije pedig rendszeresen pofozza a nevelésére bízott gyerekeket. Ürügynék elég egy kis kuncogás is. Amikor az elbeszélő nem tudja megmutatni a térképen a Duna bal partját, a tanító néni teljesen elveszti a fejét: „Két kézre fogta a hajamat, és dőngetni kezdte a fejemmel a táblát... Ez a bal, ez a jobb! Ez a bal, ez a jobb!” (42–43.) A *Zsivány Pikolája* is arról mesél, hogy a szociálkülönítményben „minden tanár páholta a gyámoltottakat”. De az intézet pszichológusa is megkapja a magáét: „Két álló napig szopta a véremet, mint egy pióca, végül is azt tanácsolta, hogy dobjanak át a Pedagógiai Központ szociálkülönítményébe. Finom egy állat ez a Török Adalbert. Egyszer majd számolok a fejével.” (11.) De emlékeztethetünk még az *Összjáték* tanár szereplőire is: „No de le a kalappal az új tanárok előtt. Olyan tanulás kezdődött, hogy alig vándorogtunk tőle. Mindegyik kísérleti nyulacskájának tartott bennünket. Nem mondom, kinlódta ők is, de végül mi ittuk meg annak is a levét.” (42.) Ugyanebben a műben szintén a felnőttek romlottságát példázzák az „UNRA-csomagokkal” megvesztegethető játékvezetők. Végül hadd idézzük az *Égig érő fák* hősnőjének töprengését: „Nem nagyon jó fiatalnak lenni... De ennél, azt hiszem, már csak az a rettenetesebb, ha felnő az ember, ha úgy lát, úgy gondolkodik, beszél és úgy cselekszik, mint te vagy Zita néni, Béni bácsi vagy a diri... Nem akartam felnőtt lenni.” (111–112.) De ezt a regényt semmiképpen nem érheti az egyoldalúság vádja, mert több rokonszenves felnőttel – köztük pedagógussal is – találkozunk benne.

A felnőttek világának elítéléséből egyenesen következik a *menekülés motívuma*, amely Gion, Domonkos és Deák dijnnyertes regényén kívül az *Égig érő fák*ban is meghatározó szerepet játszik.

Végül az is közös még e regényekben, hogy a *gyermek- és kamaszhősök gyakran meghazudtolják életkorukat* – oly mértékben, hogy ezt az akceleráció sem indokolhatja –, a *szerzők többsége pedig vagy hőseivel „beszélteti ki” a mű lényegi mondanivalóját, vagy maga teríti ki lapjait, ha máshol nem, akkor a „fűlészövegben”*. De ha ezt mégis elmulasztaná, akkor szinte elnézést kér érte.

Úgy véljük, szóvá kellett tennünk e hiányosságokat, még akkor is, ha ezek javarészt általánosan jellemző betegségei az ifjúsági műveknek. Ezeket a hibákat csak a legsikerültebb könyvek szerzői kerülték el, azok, akik jó érzékkel ismerték fel, hogy a ma fiataljai a kaland és a romantika mellett az élet valódi problémáinak leplezetlenül őszinte megjelenítését is igénylik.

Egyetlen ablak

*A férfiak akiké lenni szeretnénk
mit sem sejtethetnek a szülés extázisából
Még egy nőorvos sem
tudhatja szenvedéseink gyönyörünk
Mert egy halvány gyűrődést
a lenvászon lepedőn benedvesítve
egyszer eltüntetttünk a vasalóval
négyrét hajtottuk szépen
vele együtt a levendula illatát
Aztán kinéztünk immár szűzen
egyetlen ablakán a hétköznapiaknak
melyeket közérthetővé
mi tettünk*

Ébredés

*Vigasztalhatatlan bár
valahová eljutunk
Bent a szobában
mikor csak az éjjeli lámpa ég
s fontos dolgokkal
foglalatosskodik a kéz
egy cigarettáról
hangtalan lehull a hamu
a gondozott parkettára
mint egy szórakozottan elejtett szó
melynek idegen csengésére végül
akarva-akaratlan
föltfigyel a lélek*

Szerepek

*Kopogtatott a főnök ajtaján
Hiába Kénytelen volt hát
szemével bűvölni meg az ajtót
addig-addig míg elillant*

*a háta mögé került
onnan szólította meg
Mit óhajt kartárs
kérdelte egy locsolókanna
A virágok halk kortyokban
nyelték italuk
miközben szemlátomást
belenőttek cserepeikbe
valami kimondhatatlan
de biztos sejtelemmel*

MAKAY IDA

Őszi bokor

*Micsoda érces, győztes pompa!
– kiáltom –. S elhull, ha hozzáérek:
Szökőben a törékeny szerelem.
Harminc után a dezertőr remények.*

Októberi csendélet

*A déli napban fölparázslanak
a vázában a vörös levelek.
A száradó gally utolszor lobog.
Csöndes mementó. Csokornyai máglya:
Elégnek mind az évszakok s korok.*

Az októberi réthez

*Eletünk most lobog föl.
Öleld megroppanásig,
fényes rét, el ne engedd!
Halálunk most hajt ágat.
Boruljon rá szerelmed!*

KISS TAMÁS MÉRLEGE

A 60 éves debreceni költő válogatott kötete, a „Mérleg hava” – egy „barázda egyenes” útú költői pályát és egyéni arcú költészetet tár elénk. Maga is tudja ezt és érzi, hiszen kitartóan és bizony sokszor nagy magányban dolgozott művén. „A jegy” című versében így emlékezik meg erről:

Ez az, mit csak nekem adott,	ami enyém és senkié,
nem ismételt, hogy ide tett,	az én ismertető jelem,
hogy legyen külön-egy világ,	számon tart engem általa
amiből nem engedhetek,	s róla én őt megismerem.

Ez a magamegvallás és hajdúsági öntudat segítette és emelte olyan költővé, amelyeknek biztos jegyeivel és színeivel jelentkezett már első verseivel is a harmincas évek elején. Mert Kiss Tamás, amint ezt válogatott kötete is bizonyítja, mindig is a Nyugat utáni harmadik nemzedék egyik jelentős poétája volt. A mi nemzedékünké, még akkor is, ha időnkint méltatlanul ki is felejtették a kritikai skatulyázások rekeszeiből és végül a Magyar Irodalomtörténet 6. kötetéből is... Velünk együtt jelentkezett... Még pedig indulásunk sok jellegzetes közös vonásával és kapcsolatával, amelyet nemcsak a Jékelynek és Weöresnek szóló ajánlások bizonyítanak, de a költészetről vallott igényei is. Ahogy egymásután olvasom a verseit, egyszerre elevednek meg ez a múlt. A „tündéri” – igen ezt kell mondanom –, mert hiszen az elshant ifjúság fénylik azokból vissza... E versek szinte kilépnek a kötetből. Rímeik és képeik mögött az emlékek kezdenek világítani. Régi levelek sorai zümmögnek, négy évtized barátsága vall a kezdésről, a versírás hajdani érzéseiről, az ihletről, és arról, amit még ma is alig-alig említ e műről a kritikánk. Egyszóval nemzedékünk költészetének világa és hangja kísért Kiss Tamás 1930–40-ben írt verseiből, amelyekben a kezdet-kezdetén is biztos versépitőnek bizonyult. A poétika szabályainak biztos alkalmazójának. Zeneinek és magvasnak, tiszta horizontúnak. Aki a Csokonai ízű és villanású színt és játékosságot az ő keserűbb tömörségéhez igazította. Puritán fényessége a gondolaté. Nem mutatványos, zsonglőr, – pedig ugyancsak ért ehhez is, mint az „Esti disszonancia” is bizonyítja –, de kiegyensúlyozott és mély. Tartanak és adna is a versei. Tartanak egy alföldi lényegű magyar világot és adnak mélyen humánus szépet, amely magához rántja az olvasóját, akár csak az „Este a tanyak közt” alig néhány sorból épített két versszaka.

Lehull az éj egyszerre,	minden egy akar lenni:
a Föld el is felejt	az okozat az okkal,
a Napot, a tengerre	és véges lesz a semmi:
tenyeréből leejti;	szomszéd a csillagokkal.

Játékos versei is gondolatot ölelnek. Vaskosat a könnyen hajlított versformák szépen munkált rácsai között. És kormosabbat is, hiszen még „Táncrahívójában” is arról dalol a kar, hogy „nincsen urabb a halálnál.” Az ő anakreoni versei is fekete aláfestésűek:

hisz egyetlen dicsőség
csupán: szeretni, élni,
s egyetlen gyalázat
egyszer megöregedni.

Talán e gyakran „színtelen” magvasság említett jegye is hozzátartozik, hogy nem sokat emlegették köteteit. – És szülőföldje? ... Vagy túl puritánok voltak ők is és rártartiak, mint költőnk? ... – Emlékszem, egy régi közös kirándulásunk fényképére. A vidám, költői társaságban ott áll a bor tövében, a badacsonyi Kisfaludy ház előtt ez a társaság. És a képen ő olyan egyenes és olyan peckesen áll, mint egy kunsági huszár, mintha nem is a hajdúság egyik legjobb, boltos homlokú poétája lenne ... 1939-ben a Nyugatban Tyukody-Baudelaire-nek említettem. – Nem tudom, mennyire találó? – De az sem lehet véletlen, hogy 30 év után a „Fogóddz a csillagokba” című kötetében a válogatáskor a „Párizsi éjszaka” című verse után a „Debrecen” című következik ... Az európai magyar költő olyan választása és a neveknek olyan csoportosítása ez, amelyek mögött az az érzelmvilág él, melyből táplálkozik. Mint a „Maradandóság városának” címerében a fénix madár.

Ki fönn a lángokon hevül,
s parázson lépeget,
de szárnyai összekötnek
földet és eget.

Valahogy így áll költőnk is szerény rártartisággal Nyugat és Kelet fényes és sűrű és nyers terében. Akinek lelkivilága és műveltsége a „Tuileriák kertjében” is egyszerűre és egymásra idézi a hazát és szép szóteremtésével a „lélekhont”, amely nála az európai kultúrát jelenti.

Attika, Róma, Napkelet
találtak itt egy enyhelyet,
meleg ölet, közös anyát,
valami emberi tanyát,
ahol mindig jön pillanat,
amivel megválthasd magad, –

Az a költő írhatja ezeket, aki testben és lélekben egyszerre él a dunavölgyi („Dunához Orsovánál”) és a szellemi magyarság hazájában, mint Fazekasék köre, Csokonai és a megidézett Kölcsey és Ady.

Van egy hazád – az otthonod,
de fészked is e föld – honod,
lélekhon. Vigyázó szemek
szüzek őrizték e tüzet,
barikádokat, halmokat,
biztató forradalmakat.

Egész lényével és költészetével így él a Tiszántúl világában. Nemzedékünk dunántúli hangvételő költőinek mintegy lírai ellenpárja az ő költészete. Épp így színesebb és egészségesebb is ez a lírai világ és vele és benne a hazai valóság és a nemzet gondolatának megjelenítése is. Kiemelkedő verse e körből a „Kunsági elégia”. Magyarság és emberiség kérdései, nép és költő sóhajai és igéi szállanak e versében a szállások tüzei körül. Petőfi őszi pusztájában egy mai költő, aki a 20. század emberi és költői gátlásaival és kétségeivel viaskodik a négyrészes elégiában. Magány, sors és cél kolomp-hangjai és a föl-föl lobogó remény lángjai az alföldi estében.

Mesék fogytán el-el bolyongok,
a nagy pusztá így még befogad
– rab lelkek Amerikája –,
előttem nyár, nyomomba fagy.

Költészetében külön fejezetet érdemelne ez a vers, amely a hazaszeretet és a lét kérdéseire és a költői életformák titkaira keres és ad válaszokat. Ebben a versében már 1941-ben váteszien jelezte, hogy: „vizsik hát majd új háborúba – ontani véré, erejét.”

Hó alatt lesz a temetője,
kopjafája orosz vadon,
s hömpölygeti ártatlan véré
a csendes mélyhullámú Don.

De mint közéleti és mai költő oly reális és igaz, hogy nemcsak a nép pusztai régi táncát látja, de a mai, meg sem született nemzetben az „Árnyak táncát” is, amelyben „– a mütös karja meg se remeg, – ha vödörből önt ki nemzetet.” – Igen erős reális jegyekkel átitatott költészet az övé. A mai élet és a mában újra szólított irodalmi hagyomány Arany Jánosian pedáns költője Kiss Tamás. Kicsit katedrán ülő, mint minden napjai is azok voltak a Kossuth Egyetem gyakorló gimnáziumában. Debreceni jegyekkel ékes, egyetemes költészet, amely a divatos kontárkodást a leghatározottabban utasítja el. 1944 után a hangja és írásmodora még csak mélyült e jegyekben. Szinte a melegség nélküli észköltészetnek mondhatnánk. „A rend” és az „egyensúly” a vezérlő csillaga. Túlságosan is fegyelmezett. Tüze visszafogott, nem szágulduva lobogó de kohóba szorított. Ebből, az egyes témákra összpontosított hóból aztán alaposan kalapált versek állanak elő. – Több szabad lángolást! – mondhatnánk és mondhattunk volna is neki, de ő nyugodtan dolgozott tovább. Sokszor hosszú esztendők görcsös és torokszorító kínjai között is. Szüksége van minden céhnek, épp a céh becsülete miatt az ilyen mesterekre. Jó könyvre és versekre a ponyván!... Az utóbbi évtizedben is így emelkedett tovább gondolati lírája. Semmisem állt tőle távolabb, mint a filozófiai igényű divatos semmitmondás. Nem színeivel és képeivel varázsol egyéni világot, hanem szép tágasságával, nyugalmaival és arányérzékével. Reális, földi költészet. Akinek a versében még az éj is „négy talpára ereszkedik”. Mint a pusztá, széles látókörű. Közel s távol valami kézzel el nem érhető végtelen emeli.

Nem hiszek én jósoknak, mágusoknak;
a tér rettent, a szám izgat csupán:
mért hull a lét planéta-távolokra,
s miért van kettő, mikor több az egy.

Anyagi és már-már matematikai szerkesztésű ez a gondolati líra, amelyben a téma és a gondolat szinte olyannyira kitapintható, mint egy-egy tárgy. Nem leng, de áll és belénk ül. Az emberi mérték és a földi tér az ideálja, és a hona.

Jöjj közénk, Mítoszok Fia,
hagyd el jégfűrtű Csillagod...!
A halhatatlan istenek
irigyek: öröklétüket
únják. Kitépik a hajad,
kitördelik fogaidat,
meghajlítják gerincedet,
kilopják tündöklő szemed.
Irigylik azt, hogy változunk,
hogy érzünk, emberek vagyunk,
hogy élünk, s egyszer meghalunk.

Így és ilyen „egek tüzébe fújva, – költők, hát ti segítetek – emberré lenni, újra”. Így vallja, igen, de kicsit olyan kerülőkkel és áttételekkel, mint a keleti, mondjuk épp a debreceni minta. Ahol Csokonainak Gulyás Pál válaszolhatott. Az anakreónira és az ódaira a veinemőjneni hang, a sámáni erő. Nem véletlen, hogy Kiss Tamás a költő halálának 10. évfordulóján ezt a Gulyás Pált idézte meg. Mégpedig így:

Nem szólt század óta szebben
senki nálad Debrecenben,
emberibben a hazában,
magyarabban a világban.
Te voltál itt az utolsó
varázsló és igazmandó,
garaboncás, íródeák
kit kileltek még ideák,
s kiről tudjuk csálhatatlan
mért halott a halhatatlan,
súghat-búghat emberöltőn
fölötted: te vagy a *költő*.

Valahol így és itt kell keresnünk költői hitvallását ennek a tárgyyszerű észköltészetnek is, amelyről szóltam Kiss Tamás lírájának e rövid vázolásában. Keresnünk egyben azt a magyar versideált és költőtípust is, amelynek jegyeit még alig vázolta föl irodalomtörténetünk. Még platonai értelemben sem világít ez a munka. Berzsenyi értelmezésében és szavával, sehol sincs a „szobra”... Mellébeszélésekkel és melléérzésekkel kerülgetett lírai világ – ... Kicsit költői délibáb lenne csak? – És épp ezért „halott a halhatatlan”, ha másutt nem is, de épp irodalomtörténetünkben? ... Ezekre figyelmeztet Kiss Tamás is megemlékezésében. És a „Mérleg hava” pedig minket emlékeztet költőnkre, akit még ha néha kihagytak is, de műve mégis mindig ott volt és ma is ott van a Nyugat utáni harmadik költői nemzedék legjobb-jai között. Amit írt ez a nemzedék, az ő művével csak mélyebb és gazdagabb lett.

FUTAKY HAJNA

ÁTVÁLTOZÁSOK

Károlyi Amy összegyűjtött versei: *-talan, -telen*

Az élet a halálról is gondolkodni kényszeríti az embert. De milyen sokféleképp reagálunk az élet elvesztésének kilátására! Félelemmel, riadt vagy etikus tiltakozással, borzongó kíváncsisággal, magacsitító hittel, oly ritkán sztoikus elfogadással és oly gyakran az elhallgatás struccmódszerével. Az álvigaszok narkotikuma, vagy ha úgy teszünk, mintha örökké élénk, bármennyire különböző gyökerű „válaszok” – ugyan-oda vezetnek: az ember méltóságát sértik, mert ez is, az is önbecsapás. Károlyi Amy költészete nagyszabású – bár vitatható eredményű – kísérlet arra, hogy az emberi minőséget jelentő öntudat számára méltó és igaz halál-képzethez jusson el. Versei a halállal való szembenézés ihletéből születnek. *Halál* helyett – vagy mellett – szinonimák is állhatnak (pl. Alföldy Jenő „halálösztön”-t mond), eufémizmusok is. Talán valamenynél találób, mert halál-értelmezésének speciális vonatkozásaira is utal – az *átváltozások*. A versek ugyanis nem a pusztulás állapotát festik, hanem az átmenetet és kapcsolatot a még élő és a már halálon túli, az *innen* és az *odaát* között. Feltételezve, sőt állítva a kettő egyaránt – ha nem is egyformán – létező voltát. A két létsík minőségét és kapcsolatát azonban nem ábrázolják (vagy sejtetik) azonosan; e költészet belső feszültségét épp az adja, ahogy egy enyhén materialisztikus pantheizmus és egy spirituálisan salaktalan lét ezotérikus sejtelméi váltják, illetve átszövik egymást. Háttérben ott lappang a test és lélek hagyományosan duális szemlélete, ezért lesz a versek válassza a halál-problémára minden hajszálfinom szépsége, esztétikai vígasza ellenére olykor mégis illuzórikus, a testi lét konzekvenciái alól a szellemet feloldó reménnyé. Nem

a vallások antropomorf hiedelmei szerint, ezekhez Károlyi Amynak nem sok köze van, inkább a tűz és fény metaforáinak elvont jelzéseiben.

A korai versek még sokféle összefüggésben mondják el az embernek az anyagi világgal való egységét (*Üzenet, Honvágy*); a szellemi üzenetek is az anyagban őrződnek meg, egyik legjobb verse (*Torzó*) szerint. A halál képzetei mindig a földbe tért halott körül merülnek föl, de a halottnak Károlyi Amy kezdetől tulajdonított valamiféle le-szorított árnyék-létet. A földbe-térés anyagi történetét („magam is minerálé lések” – ahogy az ifjú Csokonai mondta) egy Hádész-lét mitológiájával fonta össze: „Valami pici, percnyi lét a holtaknak is megmaradt, / átmelegíti őket a föld; / átmelegíti őket a nap / ... / Arcukat árnnal fedik el...” A létentúli lét titokzatos kapcsolatot tart az élővilággal, mely „Holtaknak élő köntöse”, „kényes máz”, alatta „egy más világ / húzódik meg, mint jég alatt a víz...” A *Requiem* összefoglalja e „más világ” anyagi és spirituális folyamatait. A halál a testi megsemmisülés riasztó naturalisztikuma ellenére – „Ezüst fejük hullott dögként / a buckákat megkoccantja...” – valami különös jelentőséget, szépséget ad a szürkék csapatának: „Ösztövé kis életüknek / nagyot füstölt gyertyavége / ... / Besüppedt holt madár-szemük / merevségét béke oldja, / ezüstözi virág-leplük / a halottak hűvös holdja”. Reális tényekből varázsol itt a gyengéd kegyelet, de mindjárt megjelenik az átváltozás, átlényegülés kezdő motívuma is, hogy a halálnak a kiteljesedés, szabadulás, újjászületés misztikus értelmét adja: „Börtön-ajtónk dallam repeszi, / sötétben fényes csóva száll...” – A materiális és metafizikai halál-értelmezés, a Hádész-lét és a misztikus transzfiguráció összekapcsolása táplálja a *De profundis* sugalló képeit lét és nemlét racionálisan kifürkészhetetlen összetartozásáról, s a halálban egy új, magasabb létbe emelkedésről.

„Gyöker vagyok a gyökerek között.
Dohot lélegzem, nyirkot iszom.
Mig fel nem lebben holtom barna szárnya,
mint kék egekben ringó vércse szárnya,
mig gally nem leszek,
a mélységből kiáltozom.”

Ezen az úton lesz a halál *átváltozás*, „sötét kristályoldata” kiold az ismert lét nyűgeiből; az *átlényegülés* kapuja, küszöbe, rajta túl „Az égi vegytan kezdődik”, belépünk a csillagmélyi tűzbe, / hol minden törés ép-egészre ég”; „Jákob létrája” is, felemel oda, honnan „Isten lépesméze hívogat”. Egy modern filozófiai elvontságú, keresztény világképet nem nehéz fölfedezni e versek szemléleti modelljében: „A lélek másképp menekül / a mocsoktól mi ráragadt: / tégelyben olvaszt csillagi / hőfokon sárból aranyat.” Eddig jutva a kialakult halálkép tartalma nem ad lényegesen többet vagy mást, mint az ismert keresztény tanítások, inkább csak a túlvilági igazságszolgáltatásról szóló remítő és a lelkek találkozásáról szóló kegyes ígéretek kirekesztésével.

A későbbi versek között több a halál-utánt már nem csupán lelki történés szublimáltan ábrázolja, vagy legalábbis nem ezt hangsúlyozza. Eltávolodva az istenközpontú túlvilágképzetektől, mintha a herakleitoszi „örökkön élő tűz” és a hiánytalanul teljes platóni idea-világ között kristályosodnának az *odaát* merőben elvont sejtelmei. (*Patientia, Negatív, Alkimia, Tankréd és Klorinda* stb.) Már nem tart fenn konvenciókat, sőt annyira igyekszik elkerülni a másik létsík evilági szemléletű értelmezését, hogy még a legszemlelőbb földi kategóriáknak, a szépségnek és mértéknek a továbblétezését is feladja. Csupán egyet tart fenn, a másfajta létezésbe, az ismeretlenbe való átlépés „bizonyosságát”, s hogy a kérdés megoldását ebben az irányban keresse.

„A szoba szorongatott,
nagy ívben betörtem az ablakot.
A cserepek visszahullottak
a mértékre, a szépre –
szabálytalanra szabdalva
kiléptem az égbe.”

A tárgy természete lépésről lépésre kényszeríti a költőt a világnézeti határozottság felé. A kötet utolsó harmadának versei azért adnak sajátos szellemi izgalmat is e nagyon artistikus poézis értékeihez, mert a hit, az illúziók és a tudható tudás felelőssége közötti antagonizmus szántja fel. Károlyi Amy mélyen átéli a dilemmát Mária mennybemenetele és a Széna téri piac pirosarcú kofái között. Mindez – paradox módon – élet-vallomásaiban fogható meg legtisztábban. A halálról mondtak az élet közegében visszhangzanak, s közvetlenül vagy közvetetten az életet is minősítik. Bármily szépnek, a felemelkedés és megtisztulás misztériumának látja, akarja láttatni többször is a költő a halált, s hozzá képest az életet önző tülekvésnek, „anti-mennyországnak”; kevesen érezhetik, élhetik át oly mélyen a létezés gyönyörűségét, mint Károlyi Amy.

Amíg a versek szerinti élet lényegében a fák, füvek, csillagok, évszakok, állatok, halottak, antik hagyományok, családi vonzalmak, szerelmek keretében folyik, – valami arkádiai öröm leírhatatlanul gyengéd, érzékeny szépsége hatja át. Fájdalmasan is remegve-boldog gyönyörűség „sugárzó csillagok alatt, / félholdas éjszakán, / mikor almák érnek és vágyak”; ahol „kék vízre száll a mogyoró-bokor” és „szárnyat rügysz a fa”, a szerelem így beszél: „... énhozzám fussál, én vagyok az erdő, / tüskével, indával menekültöt rejtő” – a csalódás meg így: „Álom a nyár és füst a valóság, / száll a magasban az őszi idő”. A halált is azért kell megszépíteni, nem végnek, hanem átváltozásnak látni, hogy kárptolás legyen annyi boldogság elvesztéséért. Ez az életérzés vonzó, teli szépséggel, de kissé hermetikus, a társadalmi létet kirekeszti. S ahol utalásban felrémlik mégis, egy véres, galád vadászat hallalija idézi (*Genovéva szönyegén*). Nem meglepetés hát, hogy mikor az emberi-társadalmi viszonyok is bekerülnek a költői világképbe, eleinte csupa negatívummal jelentkeznek: egymás ellen elkövetett bűnök, késő és hazug megbánások, pillanatnyi ostobaságok kultusza, a halálról tudomást venni nem akaró vakság, keserű öregség stb. Korunk emberei „bugyborékoló kandi szemmel / pusztulnak el a légyfogó enyvén / a jólét szemérmetlen dombján”;

„A világ már száz éve is inkább
gép-pacsirtákra figyelt
táncolt, templomba járt, pástétomot evett.
olvasott, meritett papíron
szabályos szemetet
lélek a lélektől meggebedhetett”

Ahogy a már említett keresztényi halál-képzet eloldódik a konvencióktól, úgy oldódik különösmód derűsebbé és emberibbé az élet képe is. Pedig „Szent Györgyöt legyőzi a sárkány” –, de mennyi humorral! A világ ugyan „-talan -telen”, csupa hiány, az arkádiai lét szépségei nélkül való – istenek, mesék, hagyományok, természet nélkül (*Evakuálás*); könny, gyöngy, szív, hold nélkül (*Etude üveghangra*) – prózai és alantas, de mégsem sötét, iztelen, mégsem kétségbeesett. Ami korábban a létezés gyönyörűsége volt e költészet világában, az most egy finom humor, ironia és önironia vonzó derűje. Ez vonja be sajátos fanyar, okos szépséggel az élet tényeit. Vagy felmutatja az objektív szépségeket? Nem tündér-lebegésekre készíti a költőt, hanem a valóság elszívésére, néha megszeretésére. S most már nem egy átképzéses, hanem egy teljes valóságról van szó! Az emberi feladatok vállalásában (*Húsvét, Horizont*), értékes emberi kapcsolatok átélésében (*Embléma, Vers*), a mulandóság tiszta tényeiben (*Topolyai elégia, Rajz a tenyeren*), vagy épp a halál tény-voltában (*Lakodalmi asztal*) – adódnak azok a mozzanatok, melyek az életábrázolás hitelességét mélyebbre teszik, Károlyi Amyt a realitáshoz kapcsolják, egészen a piaci káposztáshordókig, piros arcú kofákig. Ebben az életközelen mond legtöbbet, legigazabbat a valóságról: „Ez a sürgős-forgás, ünnepre-készülődés sohasem ér véget” – miután elmondta, hogy: „Az ünnepre-várakozás szép, nem az ünnep...” E beteljesülésre-várakozás alighanem a legáltalánosabb emberi sorsmotívum, s talán létünk méltósága is ebből fejthető meg. – A camusi kérdésre – érdemes-e lélni az életet? – Károlyi Amy válasza valahogy így hangzik: lélni nem érdemes, de élni a legjobb.

A költői szemléletnek ez a – nem szellemeskedő – kétértelműsége, s egy sor újabb képzete, hangja azt ígéri, hogy kiforrhat ebből a költészetből a halálnak – és vele együtt persze az életnek is – egy hiteles, a mai emberhez méltó, teljes látomása, értelmezése. Akkor kerülne ehhez közelebb Károlyi Amy, ha a megnyugtató és megvigasztalás (megvigasztalódás?) sóvárgásán túl a kérdés tragikumával egy önkínzó szemléleti harc nyílt és következetes megszenvedése árán is szembenézne. Hol, merre lehet, s lehet-e egyáltalán a halál perspektívájának *reális* katarzisa? Ha valahol, hát csak az élet oldalán; az értelmes, a nem-hiába-volt élet tényeiben. A többi „álompénz”.

*

Károlyi Amy verseinek jeles esztétikai rangja feltétlenül megkívánná pl. költői eszközeinek alapos elemzését is. Bizonyos, hogy lényeges összefüggések rejlenek a szemléleti, eszmei árnyalatok s a között az átalakulás között, melynek során költői kifejezése, ami korábban – saját szavával élve – „nedves” volt, friss-zöld nedvek üdeségével táplált, légies, – ma „száraz” inkább, de nem a „por”, hanem a „kő” módján. Antik vésetek pontosságával, tisztaságával tündöklő képei egy szilárduló nyugalom világképet látszanak közvetíteni, ám töredékességük (akár egy márványrelief darabjai) e világkép belső feszültségeiről árulkodik. A fragmentumok a kiegészítés kényszerítő szükségével teljesebbek. Versei most sem veszítették el gyengéd bájukat, a finom faragás ezt éppúgy őrzi, mint a rebbenő lélegzetű korai versvilág, csupán az a veszély érezhető néhol, hogy a könnyugalom fékezi a gondolati eszmélés dinamizmusait. Figyelemreméltó, hogy Károlyi Amy költészetében – akár egész legmaibb költészetünkben – egyre nagyobb szerepet kapnak a fragmentált versminiatűrök, de nála egyéni sajátosság, hogy e verstípust nemcsak fragmentummá, gyakran az epigramma felé is hajlítja.

Ezek a hevenyészett megjegyzések a vizsgálódást nem helyettesíthetik, mivel azonban Károlyi Amy új kötetét olvasva, az eszmei, világképi vonatkozásokban lelünk nagyobb szabású problémákat és lehetőségeket, a teret és gondokat jobbra azoknak szenteltük.

Kálnoky László:

LETÉPETT ÁLARCOK

Már-már közhely azt emlegetni, hogy Kálnoky László ritkaszávu költő. Most megjelent válogatott gyűjteménye negyedik verseskötete. Méltatói újra és újra felfedezik, rácsodálkozva szenvedésben megtisztult világának őszinte hitelére, kifejezésének szenvedélyességére. Ezek az erényei is ösztönözheték például Vas Istvánt, aki *Lángok árnyékában* című kötetéről a legnagyobb elismerés hangján írt, s kivételes költői teljesítményként köszöntötte. A *Letépett álarcok* másfél százánál alig több, de az életutat szinte hibátlan teljességgel elénk varázsló gyűjteménye azt igazolja, hogy az egész – a nyilvánosságot szemérmesen kerülő, attól idegenkedő – költői pályára érvényes ez a jellemzés.

Kálnoky kicsit megkésve indult kor- és

nemzedéktársai mögött, témája, világlátása azonban sok vonatkozásban hasonlít azokéhoz. „... költészetének alaphangja – jellemezte Weöres Sándor 1939-ben *Az árnyak kertje* című kötetét –, mint a legtöbb mai fiatal költőé: sóvárgás a teljesebb élet felé. Fő élménye az unalom, a kisvárosi tengéslengés – de az élete egyhangúságát sokféle változatban tudja megénekelni, mindig vonzóan.” Ő is kínok, ismeretlen hatalmaktól való megfogalmazhatatlan rettegek között alkotott, mint ahogy például a *Pokol* című versében fogalmazta meg: „Kincsem kiszórtam mind az ablakon, – eltékoztam a roppant vagyont én. – Most szörnyű kínzókamrában lakom: – tüzes rostélyon sülök meg naponként.”

Kezdetől jellemezte költészetét a groteszk jelenségek, témák iránt való vonzódás (*Korlátolt szabadság, Késői sajnálat*), és szinte egész fiatalkori lírájának sajátos vibrálást, feszültséget kölcsönzött a szüntelen személynél. Ritkán azonosult a jelenség-

gekkel, inkább tartózkodva, „kivülről” figyelte a dolgokat, előbb a sztoikus bölcs módján, utóbb – elsősorban személyes szerencsétlenségei, súlyos, visszatérő betegsége miatt – mind pesszimizistikusabban, tagadva az emberi kapcsolatteremtés lehetőségeit, megkérdőjelezve a tett értelmét, csak a ráció felszabadító erejében reménykedve. Ezek a jelenségek tulajdonképpen nemzedéktársai líráját is ugyanúgy jellemezték, mint az övét, Kálnoky László azonban mindig határozottabb, élesebb kontúrokat rajzolt a többi fiataloknál, hiányzik nála a ködlepte táj amazoknál szinte sztereotip ismételtetése, a valóságra rárétegzett illúzió csalóka vigasztalása, s szóhasználatra sem olyan keresett, választékos. Kezdetől fogva „közvetlen” költő volt a szó legigazibb értelmében, aki áttétel nélkül közvetítette látomásait és érzéseit, s elsősorban ezért nem volt szüksége költői műfogásokra. Nála a vers vég a legritkábban emelkedett, inkább csendesen, rezignáltan leeresztette a hangját, és ezzel a belenyugvó gesztussal, leheletnyi fintorral ért el hatást. S ugyanakkor legtöbb költeményét át- meg áthevítette valami furcsa, belső lobogás, mintha egész élete hamvadna el, s ezt ünnepli Reviczkykre emlékeztető komor képekben, férfias pátosszal. Nemcsak a költői alkat kivételése ezek a megoldások, hanem a betegség jelzései is, nem véletlen, hogy későbbi nagy verse, a *Szanatóriumi elégia* előképe is minduntalan felsejlenek, hol egy moccanásnyi képben, elsőhajtott szóban, mondatban, hol egy egész versben, mint a *Szanatórium* 1933-ban.

Alighanem úgy érezte, szüntelen záródik körülötte a kör, úgy hitte élete csak ajándék, melyet a búcsú percéig kell nyújtania. Sok versében írja meg betegsége lírai történetét, pontos, rideg megfigyelései éppúgy a maga naplójából valók, mint egy-egy elágyuló gesztusa. A csúcspont kétségtelenül a Magyar Csillagban megjelent s a költőt egyszeriben nemzedéke élvonalába emelő *Szanatóriumi elégia* volt, melynek hatását, jelentőségét így jellemezte Sötér István: „Váratlan remeklés volt ez a műve: egy sajátos emberi helyzet és egy lelkiállapot tökéletes ábrázolását és elemzését vegyítette egy atmoszféra nem kevésbé tökéletes érzékeltetésével. Igazi nagyköltészet hangjaira ismerhettünk ebben a műben: a betegség különös erővel telítette Kálnoky kifejezéseit, – valóban árt, szorongásokkal agyonzsúfolt, reményektől feszített lí-

rája merész, irigylendő ívben szökkent az ember testi nyomorúságának tájai fölé.” A kortársak megérezték, hogy ez a vers több mint személyes vallomás, több mint a lírikus körképe; ott mozogtak benne egy új lírai forma körvonalai, egyelőre megfoghatatlanul, a kifejezés zeg-zugos útvesztőiben, mégis afelé mutatva, hogy a sors nyomása az ember teherbírásan túlmutató teljesítményekre is ösztönözheti. A *Szanatóriumi elégia* is olyan teljesítmény volt, hogy Kálnoky László sem tudta felülmúlni egy ideig. Aggódva emlegették ekkortájt kritikusai, nem marad-e „egyversű” költő, megfellebbezve a *Szanatóriumi elégia* rokonairól (*Bordaműtét*), s meg azokról a megint csak nagyon pontos és nagyon szenvedélyes költeményekről, melyekben a kor kérdéseire igyekezett válaszolni. Egy *modern zsarnok*-hoz című versében a fasizmus félelmes hitelű rajzát adta, az *Ezerkilencszáznegyvennégy szeptember*-ben négy sornyi keserű-groteszk rajzát az örületbe tántorgó országnak, a *Hírek az éterben* pedig a költészetét mindig jellemző humanista elkötelezettség egyik legszebb vallomása.

A felszabadulás után „időszerűtlen”-nek érezte „vallomását” arról, milyen erősen kötődik hazájához, mennyire azonosak céljai, vágyai az egész közösségével. „Úgy old magába engem is a népcm – írja –, a vére lüktet versem ütemében, – és nyelvvel szólhat csupán a szám.” Szenvedései és betegsége azonban hamarosan ismét a magány buráját vonták köré. „A szív bolond, az ész kegyetlen – vadállat éhezik a testben...” – sóhajt fel kiábrándult keserűséggel, és a „pokolból” írja „jegyzeteit”, melyek között sok feljegyzés szerepel ezzel a mottóval: „mindhiába”. Kálnokynál a betegség nem téma, hanem állapot, ezért néz vele újra és újra farkasszemet, s ezért próbál tájékozódni a testi szenvedés útvesztőiben, megtalálni azt a magatartást, amely megajándékozhatja a túlélés örömeivel. *Ars poeticájában* ezért van átél, személyes hittele minden sornak:

Te magad légy a költemény,
melyet hatalmával a szónak
világra hozol! Légy tömény
s elvont párlata a valónak.

Erőd pattanásig feszítsd,
így lesz tiéd, amit kerestél.
Magad kell, hogy benépesítsd
a magányt, melyre íteltettél.

Költészetének egyik újdonsága, ahogy képeivel gazdálkodik. Megőrizte korábbi verseinek komor alapszíneit, de rendelkezik azzal a képességgel is, hogy a sötét tónusból is varázslatos sokféleséget keverjen ki. „...lángjainak árnyékában – mint Vas István írta róla – csak éles körvonalak vannak, nem pedig egybemosódó foltok.” S épp ezeket az élesen megrajzolt vonalakat követi a figyelő szem, mely előtt nem maradnak rejtve lírájának új változatai sem – elsősorban az öregedés témája –, mégis azt figyelni leginkább, hogyan tud egy költő a végtelenbe feledkezve messzeségeket idézni úgy, hogy nyelvében és eszközeiben megmarad egyszerűnek. S talán épp ez az egyszerűség, póztalanság ajándékozza meg a „másik végtelen”, a belső, megtapintásának képességével. Kálnoky László mintha hallaná „az időtlen zeneszó hullámain”, s talán épp e csodálatos tudás birtokában szakad fel belőle egyik utolsó versében az általános érvényű vallomás: „Nem veszhet el, – ki újrászüli önmagát!”. És ez elsősorban rá, az ő szüntelen megújuló s mind magasabbra emelkedő költészetére vonatkozik.

RÓNAY LÁSZLÓ

Bárdosi Németh János:

FEHÉR PILLE

Az első versektől a Fehér pille megjelenéséig csaknem fél évszázad múlt el. A pályakezdő az első háború romjai közül indult el, s aki „álmodozni szeretett volna dombtetőn, virágos völgyben”, a szegény ország, a nép, a szenvedő haza költője lett, mely úgy élt szívében és versében, „mint egy arcnak megdermedt köves bánata”. Tudatosan vállalta az elődöket s Berzsenyi vagy Vörösmarty ösztönzése tulajdonképpen mindig jobban hatott rá, mint a modern líra türelmetlen változásai, s miközben a költészet folyton új isteneknek áldozott, Bárdosi Németh János büszkén vallotta és vallja: Balassitól a költő nálunk / mindig strázsált, ahogy strázsálunk.

Ereje és értéke is ebben van. Korán megtalálta hangját, fölmérte világa határait, amit versei alapján akár topográfiai-lag is megrajzolhatunk. S ebben a látszó-

lag szűk világban az egész magyar élet viszhangzik, mindig az igazságot szólítva az emberi szolgálat része, feladat, hogy „ím a Szép meglelte szárnyas istenét”.

De ez a Szép nem önmagáért van, hanem az emberi szolgálat része, feladata, hogy „világoljanak a csillagok” és „aklába találjon a nyáj”, s

Mint rét ölen a kicsi füvek
simuljon egymáshoz az ember.
(Társadalmi szerződés)

Bárdosi Németh János költészete kezdetől ezt szolgálta: nemcsak elmondani akarta a világot, hanem segíteni is, hogy más legyen, emberhez méltó. „Tudományom a csillagokból való” – írja egyik versében, de nagyon is földi, s mindig emberi célokat szolgált, „míg egy rab s koldus marad itten”.

Még egy 1946-ban keletkezett versében (Termés) rezignáltan írta: s ami jöhet még: ráadás csupán. Most visszatekintve az azóta megtett útra, inkább úgy érezzük, új szakasz kezdődött akkor költészetében, emelkedő pályájának állomásairól egyre meszebb látott, s ami akkor ráadásnak tűnt, folytonos gazdagodást, kiteljesedést jelentett. Új könyve, a Fehér pille, is ezt bizonyítja.

Ami azonnal szembe tűnik, még a Vacso-racsillag című válogatott kötet Napszállat ciklusához képest is: versei keményebbek lettek, puritánabbak, hogy az igazat és csak az igazat mondhassa. A dalvers, ami jószerint végigkísérte pályája első felét, csaknem teljesen eltűnt, a forma leegyszerűsödött, s aki a végső dolgokról vall, szívesen lemond a rímek csengéséről, hisz a jambikus sorok szabályos váltakozása olyan, mint a szív lüktetése. S néha még a jambus is megtörik, ahogy időnként a szív is kihagy, de annál fájdalmasabban érezzük ilyenkor a magányos ütemet, máskor pedig egy váratlan cezúrával állítja meg a sor áradását, hogy a gondolat megpihenhessen egy-egy szó emlékénel:

A nap, mint égő fáklya
ragyog a tiszta égen,
galambok turbékolnak,
le kell a földre ülni,
betelni békességgel,
kenyérillattal,
csönddel.

De aki „az eltűnt pillanatok rácsain át látja a szépet” egyre inkább egy más fajta időmérték ütemére figyel, melynek szabályát nem a szó diktálja, hanem az elmúlás parancsa. A fehér pille a gyerekkor kegyetlen játéka: „Az volt a babonánk, hogy aki először fehér pillét lát: abban az évben meghal.” A pálya csúcsáról visszatekintve, a fehér pille emléke az elmúlás tényével szemben is az életnek szóló vallomás lesz:

Nem ijeszt meg a szín,
arcizmaim
se rándulnak meg,
a rettenet
csak az,
ha tavasz,
nyár
nem trombitál már,
és őszt, telet
sem lelek
többé...

A Fehér pille: szembenézés és hitvallás, a rettenet, az „értelmetlen iszonyat” tudata, de az emberbe, a szépségbe vetett hit „teljes ege” is, amit már a számadás józanságával fogalmaz meg:

Ne csak a csapongó fiut,
a dombtetőn merengőt,
a férfit is lásd, villámló szemével,
s az öregedő hangtalanságában
tudd:
a lélek ítél,
teljes eget lát maga előtt,
létben a maradandót,
maradandóból a többet.

(Teljes eget)

A Fehér pillének ez az igazi mondani-
valója, s ez jelenti valódi értékét, önmagá-
ban és Bárdosi Németh János pályájának
részeként is. Ez a költői út egyre táguló
körökben halad: a vasi falu mik-
rokozmoszából a magyar vidék, aztán a
szegény ország határáig jutott el, hogy a
pálya ormán mindnyájunk, minden ember
névében szólhasson:

Én már látom lengni a zászlót,
melyre az igazság szava van írva:
nem préda az ember,
senki soha
nem foghat fegyvert ellene!

(Törvény)

Prófétikus szavak? Inkább azt mondanám,
ezek a maradandóság ígérétét sugalló vers-
sorok virtuálisan már ott voltak a fiatal
költő első versében is, s pályája töretlen-
sége, eszményeihez való következetessége
magában hordta azt is, hogy egyre maga-
sabbra jusson. S ebből már azt is tudjuk,
hogy még sok mondanivalója van szá-
munkra.

CSÁNYI LÁSZLÓ

Arató Károly:

SZIVÁRVÁNY UTÁN

„Felelj, A. K., megvagy-e még, / vagy
szokásod szerint megint tűnődöl, / gubbaszt-
va rejtekhelyeden: nyüzsgések / mögött
szánandó dolgokról és ellengő időről? /
Megvan-e kerted és négylábú társad, /...”

Jellegzetes Arató-meditáció: közvetlen,
tűnődéseiben egy csepp misztikum nincs,
mint ahogy következtetései is a legeggye-
nesebb utat jelentik a lényeghez.

Ismerem a költőt, erős gondolatvilágát,
szárnyalásait, türelmetlen hevüléseit, rej-
tett, szemérmes bizonytalanságait, és ter-
mészetesen a verseit is jól ismerem, sőt a
kertjét s négylábúját is. Úgy gondolom,
mindezek, amiket felsoroltam, tulajdonkép-
pen egy-egy „bejáratul” szolgálnak az em-
berhez, a költőhöz. Különböző irányból
megközelítve más-más oldal, szeglet, dom-
borulat tűnik fel az emberből, de legmé-
lyebbre a verseken keresztül lehet Arató
Károly gondolat- és érzélemvilágába nyo-
mulni.

Verseit olvasva és újraolvasva gyakran
eltűnődtem: mi az, ami engem a költé-
szetében személy szerint megragad?

Komplikált dolog. Elég sok közöttünk a
gondolati érintéspont, ennek ellenére bizo-
nyos vagyok, hogy elsősorban verseinek
sajátos, friss, már-már kamaszos közéleti-
sége ragadott meg. Meglehet, ebben az a
körülmény is közrejátszik, hogy a magam
részéről ahhoz a korosztályhoz tartozom,
amelyik eszmélésétől kezdve roppant érzé-
keny a társadalom valósága iránt – bele-
értve ebbe természetesen a politika komoly-
ságát és az esendő, bizakodó embert egy-
aránt –, de aligha tévedek, amikor leírom,
hogy Arató Károly verseinek jelentős ré-

sze erős közéleti töltéssel bír. A mai embert és életszerepét a rejtettebb és érzékeny pontokon ragadja meg, építve a hatvanas évek magyar irodalmában jól meghonosodott társadalomábrázolás őszinteségére és frissességére, költészetét pedig feltöltve erős hasonlataival, lelki bolyongásaival, világos logikájával és egyéni ítéleteivel. Arató közéletisége nem harsog, hanem emberi életének egy-egy mozzanatában éri tetten az embert: szerelemben, vágyódásban, goncszságban, tündésben, konok küzdelmeiben. Az előbb elmondottak alátámasztására említem – csak példaként – *A tekintet mögött, Felirat, Tréningezők, Hogy ne legyen és a Ha valaki most helyedben* című verseit.

Szeretnék külön is említést tenni Arató Károly hasonlatairól. A költői képzelet, a képek születése és elhelyezkedése az én számomra mindig nagy talány marad: csodálom a születésüket és még jobban csodálom az életüket, versbeni ragyogásukat. Arató hasonlatrendszerére véleményem szerint „testvér” sajátos közéletiségevel. Képei meglepőek – időnként kissé érzelmesek is ugyan, az olvasót azonban nagy sebességgel repítik el a költő hangulatába, belső világába, ahol a kép már csak eszköz a lényeghez vezető utazás közben. Úgy érzem, a prózairó csak nosztalgiával csóválhatja a fejét az ilyen sorok olvasása közben: „... vérezni kezdenek a padba rótt szívük / ... Augusztus, álmos tehéntej, / ... házeresről lepényként lóg a szétmálló idő / ... a nyár átlőtt torku madarát követve...”

Arató Károly költői lényegkeresése – ábrában elbeszélve – sajátos induktív rajzolatot ír le, éspedig a tapasztalati megismerés legkülső köréből indulva, annak befelé tartó nyomvonalán haladva körkörös hatol előre, körről-körre szűkítve a külsőségeket – következetesen a legbelső lényeg felé. Legjobb versei születtek így, mint a személy szerint nekem roppantul tetsző *Hangszerelések*, a *Petrezselyem utca*, vagy a *Fenn a teraszon ketten ülnek*..., amelyből állításom igazolására idézek:

„Önerdők távol, az erdők mögött hegyek,
mészfehér utak és karikázó gyerekek.
Hegedűhangok, indaként egymásba
fonódva.
Egy sötét szemű lány hallgatja órák óta
ajtaja előtt, szájában szalmaszál.

Hullámszik, mint a víz. Szemét lehunyva
áll.

Fenn a teraszon ketten ülnek.
Alluk alá szorítják a hegedűket.
Kigyúlnak a lámpák – a nap diszkosza
elröpül.

Nyugtalan oroszlán kering a csendélet
körül.”

Arató Károly jellegzetes költői megközelítése, hogy általában a mozdulatlan pillanatában ragadja meg a dolgokat, majd gondolata – verse – együtt lendül a továbbmozduló dolgokkal. S ez a magyarázata annak is, hogy szerelmes lírája, táj-ábrázolása, kamaszos hetykeségei – minden, amit költői mikroszkópja alá von – mozgásban van, élettel teli.

Az irodalmi közvilágban sorrend szerint minden írói kötetnek, legalábbis az elsőnek megvan a „magyarázatuk”. Azt szokták mondani: a tehetséges ember első kötetét, novellákat vagy verseket, csak összefűjja valahogy a szél. A másodikhoz az író minden erejét összeszedi, és ennyi ereje csaknem mindnek van, ha valóban tehetséges. A harmadik kötet azonban, abban már nem ígérget az író, abban már az ígéretek beváltása kezdődik, a komoly irodalom. Arató Károlynak ez a harmadik verseskötete. A költő alig múlt harmincéves. A Szivárvány után végére érve némi meglepetéssel olvastam, szerintem feleslegesen szerénykedő sorait: „... fegyelemmel / hivalkodok tüntetek bátran / míg izmosodik tollai kinőnek / s talán el is bír majd a szárnyam.” Elbírja, meghozza elég jó magasságban repül máris, és ami ennél a magasságnál is fontosabb – úgy tűnik: a szárnyak újabb magasságok felé szelnek. Jó utat!

THIERY ARPÁD

Veress Miklós:

ERDŐ A VADAKNAK

Ígértes verseskötet Veress Miklós első könyve; a költészet fegyvertárát, elsősorban a modern, bő áradású szabadversechnikát javarészen jól és ihletetten alkalmazó, intellektuális érzékenységgel bíró költő mutatkozik be lapjain. A cím, s a bemutatko-

zó vers Veress költészetének egyik fő mondanivalójára utal: az elembertelenedő világban a speciális helyzetű költő, az érzékeny alkatú személyiség elmagánosodására. Hogy mindenben jogos – s főként egészséges-e – a hang, amit a szerző költészetének első versében megüt, erre visszatérünk; tény, hogy a cím hiányos mondatába foglalt jelkép s a bemutatkozás várakozást kelt, amit a kötet legnagyobb része a későbbiekben igazol.

A négy ciklusra osztott kis könyvből elsőként az *Átváltozások*-at kell kiemelnünk, ezt az erőteljes, merész verset, mely a konkrét (s ugyancsak prózai) valóság áthangszerelésével, a láthatónak és látomásosnak egybeötvözésével beszéli el az életkor változásával bekövetkező lelki elszegényedést, kiürülést, amit a költő az öregedésben érez. Ehhez a költeményhez sorolhatjuk még a gyermekvárás disszonáns állapotát kiváló, a születésben veszélyt és fenyegetettséget érzékeltető verseit, a *Születés*, a *Tested ága virágzik*, az *Ószutó* címűeket, melyek jellegzetesen vallanak a költő szemléletéről, alapvető emberi, művészi attitűdjéről a világgal és jelenségeivel szemben.

Annak elemzése, hogy a *szenvedés*, ami Veress költészetének egyik fő tartalma, mondanivalója, mint költői s művészi alapállás jogos és indokolt-e vagy sem, nem lehet egy kurta ismertetés témája. El kell fogadnunk azonban, hogy *vannak* tények, melyekre a költő nem reagálhat másként, mint a legkicsavartabb, „rút”-abb asszociációkkal, „értelmetlen”-nek tűnő jelekkel, mert ezek a tények a normál s emberi érzésű halandóban sem kelthetnek mást, mint a csömör, a kiábrándultság, az értelmetlenség érzését. Ezért kell, mint egy sajátos *objektivitás* megnyilvánulásait kezelünk Veress olyan verseit is, mint amilyen pl. a vietnami háború tizedik évfordulójára írt *Gyermekdal* sorozat. A gyermekkrigmusok kinlódó paródiáiban Veress azt a kint, s szinte bénultságot keltő realitást mutatja be, amilyen a felesleges öldöklés, a pusztítás és erőszak, a népi háború. A tíz részből álló dalfűzér fényt vet Veress más, a valóság bizonyos aspektusát megjelenítő verseire, így a Paul Klee műveire írt *Füveskert*, ill. az *Allatkert* sorozatra. A versben megjelenő „héjtalan szemek”, „dögölt-kigyó-kerítések” stb. látomása, s a bennük egymásra halmozott dadaisztikus, csak

hangulati hatással bíró „szavak” („locs-locon a pőf-pőf”, „a koty-koty a krukru”, „kármászik”) mind valósággyökerűek s ugyanabból az élményanyagból fakadnak, amiből a vietnami versek, abból a közvetett tapasztalat- s információtegeből, amit a rádió, az újság, a televízió áraszt. Az adott témában indokoltnak kell elfogadnunk a költő „dadogás”-át, abszurdnál abszurdabb képeit, a valóságot „förlélmúlni” kívánó jeleit (*nyelvi* jeleit), mert csak ezek lehetnek a tapasztalt és tudatilag felmért valóság *torzságában* reális kifejezői.

Veress tehát gyakran jogosan alkalmaz egy a század szürrealista, dadaista, s más költői irányzatai által kialakított eszköztárat. A „nagy célok”-ra kimunkált kellék-tár azonban kötetében olykor kisszerű témákat, hóbortos s kizárólagosan privát érdekű mondanivalót szolgál. Többnyire azokban a versekben, melyekben a szerző sebzett önmagával, egyéni kínjaival, a költő véres – és így minden bizonnyal eltűzött – „martírium”-ával foglalkozik (*Tél, Mutatvány, Bohóc*, s a kötetnyitó vers). Szükségtelenül önkínzó, a versvajúdás fájdalmát is már-már légüres térbe puffantó versek ezek. Az olvasót csak a legkritikább esetben érdekli az alkotás pszichikai állapota, vagy az, hogy a költő milyen áron alkot. A művészetben, az írásban a szerzővel közös, vagy az övével rokonítható élményt keresi, s ilyennek csak véletlenül számíthat a versíró alkotói sebzettsége, vagy pillanatnyi groteszk, a reális viszonyokat nyilvánvalóan hamisan tükröző kisebbségi víziója.

Szerencsére ezek a versek, valamint a költő-művész portrék egy része (Ady, Tamási stb.) csak ritka kisiklásai Veress tehetségének, szuggesztív jelkép-teremtő fantáziájának. Velük szemben olyan nagyszabású, s pozitív mondanivalójú verseket idézhetünk mint *A lélek keresése* vagy az *Európai tavasz*, melyekben a költő szenvedve igazmondó költészetének rendjébe és szemléletébe állítva vizsgálja hazánkhoz és Európához való tartozásunknak ellentmondásait, s egy korántsem problémamentes jelen látomásával felsebő érzéseit. E versek kapcsán kell megemlítenünk Veress több versének a hazai népköltéssel s az erdélyi népballadák tartott formai, nyelvi, hangütésbeli rokonságát, melyek hiven vallanak a költő sokhúrúságáról, s népünk

gondolkodásmódja iránt érzett mély rokon-szenvéről.

Az utolsó ciklushoz érve (*Boldog ikonok*) hangsúlyozhatjuk: *kár*, hogy a kötet egészében magánosan állnak a halál, a semmi legyőzését hirdető, a megújulásról, a diadalmas ifjúságról, az élet örömről valló versek, mint amilyen a nagyszerű – „optimizmus”-ától cseppet sem kevésbé modern – *Diadalmas barokk* vagy a *Májusták*. Ezek a művek, s a reményt és biztatást csillantó záróvers (Óda a boldogsáért) feloldják az olvasó esetleg kétkedő, ellentmondó érzéseit.

Veress kötete zömében jó, számos közös emberi, hazai s világproblémát érintő művet foglal magába. Egyéni és művészi szempontból úgy érezzük, előnyösebb lenne, ha a költő a morbid hangulatokon felülemelkedve mindinkább azokra az értékekre, ígéretekre, lehetőségekre koncentrálna, melyek az emberi életnek mindig tartalmat adtak és adnak – a szerelem, a családépítés, a „reménytelen” harc szépségeire – azokra, melyeket kötetének záróciklusában maga is oly nagy erővel szólaltat meg. (*Kozmosz*)

NÉMETH TIBOR GYÖRGY

Nemeskürty István:

KRÓNKA DÓZSA GYÖRGY TETTEIRŐL

A közvélemény megszokta, hogy Nemeskürty történelmi műveinek nyomában vihar kerekedik. A Mohács utáni időkről írt könyvét meglehetősen ellenállás fogadta, s bizonyára hasonlóan heves indulatokkal fogják vitatni a 2. magyar hadsereg doni katasztrofájáról írt Requiemjét is.

A Dózsa-könyv nem szolgál ilyen „szenciációkkal”, nem mondhatni, hogy szembe száll a hagyományos Dózsa-képpel.

De van-e valamilyen képünk Dózsáról?

A korabeli adatok meglehetősen szűkszerűek. Alig tudunk például valamit Dózsa „előéletéről” addig a napig, amíg Bakócz

megbízása nem tereli rá a közfigyelmet. Azt sem tudjuk például, hogy azonos-e az a Dózsa Györggyel, aki ellen a szebeni kereskedők kifosztása és rablógyilkosság miatt 1507-ben Barlabási Lénárd székely alispán elfogató parancsot ad ki. A körözés persze még nem jelent bűnösséget. „Különben ilyen tett a feudalizmus korának magyar nemességére és katonáskodó szabad vitézeire általában jellemző, a Zrínyiek, a Balassiak, de még a Hunyadiak sem mentek a szomszédba egy kis erőszakoskodásért, kereskedők, polgárok, útonlévők kifosztásáért, tetszik ez nekünk ma, vagy nem, így volt.”

Végvári vitézkedéseiről is mindössze annyit tudunk, hogy 1514. február 28-án párvíadalban legyőz egy török lovastisztet, utána szabadságot és ajánlólevelet kap parancsnokától, hogy kitüntetését és jutalmát átvegye Budán, kedvező esetben magától az uralkodótól.

Elgondolkoztató már az is, hogy miért kerül fel Dózsa Budára, hiszen tette, ha dicsegetre méltó vitézi cselekedetnek számít is, korántsem olyan kiemelkedő, hogy Budán vegye át érte a jutalmat. A kérdőjelek tovább szaporodnak: Dózsa eljut a király színe elé, megkapja jutalmát, de nem tér vissza dolga végeztével a végekre. Arra sincs magyarázat, ki ajánlja a pápai bullával hazatérő Bakócz figyelmébe, és a primás miért őt, éppen őt, az ismeretlen és nagyobb csapat vezénylésében semmiféle tapasztalattal nem rendelkező lovastisztet bízta meg a keresztes hadjárat vezetésével. Ezekre a kérdésekre nem adnak feleletet a források, Nemeskürty sem bocsátkozik kalandosabb feltételezésekbe.

Amit megtesz – s ez könyvének fő ereje –: sikeresen eleveníti meg a vezéri megbízás után bekövetkező eseményeket. Igazolja mindenekelőtt, hogy Dózsa és a parasztok mennyire komolyan vették a pápai bullát és milyen szorgosan készültek fel a keresztes hadjáratra. Készültek akkor is, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy sem a nemességtől, sem az uralkodótól nem várhatnak semmi támogatást.

Dózsa rendkívül higgadt, szinte szenvedélymentes hadvezérnek mutatkozik. Amikor megkapja királya – egyébként törvénytelen – parancsát, hogy a toborzást be kell szüntetni s a keresztesekkel a primás intézkedését be sem várva azonnal a török ellen kell vonulni, megszavaztatja seregét,

ki akar hazamenni s ki az, aki kiképzetlennül is hajlandó elindulni a török ellen.

Még amikor jog szerinti felettese, Bakócz is elhagyja, akkor sem adja fel a keresztes hadjárat szándékát, dél felé indul, a török irányába. Parasztaikat – Bakócz rendelkezésének ismertetése után – megint megszavaztatja.

Nemeskürty bebizonyítja, hogy nem Dózsa serege támadja meg az urakat, sőt nagyon is fegyelmezetten vonul a végek felé, hanem az urak támadnak rá, már akik nem csatlakoznak hozzá, mert a kisebb nemesek többsége ezt teszi.

Egyébként az urak támadása a nyílt katonai akciók előtt is bekövetkezett már a keresztesek ellen az otthon maradtak üldözésével, megnyomorításával.

A ceglédi elhatározás – hogy a török előtt az urakkal számoljanak el – végső soron nem annyira az elkeseredés, a kiváltott indulatok eredménye, sokkal inkább az egyetlen lehetséges eljárás: mi egyebet tehetne egy hátba támadott sereg? Harcuk megfogalmazott célja egyébként egybeesik a haladás vonalával: a parasztság polgárosodásának lehetőségét akarják megvédeni a szűk látókörű nemesi önzéssel szemben.

Nemeskürty a továbbiakban is nagy figyelemmel elemzi Dózsa hadmozdulatait, kimutatja a vezér lépéseinek helyességét, de a Dózsa iránti rokonszenv nem akadályozza meg abban, hogy a vezér tévedéseit, főképpen a végső, temesvári összecsapás során elkövetett súlyos mulasztását is megmutassa.

Érdekesek a könyv Zápolyával kapcsolatos fejtegetései, annak ellenére, hogy megfelelő bizonyítékok hiányában természetesen csupán a feltételezések körébe tartoznak. Hasonlóan figyelemre méltóak a Dózsa seregében nagy számban fellelhető alsórendű papok, elsősorban kolduló ferencesek szerepéről tett megállapítások.

Mértéktartó, teljes hitelességre törekvő a közvetlen nemesi bosszú leírása s a megtorló törvényekben megnyilvánuló nemesi szűklátókörűség elemzése.

Nemeskürty könyve kitűnő munka, minden eshetősége megvan rá, hogy a legjobb értelemben vett népkönyvvé váljon.

CSULÁK MIHÁLY

Kiss Dénes:

AZ UTOLSÓ INDIÁN NYÁR

Bertha Bulcsu interjú-kérdéseire Kiss Dénes a következőket mondja gyermekkoráról: „Tele voltam félelemmel... Félttem a sötétben, a magánytól, lányoktól, később attól, hogy felnőttnnek kell lenni. Nagyanyám mindig tudta a menetrendet. Attól félttem, ha felnővök, nekem kell majd tudni... Szigorú, szikár öregasszony volt”. Majd: „Később magamnak is bizonyítani akartam, hogy bátor vagyok. Végül kiderült, hogy mindent meg merek tenni, még többet is, mint a többiek, csak a félelem nem múlt el”. A pontos önmegfigyelés igazolja az ismert fejlődéslelektani tételt; a személyiségalakulás szempontjából a serdülőkor tiszta lapjára felírt élmények kitörölhetetlenek; végigkísérik az embert életútján. Lírai tömörséggel fogalmazza meg ezt Kiss Dénes *Ifjúság ifjúság* c. versében:

A gyerekkor itt fogócskázik kezemügyében
Hallom meztelnyas trappolását
Csak az eget nem ducolják nyárfák
mint régen A fákat kivágták

Bozótban indián sündörög
Nem éri talpa a földet

Vagyis a felnőttben marad valami a gyerekből, megmarad valami a serdülőkori vágyakból, szokásokból, játékokból. Az indiánosdiból.

A versek felől közelítve Kiss Dénes prózai munkáihoz: törvényszerű, hogy a két ifjúsági regénye címében is visszatérő *indian* szó mélyebb értelmet nyer. Első regényének *Kányadombi indiánok*, újabbnak pedig *Az utolsó indián nyár* a címe. Miért *utolsó*, és miért *indian* ez a nyár? A kérdés első felére könnyebb a válasz: Mucur, a könyv hőse, és társai elvégezték az általános iskolát, a „végleg lezárt” általános iskolai bizonyítvány jelzi, kilépnek a gyerekkorból, *utoljára töltik a nyarat gondtalanul*, függetlenül az iskolától, de – érthetően – szorongva az újtól. Még elmerülnek az indiánosdiban, még védik a Titkos Várat, még összetart a csapat, de Mucur, s méginkább Bot Jani, úgy érzi, *valami* közejük fészkelte magát, s az indiánság már nem olyan, mint régen; mintha *kinőtték*

volna játékaikat. Látszólag ok nélküli el-
lentétek morzsolják a csapat egységét, hir-
telen túl komolytalannak tűnik mindaz, amit
eddig szívvel csináltak. Ezen a ponton ér-
zékelhető legjobban az idézett vers és a
regény kapcsolata: itt is, ott is elhagyják
az indián kort, úgy, hogy valami azért
megmarad belőle. A vers – költői eszkö-
zökkel – utal arra, hogy *mindenkinek* volt
indiánarca, következésképpen az indiánság
és a gyermekkor szorosan összefügg. Kiss
Dénés az indiánosít a serdülők szükség-
szerű játékának tartja, mert ez a játék egy
gondolatvilágot közvetít nekik. Nemcsak a
játékban kapcsolódik egybe a gyermekkor és
indiánság, hanem abban is, hogy legtöbb
gyermek – akár az indiánok – nyílt,
őszinte, becsületes. Mucurék életét eddig
ezek a sarkitételek irányították, de az utol-
só nyáron érzik, most már valami más jön:
egyre több lesz a mással nem közölhető
egyéni titok.

A regény cselekményét egy titkosírás
megfejtése viszi előre. Az osztályban, aho-
va Mucur jár, egyszercsak titokzatos leve-
lek okoznak izgalmat. Előbb feladó nélkü-
liek, majd megfejthetetlen titkosírással írot-
tak. Mucurnak csak a regény végére sike-
rül a maga levelét megfejteni. Amíg eljut
a megfejtésig, ő is elhagyja indiánarcát.
Maga döbben meg a legjobban, amikor
észreveszi, hogy barátjával, Bot Janival már
nem közöl mindent, sőt, ha a helyzet úgy
kívánja, képmutatástól sem riad vissza.
Kiss Dénes ezt a folyamatot szemléletesen
ábrázolja. A feladat nem könnyű, hiszen a
gyermekkor, serdülő- és ifjúkor határára ér-
kező fiú belső rezdüléseit, boldogtalan bol-
dogságát, gyermeki és felnőttes attitűdjeit
kell érzékelhetővé tennie. Az ábrázolásban
az író egyik eszköze a nyelvvel való játék.

A játékoság, a mesélő kedv, a megfi-
gyelések pontossága arra utal, hogy a re-
gény megírását önletrajzi motívumok is
serkentették. Az ellen – úgy vélem – Kiss
Dénés tiltakozna a legjobban, hogy kulcs-
regénynek tekintsük. Az *utolsó indián*
nyár-t, de tény, hogy saját gyermekkorának
valósággelemei benne vannak. Szülőfaluja,
Pacsa mellett tényleg van egy Kányadomb,
ahová – mint elmondta – maga is kijárt
játszani. A Mucurt nevelő szigorú-szerető
nagyamama arcképében is benne vannak sa-
ját nagyanyjának vonásai. Mucur és Bot
Jani alakjában felismerhetők az író gye-

rekkorának fentebb is idézett motívumai. A
főszereplő az életben eligazodni tudó, ér-
zelmeket legyűrni képes bátor fiú, míg Bot
Jani visszahúzódó, magányos, félnék, gát-
lások gyereke. Jól kiegészítik egymást. Pon-
tosabban, ketten alkotnak *egy* jellemet.

A gyermekkori világ elmaradását érzel-
mek is jelzik. Valami új jelenik meg a sze-
relemmel a fiúk lelkében, s felborít barát-
ságot, jó viszonyt. Az egyéni titkokkal (s
így a személyiség bezárulásával) összefü-
gő másik ösvény az ifjúkor, a nagykorúság
felé: ez a szerelem.

Az indiánarc elhagyását így többszörö-
sen jelzi az író. Azzal is, hogy a regény
végén Mucur elutazik a városba. A Kánya-
domb kicsinyre zsugorodik az új állomásra
vivő vonat ablakából rátekinve, s a cse-
lekmény abban a pillanatban ér véget, ami-
kor a „vonat befutott a kivilágított állo-
másra”. A befejezés sejteti, hogy még to-
vább kísérhetjük hősünk útját, hiszen még
nem felnőtt, még nem tudjuk (és meg kell
tudnunk), miként lesz tényleg azzá. Az
utolsó indián nyár ugyan önmagában is ér-
tékelhető, külön történet, mégis a *Kánya-
dombi indiánok* folytatása, és az első re-
gényben elkezdett cselekményszál tovább-
vihető. Kiss Dénes eddigi két regényével
bizonyította, hogy az ifjúsági irodalomban
is lehet színvonalas, jó prózát teremteni.
Várjuk a folytatást! (*Móra Könyvkiadó*,
1972.)

LACZKÓ ANDRÁS

Meša Selimović:

AZ ERŐD ÉS FOGLYA

Az „erőd”, amely Selimović regényének
címében szerepel (a szerb-horvát eredeti
címe nem is több: *Tvrđjava*) a XVIII. szá-
zadi Szarajevó fölött emelkedik. Ide zárja a
hanyatló, vesztét érző, megtépázott preszti-
zsét esztelen háborúkkal helyrehozni próbá-
ló török feudalizmus politikai ellenfeleit.
Ezek sorsa többnyire a halál, s csak szeren-
cséesebb esetben a száműzetés. A „fogoly”
pedig Ramiz, a kairói Al Azhar-egyetem
diákja, aki a regény narrátoraként szerep-
lő fiatal mohamedán tanító, Ahmet Šabo

bajtársaként megjárta a véres veszteségekkel végződő dnyeszteri hadjáratot, majd folytatta tanulmányait, s egy szép nap Szarajevóban bukkant föl, hogy a dzsámikban lázító-hangú beszédeket mondjon, és a bosnyák város elnyomott kisembereit a kegyetlen hatalom ellen ingerelje. A hatalom – ennek megtestesítője a regényben Avdaga szerdár, a szarajevói kerületi főnök – természetesen lecsuklja a diákot, akinek mégis sikerül a menekülés.

Miért? Szarajevó legtekintélyesebb polgára, a kereskedő Šehaga, mozgatta az eseményeket. Ez a gazdag polgár vagyonával, bőven nyújtott kölcsöneivel az államhatalom vezetőit is kezében tartja. Ugyanakkor mélységesen gyűlöli a török államot, hiszen egyetlen fiát – aki szintén ott volt a dnyeszteri harcokban – katonaszökevényként kivégezték. Šehagát most már csak a bosszú gondolata vezeti, s ebben jó segítőtársra talál üzletársában, az ambiciózus és gátlástalan Vuk Osmanban. Szövetkeznek a félig-meddig betyár Šaška-családdal: ezek vállallják a szöktetést és Ramiz megmenekül.

Avdaga szerdár kegyetlen, kitartó türellemmel nyomozni kezd. Már fel is fejtette a szálakat, már lesújtani készül. Ekkor újból akcióba lép Osman, aki joggal félti a saját életét és társainak életét is. Bérgyilkost fogad, aki Szarajevó határában megöli a kegyetlen Avdagát. Šehagának azonban ez sem elég: befolyásával el akarja érni, hogy a város kádiját (bíráját) és Zafrani írnokot áthelyezzék. Amazok fűbe-fába kapaszkodnak, végül mégis Šehagának kell pusztulnia. Egy velencei kereskedelmi útján titokzatos körülmények közt meghal: minden jel szerint a kádi, vagy írnoka küldte neki a halálos mérget.

Valóságos bűnügyi regény tehát Selimović könyve, s ezen a véres, zavaros eseménysorozaton lábol át a narrátor, Mehmet Šabo, a regény elején a török birodalom harcosa a dnyeszteri mocsarakban, majd az ügyvéd Mula Ibrahim írnoka, és egy keresztyén nő, Tijana asszony hitvese. Az ügyvéd – bár szereti Mehmetet – kénytelen elbocsátani őt, mert Mehmet Šabo eszméi nagyon közel álltak Ramiz gondolataihoz –, titokban mégis támogatja. Végül Šehaga veszi Mehmetet pártfogásba, a végzetes velencei útra is magával viszi. Šabo is súlyos betegen tér haza, felgyógyulása

után azonban tanítói állást kap, és szép felesége oldalán boldogan élhetne, ha nem keserítené el az újabb és újabb véres háborúk látványa. „... szabadulni sem tudok a rettegéstől” – ezek az én-formában elmondott regény utolsó szavai.

Selimović műve történeti regény, bűnügyi regény, ugyanakkor allegória is. Mula Ibrahim alakjában Mula Mustafa Bašeskija szarajevói krónikásnak alakját rajzolta meg. Bašeskija már a XIX. század elején halt meg, krónikájának fő témája azonban a XVIII. század utolsó évtizedei. Selimović regényét – amely Bašeskija krónikájából sok nevet, eseményt vett át – időben 1780 körül lokalizálhatjuk, a török-orosz és török-osztrák háborúk éveire.

A regény „bűnügyi” rétegéről már szölgünk: szölgünk valamit az „allegória” rétegeiről is. Selimović maga sem tagadja: nemcsak a múlt, hanem a jelen eseményei is inspirálták. Mi azt mondhatnók: a bosnyák író kissé azzal a módszerrel él, mint az európai barokk „történelmi” regényírói, Lohensteintől Dugonicsig, akik a „múlt” tükrében egyúttal a „jelen” is szemlélték. Amikor Selimović megrajzolja Avdaga szerdárt, vagy a XVIII. századi Szarajevó nyomott légkörét, kétségtelenül az 1950-es évek-re gondol. Ramiz alakja viszont a „diáklázadások” világát, Dutschke és Cohn-Bendit alakjait idézi – kissé talán Che Guevarát is. Az 1780 körüli Bosznia pedig sokban még – vagy már a *mai* Bosznia.

Selimović kitűnően tudja bemutatni ezt a „régit”, ugyanakkor pedig „mai” Boszniát. Úgy érezzük, sokban felülmúlta Ivo Andrićot. Ezen nem is szabad csodálkoznunk. A *katolikus* Andrić – minden zsenialitása ellenére – mégis kissé felülről és kívülről ábrázolta Bosznia mohamedán rétegeit, míg a *mohamedán* származású Selimović benne él ebben a világban, belülről és alulról látja aspektusait.

Csuka Zoltánnak köszönhetjük a pompás, jól olvasható fordítást. Bár több mint 550 lap, helyenkint alig tudjuk letenni. Az elbeszélő művészete és a fordító művészete igen szerencsés módon párosul. Jugoszlávia népeinek mai irodalmáról nyert ismereteink érdekes színekkel gyarapodtak, ezért nagy nyereségnek mondhatjuk, hogy ez a jeles könyv magyarul is megjelent.

ANGYAL ENDRE